

Richter Csaba

„Rettentő csávába kerültünk!”

A recski kényszermunkatábor története (1950-1953)

Prológus

1947. február 25-én, az évtizedeken keresztül „felszabadítónak” nevezett, ám a megszálló erők minden karaktervonását magukon viselő szovjet katonai hatóságok letartóztatták, majd a bírósági tárgyalás nélkül kimondott ítélet értelmében húsz évi kényszermunkára a Szovjetunióba hurcolták *Kovács Bélát*, a Kisgazdapárt főtitkárát. A vád: szovjetellenes kémkedés és ellenkormány megalakításának kísérlete. Kovács Béla letartóztatása kétséget kizáróan jogtalan volt, hiszen képviselői minőségében mentelmi joga élt, az országgyűlés azt nem függesztette fel.¹ Az akkori Magyarország azonban nem tarozott a demokratizmus mintaországai közé, így Kovács csak nyolcévnyi fogság után, 1955 őszén térhetett haza.

Kovács hatvan esztendővel ezelőtti elhurcolása az akkori kül- és belpolitikai viszonyok között is égbekiáltóan antidemokratikus lépés volt. Erre *Rákosiék* készítették a megszálló szovjet hatóságokat, indok gyanánt pedig összetákolták az éppen akkortájt divatba jövő - és a törvénytelenések idején még számtalanszor elővett - „népköztársaság elleni összeesküvés” elméletét. A magyar nemzetgyűlés egyébként bátor tettével - ti. azzal, hogy a Magyar Kommunista Párt erőteljes nyomása ellenére sem függesztette fel Kovács Béla mentelmi jogát - nemcsak tagjainak, a parlamenti képviselőknek az erkölcsi tartását propagálta, de az egyre erősödő „vörös” oroszlán bajszát is megcibálta. Az Andrássy út 60. alatt ekkor már ártatlan magyar – többnyire

---

¹ A demokratikus jogállam ma érvényes keretei között a *mentelmi jog* egyrészt *felelőtlenséget*, másrészt pedig *sérthetlenséget* biztosít a képviselői mandátumát ellátó politikus számára. *Kukorelli István* alkotmányjogász így ír erről az általa szerkesztett *Alkotmánytan* c. egyetemi tankönyvben: „A felelőtlenség a képviselőnek a parlamentben, a bizottságokban, a frakciókban s általában a parlamenten kívül is képviselői minőségében végzett munkájára (elmondott felszólalására, véleményére, nyilatkozataira, közbeszólására, szavazatára stb.) vonatkozik. És bár „e mentesség (...) nem vonatkozik az államtitoksértésre, a rágalmazásra, a becsületsértésre, valamint a képviselő polgári jogi felelősségére”, nincs okunk feltételezni, hogy Kovács Béla bármi ilyesmiben törte volna a fejét. „A mentelmi jog másik ága – folytatja Kukorelli -, a sérthetlenség feltételes eljárási mentességet biztosít, a képviselőket e minőségükön kívül illeti meg.” Minden bizonnyal e passzusok ismerete eredményezte azt, hogy 1989-ben Kovács Bélát rehabilitálták. Ld.: *Alkotmánytan*. Szerk.: KUKORELLI István. 5. kiad. Budapest, Osiris, 2000. 292-293. (a továbbiakban: KUKORELLI)

középosztálybeli - állampolgárok szenvedtek az ÁVO dohos pincéiben és vércsatakos kínzókamráiban.

Kovácsot letartóztatása után - ami ellen az angol és az amerikai kormány is írásban tiltakozva emelte fel a szavát - a szovjet hatóságok húsz évi kényszermunkára ítélték. Az orosz *Alekszandr Szolzsenyicin*² tollából és személyes élményeiből megismert szovjet táborrendszerben uralkodó egészségügyi- és munkaviszonyokat ismerve aligha mondunk nagyot, ha azt állítjuk; a verdikt az elítélt lehetőleg minél előbb bekövetkező halálát volt hivatva előmozdítani. Kovács előbb Neukirchenbe, majd onnan a Gulágra került. Recskkel egy időben, 1952-ben a Magnyitogorszk melletti Verdij Uralszk börtönében sínylődött, később a vlagyimiri börtönbe vitték át. A mordovai politikai gyűjtőtáborban raboskodott, mielőtt 1955 őszén hazatért, ám hogy a hirtelen bekövetkezett szabadulás nem remélt öröme nehogy ismét kárt tegyen a megtört emberben (1953 őszén kisebb szívrohamon esett át) itthon levezetésképpen 1956 májusáig Jászberényben tartották fogva. A forradalom alatt Kovács visszatért a hazai közéletbe; előbb az újjáalakult Kisgazdapárt Intéző Bizottságának tagja, november 3-án pedig a párt elnöke lett. A forradalom napjaiban, október 26-tól 31-ig ismét a földművelésügyi tárcát irányította, november 2-től pedig a Nagy Imre-kormány államminisztereként a legfelsőbb vezetés tagja volt. Kovács Béla 1959. június 21-én bekövetkezett haláláig a még felpislákoló magyar öntudat jelképe, Magyarország egyik utolsó erős embere volt. A magyar országgyűlés 2000. júniusában döntött arról, hogy minden évben Kovács Béla elhurcolásának napján kegyelettel adózzunk a kommunizmus áldozatainak emléke előtt.

Ma, tizenhét esztendővel a rendszerváltás után, még mindig az elmúlt rendszer „átkos” örökségét nyögjük. Bár a többpárti parlamentarizmus győzelme, a szocializmus társadalmi rendszerének lebontása és a piacgazdaság kiépülése a keleti blokk országai közül Magyarországon egyedülálló módon³ következett be az 1980-90-es évek fordulóján, a kommunista és szocialista diktatúra még napjainkban, a síron túlról is szedi „áldozatait”. Ez a nyugtalan politikai légkör kölcsönöz különös aktualitást szakdolgozatomnak, amely szándéka szerint kísérletet tesz a sztálinista típusú államberendezkedés Magyarországon megvalósított változatának bemutatására, különös tekintettel a Heves megyei Recsk község közelében felépített internáló- vagy

---

² Ld.: SZOLZSENYICIN, Alekszandr: *A Gulag-szigetcsoport 1918-1956. I-II.* H. n., k. n., 1989.

³ Ld. ehhez: BIHARI Mihály: A diktatórikus szocializmusból a pluralista demokráciába (A magyar út 1987-90). In: *Demokratikus út a szabadsághoz.* Uő., Budapest, Gondolat, 1990. 118-130. (a továbbiakban: BIHARI)

kényszermunkatábor történetére. A Mátra-hegység északi oldalán fekvő Csákánykő tövében 1950 és 1953 között történtek jogot nyertek arra, hogy a kommunizmus legsötétebb vétkei között szerepeljenek. Bár Magyarországon Kistarcsán, Oroszlányban, Kazincbarcikán és a Hortobágyon is voltak ún. kényszermunkatáborok, a leghírhedtebb mégis Recsken működött. A recski táborba rendszerint azok kerültek, akiket az államhatalom „nemkívánatos elemként” a magyar társadalomból ki akart emelni, ám erre még az akkori jogszabályi keretek között sem volt törvényes lehetősége. Így találta magát a Mátra fái közt követ törve kulák és jobboldali szocdem, kereskedő és iparos, volt ávós, rendőr és horthysta katonatiszt, író, művész és tudós. Sokukat a legbanálisabb, legképtelenebb okokra hivatkozva – rendszerint az Andrássy út 60-ból vagy Kistarcsáról – „éberségből” internálták Recskre, ahol a tábor fennállása során mintegy 1500 embert dolgoztattak embertelen körülmények között. A mostoha életkörülmények, az ÁVH-s örök kegyetlenkedései és az elégtelen táplálkozás eredményeképpen a fogvatartott „ürgék” 10 %-a nyugszik ma is jeltelen sírokban. A többiek életét minden bizonnyal csak az mentette meg, hogy 1953. március 5-én meghalt a „kis népek nagy barátja”. Az 1953 kora nyarán Moszkvában lefolytatott szovjet-magyar pártközi tárgyalások után a Rákosi-klikk felsőbb utasításra kénytelen-kelletlen a háttérbe sompolygott, hogy utat engedjen a Nagy Imre-féle „új szakasz politikájának”. Július 4-én, a rádió egyenes, élő adásában Nagy Imre megtartotta híres miniszterelnöki expozéját: „*Maga az internálás intézménye is hozzájárult ahhoz, hogy a törvényességen csorba essen.*”⁴ – mondta a miniszterelnök. Egy ország sóhajtott fel szinte hitetlenül, amikor még ugyanebben a hónapban „*a megbocsátás szellemében, a megnyugvás és a jogos sérelmek gyökeres orvoslása érdekében,*” a minisztertanács 1.034/1953. sz. határozata október 31-ig bezárólag megszüntette az internálás és a kitelepítés intézményét.⁵ A recski tábor kapuja is szélesre tárult, s a volt rabok mehettek, amerre láttak. Ám a társadalomba való visszailleszkedés még ezután is sok meglepetést tartogatott számukra...

A Recskről szóló irodalom mára sokat bővült. A kádári diktatúra épületének összeomlása óta sokan és sokféleképpen léptek elő a hallgatás jótékony homályából. Legtöbben a toll után nyúltak és szavakba foglalták élményeiket. Így tett *Sztáray Zoltán* szociológus, író, *Nyeste Zoltán* mérnök, *Bíró Sándor* mérnök, *Földvály-Boér Elemér*, aki 1956. október 24-én a Rádió ostrománál halálos sebet kapott, *Michnay Gyula*, az egyetlen rab, aki 1951 májusában sikerrel szökött meg Recskről, Nyugatra jutott, s a

---

⁴ *A Nagy Imre-vonal. Dokumentumválogatás.* Szerk.: KOVÁCS Lajos Péter. H. n., Reform, 1989. 261.

⁵ GLATZ Ferenc: Az 1953. év krónikája. In: *História*, 26. (2004) 1. sz. 14. (a továbbiakban: GLATZ)

Szabad Európa Rádióban emlékezetből olvasta be több száz rabtársa nevét, *Erdey Sándor*, *Böszörményi Nagy Géza* filmrendező, aki feleségével, *Gyarmathy Líviával* dokumentumfilmet forgatott Recskről⁶, valamint a költő *Faludy György* is, akik mind-mind megjárták a magyar Gulág poklát. Szépirodalmilag talán nem törnek nagy babérokra ezek a memoárok - Erdey Sándor maga bocsájtja előre; „*Nem vagyok író, nem kenyerem a tollforgatás.*”⁷ – ám kortörténeti szempontból pótolhatatlanok. Szintén a Böszörményi–Gyarmathy szerzőpáros munkáját dicséri a *Laura* c. 1986-os játékfilm, és az 1997-ben készített *Szökés* is. Előbbi *Bíró Sándor* volt rab szerint „*1953 óta az első olyan film, amelyikben szerepel Recsk, illetve a film egy része a recski kényszermunkatábor embertelenségeit is »elmondja«.* (...) Megállapítása szerint *ebből a filmből nem teljesen egyértelmű még az akkori törvénytelen állapotok ténye, és talán a fiatalabb generáció nem is érthette meg a lényegét, talán éppen a divatos, kissé ködös, moderneskedő, művészi beállítása miatt.* (...) Tény, hogy az eltelt évtizedek teljes hallgatása után ez már az új idők liberálisabb politikai hozzáállását mutatja...”⁸ A *Szökés* c. játékfilm – amely „*kísérletet tesz, hogy megragadja a sztálinista gulág-rendszer paranoiás, megalázó, lealacsonyító légkörét.*” - saját hivatalos honlapja szerint „...*a hírvivő (tehát Michnay Gyula – R.Cs.) története, aki éveken át megszállottan memorizálja társai nevét, hogy értesítse a világot a szigorúan titkos tábor létéről.*”⁹

Recsk ma egy békés község a Mátrában, a 24-es főút mentén. Méltatlan hírnevéhez. Az ott lakók mégis csendben, beletörődve tűrik lakóhelyük kétes hírnevének nehéz örökségét, akárcsak Tiszaeszlár, Tiszalök, Kistarcsa és a Tiszazug „arzénes” falvainak lakói.¹⁰

---

⁶ A film a „*Recsk 1950-1953. Egy titkos kényszermunkatábor története*” címet viseli. 1989-ben Párizsban az év legjobb európai dokumentumfilmjének választották (Felix-díj), ugyanebben az évben Budapesten pedig elnyerte a Magyar Filmszemle fődíját is. Az alkotás hatalmas sikerére jellemző, hogy különböző díjakat vehetett még át Európa további nagyvárosaiban, így Nyonban, Amszterdamban és Berlinben is.

⁷ ERDEY Sándor: *A recski tábor rabjai*. H. n., Reform, 1989. 21. (a továbbiakban: ERDEY)

⁸ BÍRÓ Sándor: *A „mátrai lovagrend”. Egy recski fogoly emlékezései*. 2. kiad. Budapest, Püski, 1998. 71-72. (a továbbiakban: BÍRÓ)

⁹ Ld.: www.szokes.hungary.net

¹⁰ Ld. ehhez.: SINDELYES Dóra: Kísért a múlt. Kétes hírnevű községek. In: *Heti Világgazdaság*, 26. (2004. március 27.) 13. 58-60.

A szovjet típusú államberendezkedés Magyarországon (1945-1953)

*„Rákosi beszédet mond egy nagyüzemi munkágyűlésen. Beszédében többször is hangsúlyozza, hogy »a munkásosztály a társadalom alapja«. A szónoklatát hallgató munkások egyike odasúgja a szomszédjának:
- Te komám, igaza lehet. Úgy látszik, a társadalom ezért nehezedik ránk az egész súlyával.”¹¹*

Az egész világot vérbe borító és nyomorba döntő második világháború lezárultával Magyarország - a győztes nagyhatalmak által hozott kompromisszumok eredményeképpen - a szovjet érdekszféra részévé vált. Ezzel kezdetét vette hazánknak a sztálini államszervezési minták alapján való átalakítása és a „szovjet táborba” való betagozása. Magyarországon – ahogyan Bulgáriában, Csehszlovákiában, Kelet-Németországban és Lengyelországban is – a szovjet típusú állammodellt honosították meg, ami kezdeti formájában totális despotizmusként, a politikai és hétköznapi élet minden területén ellenőrizhetetlen hatalomgyakorlásként jelent meg. Az önálló nemzeti fejlődés perspektívái lezárultak hazánk számára, hiszen Magyarország „a szovjet érdeklődésébe kerülve kiesett a 20. századi világgazdaság fő gazdasági, műszaki, technológiai, tőke-, tudományos és műszaki transzferáramából.”¹² Hazánk szovjetizálásában elsődleges fontosságú szerepet játszott a sokáig felszabadítóként „ünneplelt”, ám kezdetől fogva megszállóként viselkedő Vörös Hadsereg. Az ő jelenléte nélkül *Romsics Ignác* történész szerint hazánk „szuverenitásvesztése” sohasem következett volna be.¹³ Ekkor vette kezdetét az a történelmi korszak, amely sehogyan sem illeszkedik a szerves magyar történelemfejlődés épületébe, és amelyet legtöbbször csak *kommunizmusként* emlegetünk.

De vajon miért győzhetett oly elviselhetetlenül könnyen a kommunizmus Magyarországon? Erre válaszolva *Rév István* történész azt írja a kérdéssel megegyező című tanulmányában, hogy „a magyar kommunista rendszer gyors, könnyű és ellenállásba alig ütköző hatalomra jutását nem lehet megérteni a Horthy-korszak politikájának ismerete nélkül. Ez a politika – amely egy életveszélyes, a tömegek

---

¹¹ *Ferenc Jóskától – Antall Jóskáig. Politikai viccek, anekdoták, karikatúrák (1848-1994)*. Szerk.: SZENES Imre, Cascade, 1997. 146. (a továbbiakban: SZENES)

¹² *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk.: MEZEY Barna. 3. kiad. Budapest, Osiris, 1999. 400. (a továbbiakban: MEZEY: Alk.tört.)

¹³ Ld.: ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 1999. 271. (a továbbiakban: ROMSICS)

*érzelmeit manipuláló revíziós cél érdekében belevitte Magyarországot a fasiszta Németország oldalán a második világháborúba – előre lefegyverezte és defenzívába szorította az erőket, amelyek nagyobb ellenállást tanúsíthattak volna a kommunista törekvésekkel szemben.*¹⁴ Rév tehát egészen Trianonig visszanyúl a ludast keresve, de nem kíméli Horthy Miklóst sem: *„A kormány s a jelentős tömegtámogatást élvező kormányzó a magyar államiséget testesítette meg. Ez az állam hozta a zsidótörvényeket, asszisztált és tevőlegesen részt vett a magyarországi zsidóság kiirtásában, a cigány lakosság megtizedelésében, ez okozta a doni tragédiát, amikor egy egész magyar hadsereget küldtek – nem a bolsevizmus elleni keresztes hadjáratban, hanem a németek kegyéből visszkapott területekért ellenszolgáltatásul – a vágóhídra.*¹⁵

1945. január 20-ától, a fegyverszünet aláírásától 1947. februárjáig minden fontos politikai, gazdasági és jogi kérdésben a Szovjetunió megbízottjának, Vorosilov marsallnak az irányítása alatt működő *Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB)* döntése volt a meghatározó. A tisztánlátás érdekében azonban nem árt tudnunk, hogy a többi párt, a kisgazdák, a szociáldemokraták és a Nemzeti Parasztpárt tehetetlenségükkel, rossz helyzetértékelésükkel és nem utolsósorban naivitásukkal maguk is hozzájárultak a szélsőbal pozícióinak végzetes megerősödéséhez. Miután a szovjet megszálló hatóságok a kommunistákat tekintették egyetlen potenciális és megbízható szövetségesüknek, a politikai élet többi résztvevője úgy hitte, hogy majd az MKP képes lesz kieszközölni a szovjet földön raboskodó magyar hadifoglyok hazaengedését, a várhatóan magas jóvátétel feltételeinek enyhítését, egyáltalán a békeszerződés negatív következményeinek mérséklését. Alaposan elszámították magukat. A hosszú illegalitásból hazatérő „moszkoviták” ígéreteikkel szinte azonnal reflektorfénybe kerültek. A zsidóságnak vallási, etnikai, faji diszkriminációtól mentes, antifasiszta jövőt, a munkásságnak munkásuralmat, a parasztságnak földosztást és tisztességes megélhetést, a volt nyilasoknak pedig feledést ajánlottak. Magyarán; *„aki hajlandó volt a múltját egyértelmű és nyilvános gesztussal megtagadni, annak elfelejtették a múltját, így maguk is elfelejthették azt.*¹⁶ Megdöbbenő, hogy a történetekkel szinte azonos időben egy *Eric Arthur Blair* nevű angol író – ismertebb nevén *George Orwell* – negatív utópiájában élethűen ábrázolja a múlt eltörlésének bonyolult folyamatát, amelyet „duplagondolnak”

---

¹⁴ RÉV István: Miért győzött oly elviselhetetlenül könnyen a kommunizmus Magyarországon? In: *Rubicon*, 4. (1993) 7. sz. 4-6. (a továbbiakban: RÉV)

¹⁵ RÉV: id. mű: 5.

¹⁶ RÉV: id. mű: uo.

nevez: „Tudni és nem tudni, tudatában lenni a teljes igazságnak s közben gondosan megszerkesztett hazugságokat mondani, egyidejűleg két egymást kizáró vélemény birtokában lenni, tudva, hogy ellentmondanak egymásnak és mégis hinni mindkettőben, logikát alkalmazni logikával szemben, elutasítani az erkölcs fogalmát s közben mégis igényt tartani rá, hinni, hogy demokrácia nem is létezhet, s ugyanakkor, hogy a Párt a demokrácia őre, elfelejteni valamit, amikor felejteni kell, aztán ismét emlékezni rá, amikor arra van szükség, majd azonnal ismét elfelejteni, s ezenfelül még ezt a módszert alkalmazni magával a módszerrel szemben is – ez az utóbbi volt a legkörülmönfontabb az egészben: tudatosan tudattalanságot előidézni s aztán elfeledkezni a végbevitt önhipnózisról. Még a »duplagondol« jelentéséhez is szükség volt a duplagondol alkalmazására.”¹⁷

A kommunisták elsődleges célja az volt, hogy mindenki a lehető leggyorsabban elfelejtse a múltat, pontosabban az elmúlt rendszert. Ehhez azonban folyamatosan ébren kellett tartani a rossz lelkiismeretet, miszerint „jobb nem emlékezni, pedig lenne mire.”¹⁸ Az ún. *kollektív bűnösség* elve alkalmas eszköznek bizonyult a magyar lakosság ideológiai sakkban tartására; az egész nemzetet kollektív bűnösnek nyilvánították. Az ötvenes évek első felének féktelen politikai terrorja ennek az elvnek a nyilvánvaló következménye.

„A múltat eltörölték, az eltörlés műveletét elfelejtették, a hazugság valósággá lett.” – gondolja *Winston Smith*, az 1984 főhőse egy helyütt Orwell könyvében.¹⁹ Ez hazánkban is hasonlóan egyszerű módon történt. A kommunista párt átírta a magyar történelmet. Budai Nagy Antalt, Dózsát, Bocskait, Rákóczit, Petőfit és Kossuthot a kommunista világgörredalom győzelméért legtöbbet tevő „pozitív” nemzeti hőssé silányították.

Magyarországon - akárcsak a szovjet modell hű másolására kárhoztatott többi szocialista államban – a gyakorlati politika a Lenin által átdolgozott marxi elméletet igyekezett megvalósítani. Ez az ideológia a gazdaságban a liberálkapitalizmus által preferált magántulajdont és az önszabályozó piacot elvetve a magántulajdon megszüntetését és központilag irányított elosztását tűzte ki célul. A lenini koncepció kezdettől fogva a munkásosztály történelmi küldetését hangsúlyozta, kiemelve, hogy az új társadalmi rendszer csak *forradalom* útján valósulhat meg.

---

¹⁷ ORWELL, George: 1984. Budapest, Európa, 1989. 42. (a továbbiakban: ORWELL: 1984)

¹⁸ RÉV: id. mű: uo.

¹⁹ ORWELL: 1984: 85.

A szovjet típusú diktatúra hatalomgyakorlásának legmarkánsabb karakterjegye *a hatalom egységének elve*. A montesquieu-i hatalommegosztás tételét elvetve a kommunista országokban kezdettől fogva összemosták a klasszikus hatalmi triász három ágát; a törvényhozó, a végrehajtó valamint a bírói hatalmat. A pártközpontú politikai rendszerben – amelyben *„a kommunista párt került a társadalmat integráló és a társadalmi reprodukciót vezérlő hatalmi viszonyok centrumába”*²⁰ – az állami és a pártfunkciók összemosódtak, egymásba csúsztak. A hatáskörök erős vertikális és horizontális központosítása révén egy teljesen irracionális elvek alapján működő centralizáció valósult meg az ötvenes évek elején Magyarországon. *Bihari Mihály* alkotmányjogász, politológus munkássága óta tudjuk, hogy *„a centralizált irányításnak van három olyan sajátossága, amely minden centralizáció jellemzője, és minden, a hatáskörök erős központosítása alapján működő irányító mechanizmust jellemez”*²¹, ezek pedig a *távolság*, a *hierarchia* és a *titkosság elve*. A *távolság elve* egyszerűen azt jelenti, hogy a döntést hozók és a döntések által érintettek között túl nagy a távolság. *„Ennek a következménye – írja Bihari – egyrészt a döntéshozók állandó kompetenciahiánya, másrészt a döntések által érintettek bizonytalansága a várható döntések tartalmát illetően.”*²² A *hierarchia elve* azt jelenti, hogy *„minden probléma, feladat, konfliktus, tehát minden döntést igénylő társadalmi igény beépül és rákerül a hierarchikus láncolatra, kénytelen azon felfelé haladva végigjárni egy sor hierarchikus áttételt, amíg döntés születik, majd pedig a meghozott döntés járja végig ugyanazt a vertikális intézményi láncolatot, amit azt megelőzően mint döntési igény már megtett.”*²³ Így szükségképpen lelassul a döntéshozatali folyamat, az információtorzításról pedig jobb nem is beszélni.

A *titkosság elve*, bár manapság is fellelhető a közigazgatásban, az ötvenes években teljesen más értelmezést kapott. Egy túlcentralizált, bürokratikus közigazgatásban *„a hivatali, szolgálati vagy államtitokká minősített döntési információk és alternatívák az igazgatási apparátus hatalmát növelő tényezők.”*²⁴ Ez a három elv, mint a magyar közigazgatást jellemző karakterjegyek nagyban meghatározták az állam működését. Az élet különböző szféráira kiterjedő centralizáció egyúttal megnövekedett igazgatási apparátust követelt és eredményezett egyszerre. Rövid időn belül óriásira duzzadt a

---

²⁰ BIHARI: id. mű: 35.

²¹ BIHARI: id. mű: 39.

²² BIHARI: id. mű: uo.

²³ BIHARI: id. mű: uo.

²⁴ BIHARI: id. mű: 40.

közigazgatási bürokrácia, hiszen a monopolizált hatalom hatalmas mennyiségű szabályt, rendeletet, utasítást, engedélyt termelt, s e feladatdömping megoldását csak egy létszámában erőteljesen megemelt apparátus volt képes ellátni. Ha csak a redisztribúciós feladatok ellátására és annak vélhető nehézségeire gondolunk, máris érthetővé válik, miért emelkedett 1954-re az államigazgatási apparátus létszáma 1938-hoz képest 164 %-kal, míg a gazdasági igazgatásban dolgozók létszáma 357 %-kal (!).²⁵ Az elsősorban személyi függőségen alapuló hatalmi hierarchia és a hatáskörök elosztásának sajátos zsákmányrendszere következtében jellegzetes vezetői magatartások jelentek meg a magyar közigazgatásban (is). Számos történelmi személyiség jellemzésére ráillene a „szakmai hozzá nem értését erőszakos fellépéssel, agresszív magabiztossággal és elvont politikai tételekre hivatkozással kendőző, kapkodó vezető”²⁶ prototípusa. A kor egyik főszereplője volt az „»apparátus foglya«, aki az előkészítő szervek és személyek befolyásától szabadulni nem tud, nem is akar.”²⁷ Vagy ott van az „információs hiányt megszüntetni és a döntési kompetenciákat megszerezni kívánó »túlterhelt« vezető, aki meg akarja tanulni a megtanulhatatlant.”²⁸ Gyakori volt még a „saját apparátusában nem bízó, ezért külső (...) függetleneket igénybe vevő vezető”, és az ugyan tehetséges, de a túlideologizált és túlcentralizált hatalmi rendszer áldozatává váló vezetői prototípus is.²⁹

A szovjet tábor országaiban a politikai élet első számú irányítója, minden élet ura a bolsevik típusú kommunista párt lett, amely azonban „nem tekinthető pártnak a szó politikai értelmében. Nem választások révén, nem meggyőzéssel, politikai alternatívaként, hanem forradalmi úton, erőszakos eszközökkel törekedett a hatalom kizárólagos megszerzésére és birtoklására. Nem az egyik lehetséges programot ajánlotta, hanem az egyetlen valódi igazság hirdetőjeként minden más nézetet negligálni igyekezett.”³⁰ A bolsevik típusú kommunista pártok szociológiai karaktereit Bihari Mihály foglalta össze:³¹

1. A bolsevik típusú kommunista párt – élcsapat, az egyedül tudományos politikai világnézet hordozójának tételezi magát. Ezzel önmagát az átlagemberek, a munkásosztály és a társadalom fölé helyezi.

---

²⁵ BIHARI: id. mű: 46.

²⁶ BIHARI: id. mű: 41.

²⁷ BIHARI: id. mű: uo.

²⁸ BIHARI: id. mű: uo.

²⁹ BIHARI: id. mű: 42.

³⁰ MEZEY: *Alk.tört.*: 399.

³¹ BIHARI: id. mű: 58-73.

2. A *kizárólagosság igényének* nevezett elv alapján a bolsevik típusú kommunista párt szentül hiszi, hogy csak neki van egyedül helyes társadalom-, ember-, és természetfilozófiája, és hogy egyedül ő hivatott a hatalom birtoklására és gyakorlására.
3. Történelmi messianisztikus küldetéstudatukat a kommunista pártok a felsőbbrendűség és a hősiesség pátoaszával vállalják.
4. Az omnipotens és omnikompetens önkép a bolsevik típusú kommunista pártok esetében a tudatosan vállalt „történelmi szolgálatból” adódik.
5. A *demokratikus centralizmus* lenini elve, mint a szervezeti felépítés és működés elve az, amely megakadályozza a párton belül létező eltérő érdekek, vélemények, álláspontok felszínre kerülését. A gyakorlatban ez a felsőbb szervnek való feltétlen alárendeltséget követő pártfegyelem formájában nyilvánult meg. Eme elv érvényesülése egyébként a bolsevik típusú kommunista pártok megújulásának legfőbb akadályozója.
6. A bolsevik típusú kommunista pártok mindenütt a hatalomkoncentráció szerveivé váltak, így mindenhol a monolit politikai rendszer kialakulását segítették elő.

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a szovjet bolsevik párt „fiókszervezeteként” működött, intézkedéseit minden esetben a Moszkvában alkotott norma szabta meg. A párt legfőbb szerve a kongresszus³² volt, amely megszabta a politikai irányvonalat és megválasztotta a vezető szerveket. A két kongresszus közötti időszakban párt legfelsőbb szerve a kongresszus által választott Központi Vezetőség (KV) volt, a KV ülései közötti időszakokban viszont a Politikai Bizottság (PB) bírt a legnagyobb hatalommal. A főtitkár bár formálisan csak a KV és a PB határozatainak végrehajtója volt, valójában ő számított az igazi, teljhatalmú pártvezetőnek.

1949-ben elkészült Magyarország „*első, tartós hatást kifejtő chartális alkotmánya*”³³, az ún. sztálini alkotmány. Az 1949:XX. tv. az 1936-os szovjet alkotmány mintájára készült és 1949. augusztus 20-án hirdették ki. Még ugyanezen a napon hatályba is léptették. Az új alkotmány mellé új címet is kapott az ország; az ún. Rákosi-címer idegen tollakkal ékeskedve „*tagadta a nemzeti folytonosságot az internacionalizmus*

---

³² MEZEY: *Alk.tört.*: 408.

³³ MEZEY: *Alk.tört.*: 401.

javára, nem hangsúlyozta a történelmi hagyományokat és vétett a heraldika szabályai ellen.”³⁴

Az alkotmány értelmében az Országgyűlés évente kétszer, esetleg háromszor ülésezett, akkor is csak néhány napig. Jogalkotó funkcióját elvesztve a magyar törvényhozás 1950 után évi 4-5 törvényt alkotott, az addig megszokott évi átlag 50 törvénnyel szemben.³⁵

Szintén szovjet mintára az 1949. évi alkotmány megszüntette a köztársasági elnöki intézményt, és helyette életre hívta a Népköztársaság Elnöki Tanácsának (NET)³⁶ intézményét. A kommunista törvényhozók szolgai módon másolták a sztálini mintát, cseppet sem törődve azzal, hogy az egyfajta kollektív államfőként funkcionáló NET-nek semmilyen közjogi hagyománya nem volt Magyarországon.

A végrehajtó hatalom letéteményese – bár az alkotmány a hatalom egységének elvéből indult ki - az 1949-es alkotmány elfogadásával a Minisztertanács (MT)³⁷ lett. Ez a testület az elnökből, az elnökhelyettesekből, az államminiszterekből és a minisztériumokból állott. A Magyar Népköztársaság – merthogy az államformára nézve a kommunista alkotmányozók, *Beér János* és *Szabó Imre*³⁸ ezt a kifejezést találták megfelelőnek – 15 minisztériummal³⁹ rendelkezett (külügy-, belügy-, honvédelmi, pénzügy-, igazságügyi, nehézipari, könnyűipari, földművelésügyi, külkereskedelmi, belkereskedelmi, építésügyi, közlekedés- és postaügyi, népművelésügyi, vallás- és közoktatásügyi valamint népjóléti minisztérium).

Az államhatalom helyi szervei a Budapest fővárosi, megyei, megyei jogú városi, járási, járási jogú városi, városi (fővárosi) kerületi és községi tanácsok⁴⁰ voltak. Az államigazgatás legkisebb sejtjeiként ezek a tanácsok egymásnak is, a legfelsőbb államhatalmi szervnek is alárendeltjei voltak, így alkotva a tanácsrendszert.

A fordulat éve után bár a bírósági szervezet megőrizhette a végrehajtó hatalomtól való szervezeti különállását, 1948-tól, a koncepciók perек indulásától kezdve azonban a bírói függetlenség régi biztosítékait megszüntették.⁴¹ Az igazságszolgáltatás gyakorlatába ugyanakkor megalakulásuktól kezdve az állambiztonsági szervek is beavatkoztak.

---

³⁴ MEZEY: *Alk.tört.*: 403.

³⁵ MEZEY: *Alk.tört.*: 408.

³⁶ MEZEY: *Alk.tört.*: 410.

³⁷ MEZEY: *Alk.tört.*: 412.

³⁸ MEZEY: *Alk.tört.*: 403.

³⁹ MEZEY: *Alk.tört.*: 412.

⁴⁰ MEZEY: *Alk.tört.*: 413.

⁴¹ MEZEY: *Alk.tört.*: uo.

„Gondolatrendőrség” – Az állambiztonsági szervek a Rákosi-érában (1945 - 1956)

„Az érzéseidet nem változtathatják meg. Hiszen magad sem tudod megváltoztatni őket, még ha akarnád is. A legapróbb részletekig felfedhetek mindent, amit tettél, mondtál, vagy gondoltál; a szíved belseje azonban, amelynek működése még önmagad számára is rejtély, bevehetetlen.”⁴²

(George Orwell: 1984)

A második világháború végeztével egy új, de pillanatig sem szép világ köszöntött Magyarországra. A században immár másodszer a vesztesek oldalán voltunk kénytelenek befejezni az irreális revíziós célokért vívott világméretű háborút. Az ország cseberből vederbe esett; a megszállás maradt, csak a megszálló személye változott. A kérészéletű magyar parlamentarizmus néhány év kínlódás után kiszenvedett, s a koporsóra Sztálin magyar tanítványai dobták az első marék földet.

Bár – ahogyan *Cseh Gergő Bendegúz*, a Történeti Hivatal munkatársa írja a magyar állambiztonsági szervek intézménytörténetéről szóló tanulmányában⁴³ – „már 1945-ben is felmerült a gondolat, hogy az állambiztonsági szervek teljesen önálló főhatóságként működjenek”⁴⁴, a magyar politikai rendőrséget, amely kezdettől fogva a politika rendőrségévé vált, 1945-ben Péter Gábor szervezte meg. Ám a Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya (PRO) néven működő szervezet kezdetben „vetélytársakkal” volt kénytelen hatáskörét megosztani. Vele párhuzamosan ekkoriban kezdte meg működését ugyanis a Tömpe András irányítása alatt álló Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya is, amely ráadásul a Péter Gábor-féle szervezethez hasonlóan szintén a hírhedtté vált Andrássy út 60. alatti épületbe vette be magát. A két állambiztonsági szervezet vezetőjének feszült viszonya és a hatásköri kizárólagosság igénye szervezeti súrlódásokhoz, végül pedig a Tömpe-féle formáció felszámolásához vezetett. Tömpe András ettől kezdve a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetési-szervezési teendőinek irányítását vette kézbe, ám ezzel a hatásköri decentralizáció nem szűnt meg. Sőt, *Gyarmati György*, az Állambiztonsági Szolgálatok

---

⁴² ORWELL: 1984: 185.

⁴³ Ld. ehhez: CSEH Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945-1990. In: *A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 73-89. Utánközlésben: Múlt-kor történelmi portál. In: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?article=5587> (2007. március 27.)

⁴⁴ A Kormány ekkor még a belügyminiszteri felügyelet és az államrendőrségbe integrált keretek mellett döntött. (R. Cs.)

Történeti Levéltárának államtitkári rangú főigazgatója egy harmadik szervezetről is beszél. 1946 elején ugyanis életre hívták a Gazdasági Rendészeti Ügyosztályt (GRÜ) is, amelynek vezetője, Villányi András szintén bekapcsolódott a hatáskörök birtoklásáért folyó hatalmi harcba.⁴⁵ Az új, egységes központi állambiztonsági szerv csak a csatározások elültével, 1946 őszén született meg. Rajk László belügyminiszter 1946 októberében az 533.900/1946. BM. sz. rendelet értelmében, a két PRO-t összevonva a volt szabómunkás Péter Gábor fősege alatt megalkotta a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályát (MÁ ÁVO). Tömpe tehát alulmaradt a hatalmi harcban. Szervezetét, a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályát az új, országos hatáskörű és közvetlenül a belügyminiszter ellenőrzése alá tartozó szervezetbe olvasztották.⁴⁶

Az Államvédelmi Osztály csak két hónapja létezett, amikor 1946 decemberében az 535.059/1946. sz. BM rendelet rögzítette az ÁVO struktúráját, feladat- és ügykörét.⁴⁷ Ennek alapján az ÁVO hatáskörét az alábbiak alkották:

1. Az 1946. évi VII. tc-be ütköző cselekmények nyomozása és feljelentése,⁴⁸
2. A népbíraskodásról szóló és az 1945. évi VII. tc-be iktatott bűncselekmények nyomozása és feljelentése,⁴⁹
3. Egyesületek keletkezésének és működésének figyelemmel kísérése,
4. Politikai vonatkozású röpiratok szerzőinek és terjesztőinek nyomozása és feljelentése,
5. Bejelentett és tudomásul vett gyűlések lefolyásának megfigyelése,
6. Államrendészeti vonatkozású bel- és külföldi adatok gyűjtése és nyilvántartása,

---

⁴⁵ GYARMATI György: A politika rendőrsége a Rákosi-korszakban. In: *Rubicon*, 12. (2001) 3. sz. 4-11. (a továbbiakban: GYARMATI)

⁴⁶ CSEH: id. mű: 73-89., valamint GYARMATI: id. mű: 4.

⁴⁷ CSEH: id. mű: 73-89.

⁴⁸ Ez a törvénycikk – a hírhedt hóhértörvény - „a demokratikus államrend és a demokratikus köztársaság védelméről” szól, és „a jövőre nézve biztosította az eljárást a fennálló politikai rendszerrel szembeszegülők ellenében. (...) Büntettnek volt tekintendő a demokratikus államrend (...) megdöntésére irányuló cselekmény, mozgalom, vagy szervezkedés, a demokratikus államrend vagy annak alapintézményei (...) elleni izgatás.” Büntettnek minősült továbbá „a köztársasági elnök életének, testi épségének, személyes szabadságának, alkotmányos hatalmának elvételére” alkalmas cselekmény is. Aki a bűncselekményekről tudomást szerzett, de a hatóságoknak azt nyomban nem jelentette, szintén vétséget követett el. In: *Magyar jogtörténet*. Szerk.: MEZEY Barna. 2. kiad. Budapest, Osiris, 1999. 332. (a továbbiakban: MEZEY: *Jogtört.*) Vö.: KISZELY Gábor: *ÁVH. Egy terrorszervezet története*. Budapest, Korona, 2000. 51-52. (a továbbiakban: KISZELY)

⁴⁹ Előbbi az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. ME rendelete, amely az 1945. évi VII. törvénnyel emelkedett törvényerőre. A háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőinek felelősségre vonását rendezte. Vö.: MEZEY: *Alk.tört.*: 346. és *Uő.*: *Jogtört.*: 331.

7. Javaslatétel az illetékes rendőrhatóság vezetője számára az állambiztonság vagy közbiztonság szempontjából káros személyek kitiltására, internálására,
8. Titkos rádióállomások felderítése,
9. Eljárni mindazokban az államrendészeti ügyekben, melyek a Budapesti Főkapitányság, illetve a kapitányság vezetője részére nem voltak fenntartva.

Ebben a fojtogató légkörben bizony nehéz volt emberhez méltó életet élni. Rákosi gondolatrendőrsége az emberek legprivátabb magánügyeibe is beleártotta magát, rettegésben tartva így az ország lakosságát. *„Aki egyszer a Gondolatrendőrség kezére került, sohasem szabadult meg véglegesen. Már csak hullák voltak, akik arra vártak, hogy visszaküldjék őket a sírba.”*⁵⁰ – Orwell szavai jól jellemezik az erőszakszervezetek hatalmának alávetett magyar társadalom helyzetét az ötvenes évek első felében.

Rajk belügyminiszter és társainak félreállítása után a belügyi tárcát Kádár János kapta meg. Kádár legelső miniszteri intézkedései közé tartozott, hogy életbe léptette a 288.009/1948. BM. sz. rendeletet, amely egyrészt Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH) új elnevezéssel közvetlenül a belügyi tárca felügyelete alá rendelte az állambiztonsági szervet, másrészt jelentősen kibővített hatáskört adományozott neki.⁵¹ A BM ÁVH ugyanis magába foglalta az útlevélosztályt, a KEOKH-ot⁵², valamint a folyam-, a légi- s a határrendészetet is.⁵³ Tömpe Andrásához hasonlóan Villányi Andrásnak, a Gazdasági Rendészeti Ügyosztály vezetőjének karrierje is megfeneklett; menesztették a GRÜ éléről, szervezetét – annak teljes hatáskörével és apparátusával együtt – beolvasztották a most megszületett BM ÁVH szervezetébe.

Cseh Gergő Bendegúz idézett tanulmányából kiderül, hogy a BM ÁVH erőszakapparátusának vidéki sejtjei Székesfehérvárott, Szombathelyen, Pécsen, Szegeden, Szolnokon, Miskolcon és Debrecenben működtek. Nyolcadik vidéki osztályként az ún. Budakörményi Osztály látta el a politikai rendőrség általános feladatait.

Újabb előrelépést jelentett a magyar állambiztonság felfelé ívelő karrierjében az 1949. december 28-án kelt 4353/1949. MT. sz. rendelet, amely megszüntette a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságát. Ily módon létrejött egy immár a Belügyminisztériumtól is független, mindössze a Minisztertanácsnak alárendelt erőszak-

---

⁵⁰ ORWELL: 1984: 87.

⁵¹ Vö.: GYARMATI: id. mű: 4. és CSEH: id. mű: 73-89.

⁵² Ez a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság rövidítése. (R. Cs.)

⁵³ Ld.: KISZELY: id. mű: 75. Vö.: GYARMATI: id. mű: 4. és CSEH: id. mű: 73-89.

apparátus, amely a keresztségben nemes egyszerűséggel az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) nevet kapta. Ahogyan bővült a szervezet jog- és hatásköre, úgy rövidült a neve. A 7 főosztályból, valamint osztályokból és alosztályokból álló új főhatóság vidéki struktúráját a megyerendszerhez igazították; létrejött a budapesti és a 19 megyei osztály, aminek következtében megszűnt a BM ÁVH 8 vidéki osztálya.

A generalisszimusz 1953 tavaszán bekövetkezett halála természetesen közvetlen kihatással volt a magyar állambiztonsági szerv életére is. Az 1953. június 17-i KV ülés kimondta az ÁVH és a Belügyminisztérium összevonását. Az így megszületett egységes Belügyminisztérium számos államvédelmi és állambiztonsági feladatot látott el⁵⁴, addigi közigazgatási feladatait pedig a Minisztertanács vette át. Péter Gábor csillaga is leáldozott. Az egykori szabósegédet több volt ÁVH-vezetővel együtt leváltották, de voltak, akik a letartóztatás sorsára jutottak, többen pedig az öngyilkosság útját választották. A Nagy Imre által meghirdetett „új szakasz” célkitűzéseibe ugyanis immár sehogyan sem fért az agresszív erőszakszervezet által képviselt mentalitás, sőt, Nagyék tervbe vették a „szocialista törvényesség” helyreállítását is. Péter⁵⁵ utódja, a Belügyminisztériumba tagolt ÁVH vezetője az addig a Határőrség parancsnoki tisztét ellátó Piros László lett, aki majd a forradalom alatt, október 29-én, a legkompromittáltabb kommunista vezetők egyikeként – a megtorlástól félve – szovjet különgépen repült Moszkvába.⁵⁶ *Kajári Erzsébet* történész az 1953. nyár eleji KV-ülést egyébként az ÁVH „első felszámolásának” tekinti, és azt írja, hogy az 1956-ban, a forradalom évében „*az ÁVH önálló intézményként már több mint három éve nem létezett.*”⁵⁷

A mindenki által gyűlölt és rettegett ÁVH felszámolása az 1956-os forradalom egyik fő követelése lett. 1956. október 28-án Nagy Imre kormánynyilatkozatban ígérte meg, hogy „*a rend helyreállítása után egységes, új államrendőrséget szervezünk és az Államvédelmi Hatóságot megszüntetjük.*”⁵⁸ Az ÁVH megszüntetéséről azonban mégsem rendelkezett hivatalos, nyilvános jogszabály. Mégis; a törvényesített terroruralom magyar szervezete „*a rendszer legfőbb belső hatalmi biztosítója, a társadalom számára*

---

⁵⁴ Ezután már az új BM felelt a határőrizeti, karhatalmi, rendőri, büntetés-végrehajtási, légoltalmi és a tűzoltósági feladatokért. Ld.: CSEH: id. mű: 73-89.

⁵⁵ A számtalan ember életét megkeserítő Péter Gábor életfogytiglant kapott bírától, de már 1959. januárjában, egyéni kegyelemmel szabadlábra helyezték. Nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott, s a fiatal magyar harmadik köztársaság már elmúlt három éves, amikor Péter 1993-ban meghalt.

⁵⁶ GYARMATI: id. mű: 11.

⁵⁷ KAJÁRI Erzsébet: Az ÁVH felszámolása, 1953-57. In: *História*, 26. (2002) 7. sz. 13-16. (a továbbiakban: KAJÁRI)

⁵⁸ Idézi: KAJÁRI: id. mű: 13.

a kommunista pártegyeduralom legközvetlenebb megszemélyesítője volt: osztoznia kellett a bukásban.”⁵⁹ Nagy Imre rádió-bejelentésének hatására az ávéhások jelentős része az illegalitást választotta, de voltak olyanok is, akik átálltak a szovjet csapatokhoz. A forradalom felhívására az apparátus egy csekély hányada – nyilvánvalóan abból a megfontolásból, hogy az MDP Köztársaság téri épületénél október 30-án történt népítélethez hasonló lincselést elkerüljék – jelentkezett az ügyészségeken.⁶⁰

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc bukása és a Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány hatalomra kerülése után az ÁVH és az állambiztonság további sorsa a közérdeklődés minden szintjén a középpontban maradt. Kádárék már a november 7-i első kormányülésen tárgyalták az ÁVH vidéki újjászervezésének kérdését. A nyilvánosságra sohasem hozott 5003/1956. BM sz. rendelet megtiltotta az egyes vidéki állambiztonsági szervek visszaállítását. *„Azoknak a feladatoknak az ellátásait, amelyek az állam és a társadalom védelme érdekében szükségesek, a rendőrségen belül kell megszervezni, minden szervezeti megkülönböztetés és hatásköri elkülönítés nélkül.*” – olvasható a rendeletben.⁶¹ Ilyen módon a korábban az ÁVH feladat- és hatáskörébe rendelt állambiztonsági és államvédelmi teendők ellátását a rendőrség kompetenciájába rendelték.

Kádár Jánost a legnagyobb jóindulattal sem lehet a szavak emberének nevezni – mégis figyelemre méltóak az ÁVH további sorsáról alkotott szavai: *„Államvédelmi Hatóság: szembe kell szállni azzal az elterjedt nézettel, hogy ÁVH-st sehol nem vesznek fel. (...) Mi feloszlatjuk az Államvédelmi Hatóságot, mert nem ér semmit, mert rossz módszereik voltak, nem azért, mert az ellenség követeli, hanem azért, mert nem tarjuk célravezetőnek. De az államvédelmi örök többsége sorozott munkásfiú, ugyanolyanok, mint akik a honvédségnél, a rendőrségnél szolgáltak, legfeljebb megnézték, hogy a bátrabbak kerüljenek oda, és hogy szociális szempontból egyértelműbb munkástörzs kerüljön oda. Minden beosztottját meg kell védeni, akik nem politikai nyomozó munkát végeztek. (...) A magunk számára figyelmeztetésül szolgál, hogy a vizsgálati és nyomozó szervek tisztikarát ne vegyük át. De azok között is voltak tisztességes emberek, akik 1953 után kerültek oda. Nyomozó szervet fel kell természetesen állítani, nagy szelekcióval lehet volt államvédelmi nyomozók közül is beosztani, mert ilyen minden országban van. A volt államvédelmi nyomozók egy részét pedig bűnügyi vonalon jól lehet használni. Az*

---

⁵⁹ GYARMATI: id. mű: 11.

⁶⁰ KAJÁRI: id. mű: uo.

⁶¹ Idézi: KAJÁRI: id. mű: uo.

államvédelmi elleni tömegharag két forrásból származik: saját hibájuk, hogy mindenfelé nyomoztak, szimatoltak, túlzások részesei voltak, a másik a fontosabb, hogy felszították ellenük a reakciósok a tömeget, mert halálig kitartottak becsületből a párt mellett, mert teljesítették a parancsot. A hatóság ne működjék, de a beosztott dolgozhat valahol.”⁶² Kádár – aki egyébként Bihari Mihály szerint „a marxizmus-leninizmus leegyszerűsített, könnyen elsajátítható – éppen ezért a félműveltek számára olyannyira vonzó – társadalom-, történelem- és világszemléletének a rabja” volt⁶³ - tehát tulajdonképpen egyszerre vette védelmébe és kárhóztatta az ÁVH volt beosztottjait. Hamarosan megindultak az ügyben a felülvizsgálatok, amelyek céljuk szerint azt voltak hivatva megállapítani, hogy az egykori államvédelmi beosztottak részt vállaltak-e a törvénytelenésekből.⁶⁴

A teljesség kedvéért érdemes néhány pillantást vetnünk a volt ÁVH-vezetők sorsának további alakulására is. A témáról Zinner Tibor jogtörténész írt kisebb lélegzetvételű, ám annál több érdekes - és nem utolsósorban komikus - epizódot felvonultató tanulmányt.⁶⁵ Péter Gábor 1953. január 3-i letartóztatásában⁶⁶ például Rákosi másik „erős embere”, Farkas Mihály játszott tevékenyen közre. Farkas elbújt Péter budapesti lakásában, majd a megfelelő pillanatban a függöny mögül előugorva színpadiasan azt kiáltotta: „Péter! Elég volt a játékból!” Később törvénytelen tetteire alapozott vádakkal maga Farkas is a rács mögé került, ahol szigorú őrizet alatt tartották. A forradalom alatt lábra kapott az a tévesnek bizonyult hír, miszerint Farkast ÁVH-sok meggyilkolták, nehogy esetleges vallomásával másokat is börtönbe juttasson. Némileg jobb megvilágításba helyezi Farkast az a tény, hogy 1956. október 29-én – bár a lehetőség előtte is adott volt – nem tartott a kommunista felsővezetőkkel a Szovjetunióba tartó különgéppel, hanem sorsát vállalva Magyarországon maradt. 1957-ben 16 évet kapott, de 1960-ban Péterhez hasonlóan ő is egyéni kegyelemmel szabadult. Még öt évig élt, ez idő alatt a Gondolat Kiadónál idegennyelvi lektorként dolgozott.

---

⁶² Idézi: KAJÁRI: id. mű: 14-15.

⁶³ BIHARI Mihály: *Magyar politika 1945-1995*. Budapest, Korona, 1996. 71. (a továbbiakban: BIHARI: *Magyar pol.*)

⁶⁴ Kajári Erzsébet „elkövetett törvénytelenységként” említi tanulmányában a hamis vallomások kikényszerítését, a hamis bizonyítékok készítését, a koholt vádak alapján kezdeményezett eljárásokban való részvételt, a törvénytelen fogvatartásban, bántalmazásban való részességet, a törvénytelen fegyverhasználatot, a hatásköri hatalommal való visszaélést, stb. Ld.: KAJÁRI: id. mű: 15.

⁶⁵ ZINNER Tibor: Az ÁVH-s vezetők sorsa. In: *História*, 26. (1996) 3. sz. 22-25. (a továbbiakban: ZINNER)

⁶⁶ Péter vesztét maga Rákosi okozta, aki az éppen ekkortájt zajló ún. „anticionista láz” nemzetközi forgatókönyvét hűségesen követve iktatta ki az – egyébként zsidó származású - volt ÁVH-vezért a hatalomból. Ld.: ZINNER: id. mű: 22.

Farkas Mihály fiát - aki Lenin tiszteletére szüleitől a Vladimir nevet kapta –, az ÁVH egykori alezredesét 1956. október 5-én, egy nappal Rajkék újratemetése előtt tartóztatták le. Ezt a börtönben töltött időszakot „*életem egyetlen, apámmal kettesben töltött szakaszának*” nevezi az 1990-ben „Nincs mentség” címmel megjelent memoárjában.⁶⁷ Személyével kapcsolatban is keringett – ahogyan Zinner fogalmaz – néhány „*legenda vagy ellenőrizhetetlen állítás, amelyet (...) az érintettekkel és hivatalokkal szembeni népharag szült.*” Farkas Vladimírről azt híresztelték, hogy ő tépte le az 1951 májusától 1954 őszéig börtönben ülő Kádár János⁶⁸ körmeit, valamint a szájába is vizelt.⁶⁹ Az ÁVH alezredesének kegyetlenkedéseire jól emlékszik Faludy György költő is, aki egy bizonyos Kenedi nevű internálttól a kistarcsai internálótáborban értesült a magyar börtönügyekben uralkodó általános állapotokról. „*[Kenedi] például elmondta, hogy Farkas Vladimir, az ÁVO egyik vezetője – Farkas hadügyminiszter fia – kedvenc szórakozásának tekinti, ha a rabok szájába vizelhet, de előzetesen kivereti az illetők fogait.*”⁷⁰ Szabadulása után, 1960-tól Farkas Vladimir bérelszámolóként, statisztikusként, majd üzemgazdászként dolgozott. 1990-től tíz éven át levéltári kutatásokat végzett Budapesten és Moszkvában, melynek eredményeit egy 2500 oldalas kéziratban foglalta össze.⁷¹ 2002-ben halt meg.

---

⁶⁷ Ld.: FARKAS Vladimir: *Nincs mentség, Az ÁVH alezredese voltam.* Budapest, Interart Stúdió, 1990. 521-540.

⁶⁸ Ld.: BIHARI: *Magyar pol.:* uo.

⁶⁹ ZINNER: id. mű: uo.

⁷⁰ FALUDY György: *Pokolbéli víg napjaim.* H. n., Magyar Világ, 1989. 334. (a továbbiakban: FALUDY)

⁷¹ Érdeemes ellátogatni a „*Magántörténelem – 1956 és a Kádár-korszak*” című internetes tartalomszolgáltató honlapra, ahol mintegy negyven emlékező, az Oral History Archívum interjúalanyai – közöttük Farkas Vladimir is - személyes, szubjektív történetekkel ábrázolják 1956 történéseit és az utána következő Kádár-korszakot. A digitalizált szolgáltatás eredeti beszélgetésekből származó hangrészleteket is tartalmaz, emellett fényképes portrétár és egy kislexikon is segít a búvárkodásban. Ld.: http://server2001.rev.hu/oha/index_hu.html

„Csengőfrász” - Hétköznapi sztálinizmus az ötvenes évek első felében

„Az öreg Kohn halálosan beteg. Felesége virraszt a haldokló mellett. Éjjel után két óra felé vadul dörömbölnék az ajtón. Az asszony rémülten kérdezi:

- Ki az?

- Én vagyok a halál – ordítja a félelmetes hang. Az alélt Kohn ettől kinyitja a szemét, s megkönnyebbülten elrebegi:

- Hála Istennek! Már attól félttem, hogy az ÁVH...”⁷²

A háború befejezése után a polgári demokrácia erőtlenség bizonyult kísérletet tett az újabb háborús vereség sokkjától alélt magyar társadalom felrázására. Bár a politikai helyzet konszolidálásával, a gazdasági stabilitás megteremtésével és a köztársaság kikiáltásával a demokrácia hívei látszólag győztek, a történelmi mozgástér az illegalitás ketrecéből kiszabaduló kommunisták agresszív fellépése folytán végérvényesen beszűkült. Rákosi és társai egy, a demokratikus jogállami keretekkel és a kapitalista piacgazdasággal köszönő viszonyban sem lévő ideológia apostolaiként, a kommunista világforradalom harcosaiként tértek haza. Ténykedésük, módszereik kezdettől fogva a joghalált jelentették, amelynek eredményeképpen néhány év leforgása alatt politikai és ideológiai ellenségeiket felmorzsolva „*kierőszakolt rendszerváltást*”⁷³ hajtottak végre. A Magyarországra erőszakolt szovjet típusú berendezkedéssel szemben más rendszeralternatíva felvetése teljesen lehetetlenné vált. Hazánk – nem először történelme során - kényszerpályára kényszerült.

Ám az ország addigi történelmi fejlődésétől teljesen idegen államszervezési elvek hazánkra erőszakolása mellett Sztálin magyar kisdiákjai – hűen leképezve a szovjet belpolitikai helyzetet - itthon is féktelen terroruralmat valósítottak meg. Ahogyan Bihari írja; „*a politika kriminalizálódott, mindennapi eszközévé vált a bűncselekmények tömeges elkövetése. A társadalom minden ellenálló erejét elvesztette, kiszolgáltatottsága [túlnyomó részt az előző fejezetben ismertetett államvédelmi szervek ténykedésének köszönhetően – R. Cs.] totálissá vált. A totális kiszolgáltatottság kiterjedt, áthatotta a hatalmat gyakorlókat is, egészen a legfelsőbb szintig.*”⁷⁴ Hiszen Rákosi saját elnyomó apparátusában sem bízott, így a sztálini gyakorlathoz hasonlóan a kommunista felsővezetők is egyre gyakrabban a tomboló ideológiai téboly áldozataivá váltak. Rajk

---

⁷² SZENES: id. mű: 154.

⁷³ Ld.: BIHARI: *Magyar pol.*: 12.

⁷⁴ BIHARI: *Magyar pol.*: 13.

és társai a szovjet mintára leforgatott belső tisztogatásokat nem úszták meg élve. A hazai pártklientúra állandó félelemben tartása azzal magyarázható, hogy Rákosi viszont Moszkva és elsősorban Sztálin haragjától rettegett, amire – ismerve a kaukázusi zsarnok nagy péteri módszereit – minden alapja meg is volt.

Az ún. klasszikus sztálinizmus időszaka - 1948-49-től 1953-ig, az „új szakaszig” - tehát a politikai despotizmus, az intézményesített terroruralom és a justizmordok korszaka. A politikai rendőrség megteremtésével a mindennapok ura a rettegés és az egész társadalmat átható bizalmatlanság lett. Mindenki félt mindenkitől, a rendszer szemében mindenki gyanús volt, aki élt, s ha az ember nem válogatta meg szavait a sarki ivóban, könnyen az Andrassy út 60. pincéiben találta magát. A hírhedt épületbe nemtől, rangtól, pártállástól és foglalkozástól függetlenül bárki bekerülhetett. *Mindszenty József* hercegeprímás, esztergomi érsek személyes élményeire támaszkodik, amikor emlékirataiban az Andrassy út 60-ról ír: „*Péter Gábornak itt volt hivatala az Andrassy út 60-ban, ahová most engem is beszállítottak. Szobájában éjszakánként hallgatta a gyötrött emberek jajkiáltásait, nyögését és halálhörgését. Parancsára gumibottal kezelték vallomásuk előtt a vádlottakat, veséiken, legérzékenyebb szerveiken ütlegelték őket, szeget vagy tűt vertek körmük alá, leégették a szemöldöküket cigarettával, kábító- és izgatószerrel tették idegroncossá őket, nem engedték aludni őket, amíg végleg összetörve úgy vallottak, amint azt a politikai rendőrség szóról-szóra előírta nekik. A vérszag megtöltötte az egész épületet. Ebbe émelyítően keveredett bele a közömbösítésre alkalmazott klórmész és karbon fanyar illata.*”⁷⁵ A párt ökle „*ekkorra – jóllehet korántsem kifogástalanul – már kiépítette hálózatát a stratégiaileg fontosnak ítélt objektumokban. Egyaránt szívósan figyel és regisztrál a pártokban, a közigazgatásban, az üzemekben, a szénbányákban, a paraszti portákon, a plébániákon s a püspöki palotákban.*” – írja Kiszely Gábor történész.⁷⁶

A terror tombolását és az igazságszolgáltatás irányítását teljesen kisajátító ÁVH 1950-ben átvette a börtönök és az internálótáborok irányítását. A terrorszervezet még a törvényesség látszatának betartására sem törekedett, a büntetés-végrehajtási intézetek így hamarosan zsúfolásig megteltek a sokszor a legképtelenebb vádakkal őrizetbe vett állampolgárokkal. A magyar történelemben „*diktatúra soha korábban nem érvényesített ilyen mértékű meghurcolást a társadalom legkülönbözőbb rétegeivel szemben.*”⁷⁷ A

---

⁷⁵ MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. 4. kiad. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 235.

⁷⁶ KISZELY: id. mű: 70.

⁷⁷ GYARMATI: id. mű: 5.

„csengőfrásznak” nevezett eszeveszett hisztériát talán Orwell szavai jellemzik a legjobban: *„Mindig éjszaka történik – a letartóztatások mindig éjszaka történnek. Hirtelen felrángatnak álmodból, durva kéz rázza a válladat, világosság vakítja a szemedet, kegyetlen arcok gyűrűje az ágy körül. Az esetek nagy többségében tárgyalás sincs, hírt sem adnak a letartóztatásról. Egyszerűen csak eltűnnek az emberek, mindig éjszaka. A nevedet eltávolítják a nyilvántartásokból, eltörlik mindennek az emlékét, amit csak cselekedtélt, letagadják, hogy valaha is léteztél, s aztán elfelejtenek. Eltöröltek, megsemmisítettek: elgőzösítettek – ahogy mondani szokták.”*⁷⁸ Aki egyszer kompromittálódott az államvédelem éber szeme előtt, többé nemigen számíthatott méltányos elbánásra. *„Ha egyszer a Párt markában vagy, a szó szoros értelmében mindegy, hogy mit érzel, vagy mit nem érzel, mit cselekszel vagy nem cselekszel. Így is, úgy is megsemmisítenek, és soha többé nem hall senki sem rólad, sem cselekedeteidről. Tökéletesen kitörölnek a történelem folyamatából.”*⁷⁹

A kor büntetőpolitikájának slágere az internálás volt, amelynek során bírói ítélet nélkül a hatóságok által kijelölt kényszerlakhelyre telepítették a „megbízhatatlanokat”. Gyakorlatilag az ország minden lakója számára nyitva állott az internálás lehetősége. *„Aki nem hódolt be a rendszernek, az ellen hamis tanúkkal vádat emeltek és bíróság elé állították. Aki ellen nem sikerült eljárást indítani, de talán irigy szomszédja feljelentette, vagy ferdén nézett a párttitkára, internálták.”*⁸⁰ Aki a hivatalos ideológiával ellenkező dologban hitt – elkövette az orwelli „gondolatbűnt”. *„S a gondolatbűn nem olyasmi, amit örökké el lehet titkolni. Egy ideig talán sikerül elkerülni a leleplezést, lehet, hogy évekig is, de előbb vagy utóbb a kezükbe kerül az ember.”*⁸¹ Az előre nyomtatott internálási véghatározat üresen hagyott mezőibe a legtöbbször ilyen vagy ehhez hasonló mondatok kerültek: *„Rendőrhatalom alá helyezését rendelem el, mert internálása indokolt.”*⁸²

De kik voltak azok, akik koholt és a legtöbb esetben fizikailag lehetetlen, éppen ezért nevetséges vádak alapján az internáltak névsorát gyarapították? *„A túlnyomó többség az úgynevezett »fürdőszobás bokorugró« volt, akiket budapesti lakásuk fürdőszobájából cibáltak ki, azzal az indoklással, hogy feltételezhetően disszidálni akartak.”*⁸³ Nagy számban vendégeskedtek a kényszerlakhelyeken az ún. jobboldali szociáldemokraták,

---

⁷⁸ ORWELL: 1984: 25.

⁷⁹ ORWELL: 1984: 182.

⁸⁰ ERDEY: id. mű: 17.

⁸¹ ORWELL: 1984: 25.

⁸² Ld.: ERDEY: id. mű: 17.

⁸³ ERDEY: 17.

akik elleneztek a kommunistákkal való egyesülést, és alapjában véve is rendszerellenesek voltak. Az internáltak nagy része Nyugatra nyúló rokoni vagy baráti kapcsolata miatt volt internálás hatálya alatt. Ezeket az embereket alaptalanul politikai vagy gazdasági kémkedéssel, adatszolgáltatással vádolták. Találunk az internáltak között egyetemistákat, a rendszertől megcsömörlött egykori kommunista vezetőket, ávosokat, rendőröket, egyetemistákat, horthysta katona- és csendőrtiszteket, továbbá kulákokat, kereskedőket, iparosokat, valamint írókat, művész- és tudós embereket is. Nem egy koncentrációs tábort megjárt zsidó is az internáló táborok lakójaként tovább volt kénytelen kálváriáját túrni. „Szögesdrót mögé kerültek az új rendszer lelkes hívei közül is: kommunisták – sokan mutatták is az őket csak kinevető ávosoknak párttagkönyvüket.”⁸⁴ Az internáltak között nagy számban voltak egyszerű parasztemberek is, akik rendszerint személyes rosszindulat miatt kerültek a szögesdróton belülré. Külön csoportot alkottak az ún. 6018-asok, amely „csoport nemkommunista ifjúsági vezetőkől s az őket aktívan támogató – és hasonló célokért más vonalon is küzdő – barátokból állott.”⁸⁵ Nevüket az aktaszámuk után kapták, s nagyon homogén csoportot alkottak. Tagjai közül sokan Recsk poklát is megjárták. Nyeste Zoltán, aki egy volt közülük, így emlékezik: „Talán nem hencegés, ha annyit mondok, hogy elsősorban ez az így összekovácsolódott közösség őrizte és segített másoknak is megőrizni azokat az erkölcsi és szellemi értékeket, amelyért Recsken is érdemes és lehetséges volt embernek maradni.”⁸⁶

A túlburjánzó ideokrácia által determinált üldözési hisztéria számtalan olyan esetet is eredményezett, amelyet ma nehéz mosolygás nélkül megismerni. Faludy György, a közelmúltban elhunyt, polgárpukkasztásáról elhíresült extravagáns költő visszaemlékezései forrásértékűek lehetnének egy „Az államvédelmisek emberi gyarlósága” címet viselő tanulmány készítője számára. Adalék gyanánt érdemes néhány kirívó esetet, történetet felvillantani, amelyekhez „Boccaccio, Poe és Dosztojevszkij egyesült fantáziájára lenne szükség”⁸⁷, és amelyeket maguk a főszereplők ismertettek egymással a recski barakkokban – éjjel, alvás helyett. (Egyébként Recsken az anekdotázás „a tábori etikett tartozéka lett. Ehhez ragaszkodtunk, mert e történetek az államrendőrséget tették nevetségessé, és mert az ÁVO példás büntetések kilátásba

---

⁸⁴ SZENTIRMAY László: „Mindenki gyanús nekem, aki él”. In: *História*, 11. (1989) 1-2. sz. 63-64. (a továbbiakban: SZENTIRMAY)

⁸⁵ NYESTE Zoltán: *Recsk. Emberek az embertelenségben*. Budapest, Püski, 1989. 69. (a továbbiakban: NYESTE)

⁸⁶ NYESTE: id. mű: 70.

⁸⁷ FALUDY: id. mű: 378.

helyezésével tiltott el ettől. A tilalmat azzal indokolták, hogy államtitkokat árulunk el vele, ami miatt újabb, tizenöt évig terjedő fegyházbüntetéssel sújthatnak. Vagy egyszerűen kijelentették: szétverik a pofánkat, ha nem hagyjuk abba a destrukciót.”⁸⁸ Maga Faludy mániákusan gyűjtötte ezeket a történeteket; „(...) bármily kilátástalan volt helyzetünk, mégis reméltem, hogy egy nap kiszabadulok, és eljutok Nyugatra. Ott megírom Recsk történetét, amit nem akarnak majd elhinni. Ezekkel a történetekkel talán hatni tudok bamba olvasóimra.”⁸⁹)

Tóth Géza internálása előtt a Meteorológiai Intézet egyik „nyájas és jóindulatú” vezetője volt, akit különös és nem kevésbé komikus története miatt mindenki „Északkeleti Betörésként” szólított recski raboskodása alatt. Történt egyszer ugyanis, hogy az öregúr „az általa szerkesztett meteorológiai jelentésben másnapra »lágý nyugati szellőket« ígért, a következő két napra pedig »északkeletről, a Szovjetunió irányából közélgő fagyos légrétegek betörését« jósolta. (...) A következő napon elvitte az ÁVO, »a meteorológiai jelentésbe csempészett imperialista propaganda- és kémtevékenység« címén.”⁹⁰ Géza bácsi vesztét egyébként az a kellemetlen egybeesés okozta, hogy „a nevezett két napon, a fagyos légrétegekkel együtt, egy-egy szovjet hadosztály érkezett Magyarországra.”⁹¹

Kevésbé mosolyfakasztó Fazekas Gyula paksi állatorvos története, akit egy nap az ÁVO elhurcolt, és akit sohasem ismert „barátairól” kérdezgettek. A tagadásból három hét verés lett. A tortúra végén „egy százados lépett a kínzókamrába és kijelentette: sajnálatos módon összetévesztették egy másik Fazekas Gyulával. Be kell látnia, hogy ilyen állapotban nem engedhetik ki az utcára. Igaz? És elküldte Recskre.”⁹²

Egészen egyedül álló Koch Hugó mérnök esete, akit a rendszerrel szembeni megbízhatóságának jutalmaként Rákosi a Meinel-féle teaüzletek vezérigazgatójává nevezett ki. Egy napon Koch a gödöllői országúton autózott Galba nevű sofőrjével, amikor egy éles kanyar után majdnem összeütköztek egy három gépkocsiból álló, szabálytalanul közlekedő autókaravánnal. Fékezés, éles csikorgás, megkönnyebbült homloktörölgetés után a második autóból maga Rákosi Mátyás kászálódott ki. „Amikor felismerte Kochot, megölelte, bocsánatot kért kísérői miatt, akik rosszul hajtottak, kézcsókját küldte Koch feleségének, és visszaült kocsijába. Elindult az első autó, a

---

⁸⁸ FALUDY: id. mű: 372-373.

⁸⁹ FALUDY: id. mű: 377-378.

⁹⁰ FALUDY: id. mű: 371.

⁹¹ FALUDY: id. mű: uo.

⁹² FALUDY: id. mű: 373.

*második Rákosival, a harmadikból pedig kiszálltak az ávósok és vasra verték Kochot meg Galbát. Nem az ÁVO-ra, hanem a törvényszékre vitték őket, ahol Rákosi élete ellen tervezett merénylettel vádolták mindkettőjüket.*⁹³ Kálváriájuk azonban csak ezután kezdődött. Koch ügyvédet fogadhatott, aki Rákosi színe elé járult és ismertette védenca sajnálatos történetét, mely másból, mint félreértésből nem származhatott. Rákosi biztosította az ügyvédet, hogy védenca két órán belül szabad lesz. A távozó védőt az Akadémia utca pártház kapujánál azonban egy ávós gépkocsi várta; nem sokkal később Kistarcsán tűnődhetett talán meggondolatlan próbálkozása felett. A Koch mellé hatóságilag kirendelt új védőügyvéd a tárgyaláson kötelet kért védencére, „*aki Rákosi ellen merényletre bujtatta fel alávaló sofőrjét.*”⁹⁴ A bíró hatalmas meglepetésre azonban felmentette a merénylet vádja alól Kochot és Galbát, ám szabadságukat nem kapták vissza; egy ávós gépkocsi mindkettőjüket Kistarcsára vitte, ahol viszontláthatták első ügyvédjüket. Koch és Galba egy transzporttal hamarosan Recskre került, ahol a barakkban ettől fogva egymás mellett aludtak.

Cseri János egyszerű parasztfiúként kerül az államvédelmisek karmai közé. Egy ízben kocsmázni ment barátaival, akik mulatozás közben régi, horthysta katonadalokat énekeltek. Cseri az egészből nem látott, nem hallott semmit, mert szerencsétlen úgy lerészegedett, hogy az est jelentős részét az asztal alatt töltötte. Barátait a helyi rendőrség martalócai alapos pofozkodás után engedték el, Cserit azonban a budapesti ÁVO-ra vitték. Internálási végzését a gyakori motozások ellenére még Recskén is magánál tartotta. Ebben az állt: „*Kocsmában mulatozott barátaival, akik demokráciaellenes nótákat énekeltek. Bár bebizonyosodott, hogy Cseri részegsége miatt a dalolásban nem vett részt, feltehető, hogy józan állapotban velük énekelt volna. Fentiek alapján úgy kellett határoznom, hogy Cseri Jánost a magyar állam biztonsága érdekében hat hónapra internálom. Károlyi Márton alezredes s. k.*”⁹⁵ Az internálás – amint az idézett végzésből kiderül – első ízben hat hónapra szólt. Az internálás időtartamát azonban a hatóságok újabb hat hónappal meghosszabbíthatták, amit a demokrácia, a népköztársaság, az államrend stb. biztonsága érdekében számtalan esetben meg is tettek. Ezt a törvénytelen eljárást nevezték „beljebbezésnek”.⁹⁶

A klasszikus sztálinizmus zilált belpolitikai viszonyai a társadalom felsőbb rétegeiben is gyakorta tragikus félreértésekhez vezettek. Dobrai Márton a rendszer hű híve,

---

⁹³ FALUDY: id. mű: 374.

⁹⁴ FALUDY: id. mű: uo.

⁹⁵ Idézi: FALUDY: id. mű: 375.

⁹⁶ Ld.: ERDEY: id. mű: 23.

meggyőződéses kommunista és magas állású banktisztviselő volt. Egy este két detektív jelent meg a lakásán, idegen valutát kerestek. Teljesen felforgatták az egész lakást, még a karosszékek és a pamlagok huzatát is felhasogatták borotvával. Bár nem találtak semmit, azért karon ragadták és elkísérték Dobrait. Az első gyanús jel az volt, hogy még gépkocsi sem várta őket a ház előtt, a két férfi villamoson vezette el a kétségbeesett bankárt. A Széna téren egy óvatlan pillanatban Dobrainak sikerült kereket oldania a forgatagban, s aznap éjjel egy barátjánál húzta meg magát. Másnap nekivágott az osztrák határnak, ám hamar lefülelték a dilettáns „bokorugrót”. Az Andrássy út 60-ba szállították, ahol arra voltak kíváncsiak, hogy „*mi oka volt néki, a kitűnő állású tisztviselőnek és pártfunkcionáriusnak, akinek autója, villája volt, disszidálást próbálni?*”⁹⁷ Dobrai elmesélte, hogy ő semmit sem követett el, két detektív mégis jogtalanul letartóztatta. Tőlük az első adandó alkalommal megszökött, majd kilátástalannak ítélt helyzetében az illegális határátlépést tartotta az egyetlen megoldásnak. Kihallgatói személyleírást kértek letartóztatóiról, majd összeröhögtek. A két „detektív” szélhámos volt...

A következmények komolysága ellenére komikus történet Kóré és Kerek, a két vásárosnaményi ember története, akik szomszédok voltak. Ez a két férfi halálosan gyűlölte egymást. Egy este megjelent Kórénál a helyi államvédelmisek vezetője, akit Kóré jól ismert. A kisüsti melletti kedélyes beszélgetés során egyszer az ávós megkérdezte Kórét: van-e krumpliverme? Vidéken a krumpliverem megszokott dolog, ám az ávós egyre csak erősködött, hogy ő azt bizony látni kívánja. Mikor a kert végében a zseblámpa fényénél elősejlett a verem szája, az ávós így szólt: „*Szóval krumplivermet tartasz, rohadt kulák?*”⁹⁸ Kóré a háza előtt várakozó „rabomobilban” ocsúdott fel.

Az ávós ezután Kerekékhez tért be, ahol ugyanilyen kedélyes beszélgetés után ismét a krumpliveremre terelődött a szó: „*Aztán mondja Kerek uram, van magának krumpliverme? – Az nincs, mondta Kerek; nem termelek burgonyát. – Mi az, szabotálsz, fasiszta csirkefogó parasztja? Még krumplivermed sincs? – és vitte a meseautóba.*”⁹⁹ A kocsiban, miután a két meglepett haragos előadta egymásnak, hogy mi történt, még össze is verekedtek, mert nem hitték el a történetet. Csak Recsken szívták el a békepipát.

---

⁹⁷ FALUDY: id. mű: 376.

⁹⁸ Ld.: FALUDY: id. mű: uo.

⁹⁹ FALUDY: id. mű: uo.

Bűn és büntetés Rákosi Magyarországn

„Mit ér a szabadság? A szabad világban a hitet végleg megölik benned! Boldog lehetsz, hogy börtönbe kerültél! Itt végre van időd a lelkedre gondolni!”¹⁰⁰

(A. Szolzsenyicin: *Ivan Gyenyiszovics egy napja*)

Az a szervilis magatartásforma, amelyet Rákosi és társai a „nagy tanító” és tanai irányában tanúsítottak, legjobban talán a sztálini büntetőpolitika és büntetés-végrehajtás törvénytelenégeinek átvételében érhető tetten. A magyarországi erőszakos szervezetek a kezdetektől a szovjet mintát tekintették kiindulópontnak a „rendszerellenesek” megregulálásában.

Az 1917. évi bolsevik hatalomátvétel tízezrek sorsát pecsételte meg Oroszországban. Az ebben az évben születő kommunista rendszer rémtetteiről és embertelenségéről ma már könyvek, tanulmányok és újságcikkek tömkelege mesél. Az Alekszandr Szolzsenyicin tudósításai által megismert Gulág-szigetvilág¹⁰¹ légereiben Nicolas Werth francia történész szerint „az 1950-es évek elején, a rendszer teljesítményének csúcspontján 2 500 000 ember raboskodott.”¹⁰² Werth tanulmányából az is kiderül, hogy a szovjet táborrendszer túlszűfolt légereiben „valamivel kevesebb, mint másfél millió személy halt meg.”¹⁰³ A mintegy 20%-os halálozási arányával 1933 volt a legrettenetesebb év. A foglyok számára nemcsak az emberfeletti munka és az élelmezés elégtelensége jelentett halálos veszélyt; maga a rendszer is érdektelenséggel, hanyagsággal viseltetett a lágerrengetegben sínylődők sorsa iránt.

A táborrendszer foglyainak életben maradási esélyei táboronként változóak voltak. A Szovjetunió európai részein fekvő táborok kevésbé számítottak kegyetlennek, ám még itt is a kényszermunka nehézségi foka és az ellátás körülményei alakították a halálozási arányszámot. A rendszer alkonyán, 1948-tól kezdve a légerek halálozási rátája jelentős mértékben csökkent, az ötvenes éve elejére 1% körülire stabilizálódott.

Felvetődik a kérdés; milyen célokat szolgált a szovjet táborrendszer, pontosabban szolgált-e valamilyen célt? Aki Oroszország történelmében jártas, az tudja, hogy a

---

¹⁰⁰ SZOLZSENYICIN, Alekszandr: *Ivan Gyenyiszovics egy napja*. Budapest, Európa, 1994. 140.

¹⁰¹ A „GULAG” – Glavnoje Upravlenyje Lagerej, Táborok Főigazgatósága -, mint kifejezés 1930-ban született meg. Ld: CZÉH Zoltán: A Gulag logikája és funkciója. In: *GULAG. A szovjet táborrendszer története*. Szerk.: KRAUSZ Tamás. [Budapest], Pannonica, 2001. 35-45. (a továbbiakban: CZÉH)

¹⁰² WERTH, Nicolas: Deportálás, Gulag, éhínségek. A Szovjetunió, avagy a terror uralma. In: *Rubicon*, 12. (2001) 4-5. sz. 17-20. (a továbbiakban: WERTH)

¹⁰³ WERTH: id. mű: 18.

kényszermunka, mint büntetés nem a kommunisták találmánya volt. Már I. (Nagy) Péter (1682-1725), az „Európára ablakot nyitó cár” is rabmunkát alkalmazott a kikötők és erődök építése során. 19. századi utóda, II. Miklós (1894-1917) is nagy szerepet szánt iparosítási programjában a kényszermunkáltatásnak.¹⁰⁴ A rabmunkáltatás tehát nem valami gyökerek nélküli intézményként, hanem a büntetőpolitika tradicionális változataként került előtérbe a 20. századi Oroszországban.

Azonban *„a forradalom éles kritikával illette a cárizmus igazságszolgáltatásának bosszúálló jellegét, és meghirdette annak radikális reformját.”*¹⁰⁵ A Gulág kezdettől fogva két fő társadalmi rétegre összpontosított: az ún. „osztályellenségre”, és a köztörvényes bűnözőkre. A hatalom természetesen mindkét néprétegnek a társadalomból való kivonását óhajtotta, de míg a rendszerelleneseket izolálni akarta, a köztörvényesek számára „tudományos átnevelést” helyezett kilátásba.¹⁰⁶ Az átnevelő funkciót aztán a Gulág lassú fejlődése folyamán fokozatosan felváltotta az elsődlegessé váló termelőmunka, illetve annak erőltetése. Az évek során egyre inkább előtérbe került a táborrengeteg gazdaságpolitikai funkciója, sőt, *„a kényszermunka immár nyílt, profitorientált felhasználása képes volt arra, hogy elfogadottá, sőt szalonképessé váljék.”*¹⁰⁷ Sztálin és munkatársai ettől kezdve megoldottnak látták a munkaerőhiány problémáját. A különösen nehéz, vagy mostoha klimatikus körülmények között elvégzendő gigantikus építkezések munkásait a szerencsétlen „zekék”, azaz rabok közül verbuválták. Rabmunkások építették iszonyatos munkakörülmények között a Balti-tengert a Fehér-tengerrel összekötő csatornát, a Belomorkanalt, amely az olcsó áruszállítás és a szovjet hadiflotta gyors manővereztetése érdekében volt szükséges. De *„a nyersanyagokban gazdag Szibéria munkaerővel történő ellátása és a nyugati technológiai importhoz szükséges aranyfedezet előteremtése”*¹⁰⁸ is rabmunkások tízezreinek életébe került. 1929-ben fedezték fel az ország északkeleti csücskében fekvő Kolima-medence páratlan aranybőségét. Eleinte szabad munkások toborzásával próbáltak hozzájutni a nemesfémkincshez, nemsokára azonban felhagytak a reménytelen próbálkozással és nekiláttak a kényszermunkát igénylő kitermeléshez. Ezzel a Szovjetunió rövid idő alatt az arany-nagyhatalmak sorába emelkedett. A Gulág a harmincas évek közepére a szovjet gazdaság munkaerő-tartalékává vált, rabjai többnyire

---

¹⁰⁴ Ld.: CZÉH: id. mű: 36.

¹⁰⁵ CZÉH: id. mű: uo.

¹⁰⁶ Ld.: CZÉH: id. mű: uo.

¹⁰⁷ CZÉH: id. mű: 37.

¹⁰⁸ CZÉH Zoltán: Gulág. A sztálini lágerbirodalom. In: *Rubicon*, 10. (1999) 3. sz. 50-55. (a továbbiakban: CZÉH 2)

kevés szaktudást igénylő, nehéz fizikai munkát végeztek. Táborok létesültek mindenütt, ahol a munkaerő toborzása gondot okozott: a sarkkörön túli szénbányáktól kezdve a kazah sivatagokon át egészen a Bajkál-Amúr vasútvonalig. Az építőiparban több tízezer kényszermunkás vett részt. Elítéltek emelték a híres Lomonoszov egyetem moszkvai épületét is. Az államnak csak fillérekbe kerülő rabmunkáltatási rendszer az ország építőiparának 15-17%-át, a fakitermelésnek 12%-át, az ércbányászatnak pedig mintegy 40%-át biztosította.¹⁰⁹

Az 1944-45-ös háborús évek a német megszállás alóli megszabadulást hozta hazánk számára, a megpróbáltatások azonban folytatódtak. A Vörös Hadsereg katonáinak kegyetlenkedései és az ártatlan polgári lakossággal szembeni erőszakoskodásai nem áltatták az embereket: csöbörből vödörbe kerültünk. A „felszabadító” szovjetek katonai bíróságai ezreket halálra, tízezreket pedig sokévi kényszermunkára ítélték. Az érthetetlen orosz nyelven elhadart vádirat után a csupán percekig tartó ítélezés következett. *Rózsás János* szerint – aki 1944 és 1953 között maga is szovjet büntetőtáborokban raboskodott - „közel százezer magyar sýnylődött és pusztult el a GULAG kényszermunkatáboraiiban.”¹¹⁰

A Gulág leépülését Sztálin halálához és az 1953-as amnesztiához kötik, amelyet aztán Hruscsov „desztalinizációja” teljesített ki. És bár „a kazahsztáni Kengir lágerének 1954-es felkelését még tankok és harci repülőgépek bevetésével verték le,”¹¹¹ a végállomás már nem váratott sokáig magára. 1955-ben a Szovjetunió csatlakozott a genfi egyezményhez, vállalva ezzel mindenfajta kényszermunka tilalmát. Hruscsovnek az SZKP XX. pártkongresszusán 1956 februárjában elmondott „titkos beszéde” - amelyben Sztálin bűnei közé sorolta az országot behálózó táborrengeteget is – a Gulág hivatalának megszüntetését is jelentette. Ezután kezdődhetett meg a politikai foglyok rehabilitálása.

Czéh Zoltán a Gulágban rejlő lehetőségeken töprengve megjegyzi: „*minőségi fordulatot egyedül a gépesítés hozhatott volna, ennek megvalósulása elé azonban maga a Gulag gördített áthághatatlan akadályokat: a kényszermunka kizsákmányoló jellege, a vele együtt járó motivátlanság összeegyeztethetetlen a munkafolyamatok gépesítésével.*”¹¹² Összehasonlítva a szovjet lágereket a náci halálgyárakkal, szembeötlő a különbség: a táborvezetésnek – ellentétben a náci táborokkal - semmiképpen sem állott érdekében a táborlakók tömeges fizikai megsemmisítése – éppen azok gazdasági

---

¹⁰⁹ CZÉH 2: id. mű: 52.

¹¹⁰ RÓZSÁS János: *GULAG lexikon*. Budapest, Püski, 2000. 5.

¹¹¹ CZÉH 2: id. mű: 55.

¹¹² CZÉH: id. mű: 39.

jelentősége okán. Ami miatt mégis az emberiség történelmének legszörnyűbb momentumai között kell számon tartanunk a Gulág pusztát, az az, hogy embertelenségével, elégtelen élet- és munkakörülményeivel a szovjet lágerrengeteg milliók életét keserítette meg. Szolzsenyicin *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című kisregénye remekül ábrázolja a lágerfogyók létért folytatott, mindennapos, kilátástalannak tűnő küzdelmét. Hannah Arendt, a zsidó származású német történész-filozófus nő megállapítása szerint: „*olyan táborok voltak ezek, amelyekben a gondatlanság egy kaotikus kényszermunkával kapcsolódott össze*”, míg a náci koncentrációs táborokban „*az élet a minél nagyobb szenvedés céljával volt aprólékosan és alaposan megszervezve.*”¹¹³

A magyar kommunista állam a szovjet mintákból merítve építette fel büntetőpolitikáját. Az „*osztályjellegű, a proletárdiktatúra elnyomó funkcióját reprezentáló büntetőpolitika*”¹¹⁴ az egypártrendszerű állami politika eszközévé torzult, amely „*a »szocializmus« építésével szembefordulók megleckéztetését kapta feladatul.*”¹¹⁵ A magyar igazságügyi tárca – amelynek hatásköréből kivonták a szorosán értelmezett büntetőpolitikát és a nyomozást végző szervekre bízták az ország büntetés-végrehajtási intézeteinek felügyeletét – meghunyászkodott az illetékességi területét megnyirbáló felsővezetési döntések előtt. 1950. március 29-én MDP titkársági határozattal az önállósult Államvédelmi Hatóság felügyelete és irányítása alá helyezték „*a 6 országos büntetés-végrehajtási intézetet, valamint a 23 megyei és a 76 járási bírósági fogházat.*”¹¹⁶ Így egyetlen mindenható szervezet kezébe került a büntetőeljárás egész menete.

Az internálás és a kényszermunka-büntetés, mint a második világháború utáni ún. koalíciós korszakban alkalmazott szabadságkorlátozó büntetések elsősorban eszközök voltak a hatalom kezében. Az internálás célja például arra irányult, hogy „*ez az eszköz a törvényi garanciák megkerülésével politikai fegyverként legyen irányítható mindazokra, akik a »demokrácia ellenségének« voltak kikiálthatók.*”¹¹⁷ A kényszermunka-büntetés feladata pedig „*az volt, hogy a főként politikai okokból elítélteknek módot nyújtson arra, hogy munkájukkal részben »jövőtehesék az ország romba döntésében való*

---

¹¹³ Idézi: WERTH: id. mű: 19.

¹¹⁴ MEZEY: *Jogtört.*: 341.

¹¹⁵ MEZEY: *Jogtört.*: uo.

¹¹⁶ HORVÁTH Attila: GULAG-ok. A sztálinizmus és a büntetés-végrehajtás. In: *Rubicon*, 7. (1996) 6. sz. 32-34. (a továbbiakban: HORVÁTH)

¹¹⁷ MEZEY: *Jogtört.*: 341-342.

közreműködésüket.»¹¹⁸ A kényszermunkára ítélteteket táborokban helyezték el, s számukra rendelet írta elő, hogy kizárólag nehéz testi munkával szabad foglalkoztatni őket. Ám a kényszermunka végrehajtásának nehézségei kezdettől fogva mutatkoztak. A munkatáborok felállításának elmaradásáról Ries István igazságügy-miniszter – aki később maga is az ÁVH áldozata lett - csalódottan nyilatkozott. Az igazságügyi kormányzat ugyanis azt a felfogást képviselte, hogy *„a büntetés-végrehajtás nem lehet az állam számára ráfizetéses.*”¹¹⁹ Ezért vált sürgető problémává a rabmunkáltatás átszervezése, aminek módozatát illetően az igazságügyi szakemberek előtt a rabmunkáltatás szovjet példája lebegett. Erről mindössze annyit tudtak, hogy iparágak termelési mutatóit képes befolyásolni. Ez a szemléletmód, valamint az eltorzult büntetőpolitika 1950-től az elítéltek példátlan tömegét zúdította a börtönökbe. A zsúfolásig megtelt börtönök lakóinak helyzete az ún. klasszikus sztálinizmus időszakában nehezedett meg. Az MDP 1951-ben hazahívta a szovjet börtönök és koncentrációs táborok szakértőjének számító Garasin Rudolfot a Szovjetunióból, de a szovjet minták adaptálásában sokat segítettek a hazánkban tartózkodó szovjet tanácsadók, valamint a rendszeres külföldi tanulmányutak is.

Miután a börtönök megteltek, a szovjet Gulág mintájára kényszermunkatáborokat létesítettek az ország különböző pontjain. Vas Zoltán és Gerő Ernő javaslatára – akik szovjetunióbeli tapasztalataikat hívták segítségül – hamarosan felállították a Közérdekű Munkálatok Igazgatóságát (KÖMI), *„amelynek feladata a rabmunka egységes szervezésének kialakítása és a népgazdasági tervbe illesztése lett.*”¹²⁰ A népgazdasági igények miatt – törvényesség ide, törvényesség oda - a fogva tartás idejét meghosszabbították, a letartóztatások számát megnövelték.

Az ÁVH irányítása alá rendelt büntetés-végrehajtási intézetek rabjainak élete sivár és kilátástalan volt. A levélírás, a beszélő, a csomagküldés egyaránt tiltott dolgok voltak, de súlyos retorziókra számíthatott az is, akinek birtokában papírt, ceruzát találtak. Felszámolták a kedvezményeket. Az *„ismerd meg hazádat*” mozgalom keretében a fogvatartottakat néhány hónaponként másik börtönbe szállították.¹²¹ Az elítéltek fogvatartásuk kezdetétől kettős ellenőrzés alatt állottak; az ÁVH-sok mellett a büntetés-végrehajtási tisztek, a fegyőrök is felügyelték őket.

---

¹¹⁸ MEZEY: *Jogtört.*: 342.

¹¹⁹ MEZEY: *Jogtört.*: uo.

¹²⁰ HORVÁTH: id. mű: 33.

¹²¹ Ld.: HORVÁTH: id. mű: 33.

A börtönkoszt rossz volt és elégtelen. Napi 700-800 kalória mellett 9 órát kellett dolgozniuk a szerencsétleneknek. Orvosi ellátásról és gyógyszeres kezeléstről 1950 és 1953 között nem beszélhetünk, az ÁVH-s orvosok a „Mengele” csúfnevet kapták az elítéltektől.¹²²

A börtönbeli fegyelmi büntetések közül érdemes megemlíteni az ún. karcerbe zárást¹²³, amelynek mérete legfeljebb egy négyzetméter volt. A szerencsétlen flótás itt étlen-szomjan, sötétben vagy világosban, mínusz vagy plusz fokokban volt kénytelen akár napokat is eltölteni – állva. A legkegyetlenebb kínzás a vasalás¹²⁴ volt, amelyet kiszabhatták a legkisebb fegyelmezetlenségért is. Ennél a büntetésnél a rab jobb kezét a bal lábához, a bal kezét pedig a jobb lábához bilincselték. Utána felemelték és leejtették, esetleg a hátára ültek, a fejét pedig a hátára nyomva folytatták a tortúrát. El lehet képzelni, milyen hatással járt mindez a comb- és a lábizmokra...

A börtönökből, internáló- és kényszermunkatáborokból, kitelepítésekből és a Gulágról kiszabadulókat, visszatérőket – az elhanyagolható kisebbséget képező kivételtől eltekintve - később sem rehabilitálták. Letartóztatásukkor elkobzott vagyontárgyaikat nem kapták vissza, elhelyezkedésük pedig „priuszuk” miatt szinte lehetetlennek tűnt. Legtöbbjüket – miután írásos titoktartási ígéretre kötelezve továbbra is lelki terrorban tartották őket – szabadulásuk után rendőrhatósági felügyelet alá helyezték, amelynek értelmében megszabott időközönként jelentkezniük kellett a megadott rendőrkapitányságon. Magyarán; fogságból rabságba kerültek.

---

¹²² Ld.: HORVÁTH: id. mű: 34.

¹²³ Ld.: HORVÁTH: id. mű: uo.

¹²⁴ Ld.: HORVÁTH: id. mű: uo.

A recski kényszermunkatábor létrejötte és földrajzi elhelyezkedése

„(...) fönt a Tejút is már más:
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,

a nyüzsgő égi sátor:
egyetlen munkatábor (...)

(Illyés Gyula: *Egy mondat a zsarnokságról*)

1950 és 1953 között a Heves megyei Recsk község közelében, a Mátra hegység Csákánykő nevű, 500 méter magas, vulkáni eredetű hegyének tövében az Államvédelmi Hatóság szigorúan titkos kényszermunkatábort létesített és tartott fenn. Recsk falu – „amely a külterületekkel együtt 852 lakóházból áll”, és „lakossága annak idején 3 ezer 499 volt”¹²⁵ – és környékének nagy része a környező tanyavilággal¹²⁶ egyetemben hajdanán a Barkóczyak tulajdonát képezte. Ezt a környéket szemelte ki Rákosi és bandája, hogy az ÁVH közreműködésével szovjet mintára megalkossa a sztálini büntetőpolitika poklának honi mását, a magyar „mini-Gulágot”. Bár a magyar vezetés eminens kisdíakként hüen próbálta utánozni a szovjet lágerbirodalmat, „erre térbelileg vajmi kevés lehetősége volt. Hazánk kis ország és Szibériához hasonló területünk vagy vidékünk nem volt a büntetés-végrehajtási módszerek szovjet példáinak átültetésére. Feltehető és valószínű, hogy külső adottságai miatt Recsk volt a legalkalmasabb egy magyarországi kísérlet, egy magyar Szibéria megvalósítására.”¹²⁷

Recsket illetően a mai napig némi fogalomzavarral találkozik az ember. Nevezik internálótábornak, koncentrációs tábornak, megsemmisítő haláltábornak, de kényszermunkatábornak is mondják. Melyik a helyes kifejezés? 1989. február 19-én és 20-án, a Szabad Európa Rádióban egy beszélgetés hangzott el Sztáray Zoltánnal, a Kaliforniában élő magyar íróval, aki megjárta Recsket. A dialógust Sztáray a riporter kiigazításával kezdve elmondta, hogy „Recsken sohasem volt internálótábor. Recsken bizonyítható módon a szovjet kényszermunkatáborokról, a Gulágokról szolgálai módon

---

¹²⁵ Erdey Sándor volt recski rab adatai. Ld.: ERDEY: id. mű: 13.

¹²⁶ A recski tanyavilághoz tartozott Csákánykő, ahol a tábor is létesült, Csóritornya, Ércbánya, Fábánpuszta, Gyulamajor, Kenyerestanya, Kockatanya, Lakipuszta, Rögtöntanya, Várbükk és Vécsitanya. Ld.: ERDEY: id. mű: uo.

¹²⁷ BENKŐ Zoltán: *Történelmi keresztutak (1941-1956)*. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000. 105. (a továbbiakban: BENKŐ)

lemásolt büntetőjellegű kényszermunkatábort állított fel 1950 nyarán az Államvédelmi Hatóság. (...) Ahogy többet és többet tudnak meg Recskről, úgy ma már inkább kényszermunkatáborként szerepel. A téves elnevezés azért harapódzott el, mert a Recskre hurcoltak korábban internáltak voltak s a közvélemény logikai hibába esett: a tábor jellegét nem a rabok ilyen, vagy olyan jogi helyzete határozta meg, hanem az ottani állapotok. Különben is, amikor engem 1950. október 25-én Recskre szállítottak, már internált sem voltam, mert a rendelet szerinti hat hónapos internálási időt nem hosszabbították meg, az már lejárt. Így adódott azután az, hogy legtöbben Recsken de jure szabad emberek voltunk, de facto pedig kényszermunkások. A rendelet előírásaival az Államvédelmi Hatóság mit sem törődött.”¹²⁸ Sztáray egyébként, mint a Recski Szövetség ügyvezetője 1982-ben levelet írt Kádár Jánosnak, melyben a volt recski foglyok rehabilitálására kérte a pártállam első emberét. Ebben a levélben a Recski Kényszermunkatábort – nagybetűvel írva - haláltábornak nevezi, és azt is megindokolja, hogy miért: „A Recski Kényszermunkatáborban fogva tartottak munka-, elszállásolási-, élelmezési- és egészségügyi viszonyai embertelenek voltak, ott számosan elpusztultak, mások egész életükre megnyomorodtak, tartós betegségeket szereztek. E kényszermunkatábor ezért érdemelte ki a recski haláltábor elnevezést.”¹²⁹ Az említett levélre Kádártól soha semmilyen formában nem érkezett válasz.

A tábor „titulusának” kérdéséhez megdöbbenően érdekes - nem kevésbé jellemző – adat a zsidó származású Gábori György esete. Egy ízben Gábori egy magas rangú ÁVH-sok által tartott tábori szemle kellős közepén kiugrott a sorból és – miután elmondta, hogy ő megjárta Dachaut – merészen párhuzamot vont Recsk és a német koncentrációs táborok között. Az egész tábor meghökkenésére és a tátva maradt szájú államvédelmiek szemébe nézve kijelentette, „hogy az akkori SS tagjai urak voltak az itteni ÁVH-s őrséghez képest.”¹³⁰ Bár mindenki a renitens helyszínen való felkoncolását várta, Gábori „csak” fogdát kapott vakmerőségéért. De mondja el ő maga a különbséget Recsk és Dachau között: „Azon az embertelenségen, amit a második világháború előtt és alatt a német SS-alakulatok emberek millióin elkövettek, nincs mit menteni. Mégis, az én tapasztalatom szerint, ha az SS-ek munkára fogtak bennünket, közben nem kínoztak. Nem hiszem, hogy ezt emberségből cselekedték volna, inkább ökonómiai elvek miatt: termelő elemek voltunk s tudták, miképp hasznosíthatnak minket a legjobban. Itt, a

---

¹²⁸ SZTÁRAY Zoltán: *Csákánykő. A recski kényszermunkatábor*. Budapest, Püski, 1997. 207-208. (a továbbiakban: SZTÁRAY)

¹²⁹ Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 12-13.

¹³⁰ Ld.: ERDEY: id. mű: 81.

recski táborban semmiféle hasonló meggondolás nem érvényesült; csupán a gonoszság, elvetemültség, szadizmus és a bosszú. Itt a ránk kiszabott munka nem a termelést szolgálta, hanem a kínzást.”¹³¹

A rabok fanyar humorral csak Zergének¹³² nevezték a Csákánykőt, szenvedésük színhelyét, „amelyet az Államvédelmi Hatóság minden kísérlete ellenére sem sikerült nekünk, kényszermunkásoknak leszedni a föld színéről, ám esztendőök óta modern gépek igyekeznek befejezni az eredetileg nekünk szánt munkát.”¹³³ A tábor létrejöttében politikai és gazdasági okok játszottak közre – pontosan úgy, ahogyan a szovjet Nagy Testvér, a Gulág esetében. Az ÁVH hatáskörébe tartozó recski kényszermunkatábort az „épülő szocializmus” védelmére létesítették, abból a megfontolásból, hogy a rendszer ellenségei számára kényszerlakhelyet biztosítsanak. Ám még a szabad világban sincs semmi ingyen, miért lett volna ez másként Recsken? Az ott fogvatartott „ürgék” nap mint nap ádáz harcot vívtak életben maradásuk érdekében a természettel, az éhséggel – és az ÁVH-s örökkel. Azok a kegyetlenségek, amelyek a recski Mátra fái között ezekben az években történtek, az emberiség krónikájának legsötétebb oldalaira kíváncsoznak.

A másik ok, amiért Recsk megépült, gazdasági jellegű volt: „(...) a teljesen szűz területen az évek folyamán egész kis miniatűr város nőtt, kövesutakkal, kikövezett járdákkal és terekkel, mesterséges tavakkal s körülbelül ötven épülettel.”¹³⁴ A túlméretezett és erőltetett iparosítás, a „vas és acél országának” irracionális eszméje a körülményekhez mérten fejlett infrastruktúrát követelt (volna). Ekkortájt azonban az ország úthálózata katasztrofális állapotban volt. A kőbányászat azonban – amely az útfejlesztéshez, pontosabban -renováláshoz szükséges burkolókövet biztosítja – sohasem volt a munkavállalók által kedvelt pénzkereseti lehetőség. A munkaerőhiány megszüntetése érdekében Rákosiék a rabmunkáltatás eszközéhez nyúltak. Erdey Sándor szerint „jellemző az egész recski haláltáborra, hogy egy olyan kőbánya feltárására és megnyitására kényszerítették minket, ami több mint száz év óta, sokszoros próbálkozással sem sikerült, sem fegyencekkel, sem jól megfizetett munkásokkal.”¹³⁵

---

¹³¹ Idézi: NYESTE: id. mű: 31.

¹³² Erdey Sándor memoárjában így emlékezik az elnevezés születésére: „Az égboltozaton egy kecses zerge vonala volt kivehető, melyet a sziklavonulatok alkottak, ezért neveztük el jövődő kinszenvedéseink színhelyét, a kőbányát „zergének”. In: ERDEY: id. mű: 42.

¹³³ SZTÁRAY: id. mű: 5.

¹³⁴ NYESTE: id. mű: 19.

¹³⁵ ERDEY: id. mű: 43.

Földrajzi elhelyezkedését tekintve a recski kényszermunkatábor „*pontos helyét meghatározhatjuk úgy is, ha Magyarország térképén a Kékestető és Sirok község, meg Parádfürdő és Kisnána között húzunk egy-egy egyenest: ezek az egykori tábor területén keresztezik egymást.*”¹³⁶ Az Északi-középhegységhez tartozó Keleti Mátra északi oldalán fekvő tábor egy 1957-es (!) kiadású turistatérképen világosan fel van tüntetve.¹³⁷ A Keleti Mátra a Csákánykövel együtt vulkáni eredetű, „*s része annak a geológiai harmadkorban kialakult (...) hegyvonulatnak, amelyik megszakításokkal a Dunántúltól egészen a Kárpátok belső vonulatáig terjed.*”¹³⁸ A néhol oszloposan formálódott pyroxén-andezit-tömeg északi oldala leomlott és a mélybe csúszott. Így képződött az a mintegy 100 méter magas és körülbelül 250-300 méter széles, majdnem merőleges sziklafal, amely a hajnalban munkára kivonuló rabokra vetette vészjósló árnyékát.¹³⁹ A tábor egy körülbelül háromnegyed négyzetkilométernyi területen, észak-déli irányban, szabálytalan hatszöget alkotva terült el. Hossza 1200, szélessége 600 méter volt, mely területet többszörös szögesdrótkerítéssel vették körbe.¹⁴⁰

A recski tábor előtörténetéhez tartozik, hogy Princz Gyula államvédelmis őrnagy 1949-ben és 1950 elején hónapokat töltött a Szovjetunióban „tanulmányúton”.¹⁴¹ A tervezett magyarországi haláltáborokból – azon említett ok miatt, hogy hazánkban nincsenek hatalmas kiterjedésű lakatlan területek – azonban csak a recski épült meg. Recskhez fogható kényszermunkatábor máshol nem létezett az országban.

---

¹³⁶ SZTÁRAY: id. mű: 21.

¹³⁷ Ld.: SZTÁRAY: id. mű: uo.

¹³⁸ SZTÁRAY: id. mű: 24.

¹³⁹ Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 21.

¹⁴⁰ Sztáray Zoltán adatai. Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 24.

¹⁴¹ Ld.: NYESTE: id. mű: uo.

Megérkezés a pokolba. Kik voltak Recskén?

„Kattog a négy kerék.
Azt kérded, hova visznek?
Mondhatnám: szinte mindegy.
Függélyesből vízszintes.
Négy kattogó keréken
Odavezet a sín,
Ahol levél nem ér el,
Hol nem vagy név, se cím.”¹⁴²

(Faludy György: *Zárt teherkocsi*)

1950. május 5-én hajnalban az Államvédelmi Hatóság az ún. „szürkeruhás rendőröktől” átvette a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetek felügyeletét és irányítását. A hatalomátvétel egy új korszak kezdetét jelentette minden elítélt és internált számára, bárhol tartották is fogva őket az országban. Az „őrségváltás” a kistarcsai internáltak visszaemlékezéseiből ismerhető meg a legjobban: *„1950. május 5-e kora reggelén szokatlan zaj és mozgolódás verte fel a tábor megszokott csendjét. Az őrségváltás volt az eddigiektől eltérően ilyen zajos. (...) Az ablakok mögött tolongva láttuk, hogy az őrtornyokba az addigi őrségben álló szürkeruhás rendőrök helyére két-két tányérsapkás, állszijas ÁVH-s került és az őrtornyokból a mi épületeink felé irányított géppisztollyal álltak. Majd kinyílt a főkapu és a kapun túl két fekvő gépfegyveres irányította a táborra a fegyverek csövét. Párosával jöttek be a géppisztolyos ávosok és sorba állították az előzőleg az őrtornyokban álló, lefegyverzett szürke rendőröket. Közel fél óra alatt zajlott le a teljes váltás és a felsorakozott rendőröket kettes sorokban terelték a fogdaépület felé. További sorsukról nem sokat tudtunk. (...) Hogy kiben mi játszódott le ezekben a percekben, csal elképzelni lehet. Nem sokat beszélünk, de belül éreztük és tudtuk, hogy egészen új, sajnos az eddiginél lényegesen rosszabb élet vár ránk. Nem volt egyikünkben sem illúzió, hiszen majdnem mindnyájan keresztülmentünk az Andrássy út 60. embertelen, kegyetlen vallatási módszerein.”*¹⁴³ Másnap reggel már az új őrség ébresztette a tábort, majd ízelítőül az elkövetkező időszakból, néhány internáltat jól összeverve sorakozót rendeltek el, ahol bejelentették, hogy *„»az internált fasiszták dőzsölésének« most véget vetnek.”*¹⁴⁴ Az

---

¹⁴² FALUDY György: *Börtönversek 1950-1953*. H. n., Magyar Világ, 1989. 40. (a továbbiakban: FALUDY: *Börtönversek*)

¹⁴³ BÍRÓ: id. mű: 47.

¹⁴⁴ NYESTE: id. mű: 15.

addig viszonylag elviselhető élet egyik napról a másikra megváltozott. A tiltott dolgok listájára került a levélírás és –fogadás, a csomagbeadás és az addig rendszeres havi beszélő, amelyek alkalmával, ha csak rövid időre is, de találkozhatott hozzátartozóival az internált. A barakkok ablakait bemeszelték, az élelmezés leromlott, besúgóhálózatot szerveztek meg. Naponta mindössze fél óra sétát engedélyeztek, amelyet a rabok a tábor udvarán, az ávós örök gyakori ordítózásai és inzultálásai közepette voltak kénytelenek eltölteni.

1950 nyarán, a korabeli sajtó által „jobboldalinak” nevezett szociáldemokraták – akik *„nem lelkesedtek elég hangosan a pártegyesülésért”*¹⁴⁵ és akik egyébként kiváló iparosok, szakmunkások voltak – megkezdték a magyar Gulág építését.¹⁴⁶ Ők voltak a recski tábor első lakói, akik a környékről kitermelt, első osztályú bútorfákból felhúzták az első barakkokat. A közelben bőven rendelkezésre álló bútorfákban rejlő „lehetőségeket” lassan mind a rabok, mind rabtartóik felismerték. Faludy György meséli, hogy *„valahányszor értékesebb bútort- vagy szerszámfát döntöttünk (...) felfűrészeltük és elrejtettük. Még a tüzelőfa rakásait is egyenest a sárba építettük, hogy elkorhadjon; vagy ott raktuk fel, ahol a patak elmosta. A levágott gallyakat úgy hordtuk össze, hogy szétszedni többé ne lehessen; a somfát, amelyből a kőtörő kalapácsokat faragtatták velünk, a farakások alá rejtettük.”*¹⁴⁷ A természet és az annak pusztulásán szánakozó rabok tragikus érdekszövetségbe tömörültek az emberi gonoszág ellen. Annál is inkább szükséges volt ez, mert *„ha a fa egészben marad, a gazdasági őrmester eladja a környékbeli asztalosoknak; a pénzen az ávósok leisszák magukat, és éjjel rajtunk tombolják ki mámorukat.”*¹⁴⁸

Kistarcsáról a hónapok során, kisebb-nagyobb csoportokban újabb és újabb transzportok érkeztek a recsk-parádfürdői vasútállomásra. A Kistarcsáról való „szabadulás” forgatókönyve¹⁴⁹ szinte minden esetben megegyezett. A táborparancsnok a „szabadulás” napján megjelent az internáltak szobáiban, s meglepően udvarias hangnemben hegyibeszédet tartott: *„No, emberek, most mindenki szabadul, aki jól viselte magát!”*¹⁵⁰ Azoknak a fogvatartottaknak, akiknek neveit felolvasták a „szabadulólistán” minden holmijukat össze kellett csomagolniuk, majd megindultak a

---

¹⁴⁵ BÖSZÖRMÉNYI Géza: *Recsk 1950-1953*. Budapest, Interart, 1990. 20. (a továbbiakban: BÖSZÖRMÉNYI)

¹⁴⁶ Nyeste Zoltán adatai szerint az első alkalommal hozzávetőlegesen mintegy 170 „jobboldali” szocdemet vittek a táborba. Ld.: NYESTE: id. mű: 16.

¹⁴⁷ FALUDY: id. mű: 362-363.

¹⁴⁸ FALUDY: id. mű: 362.

¹⁴⁹ Ld.: ERDEY: id. mű: 31-37.

¹⁵⁰ Ld.: NYESTE: id. mű: 17.

szűrőépület felé. Ez az épület fogadta az új internáltakat, de innen szabadultak azok a szerencsések is, akiknek internálását nem hosszabbították meg újabb hat hónappal. A határtalanul boldog „szabadulók” régi börtönszokás szerint szétosztották vagyontárgyaikat az ottmaradottak között, hiszen arra már úgysem lesz semmi szükség a kinti szabad világban. Boldogságukat csak fokozták az örök kedves szavai: *„Igazán nagy szerencséje van magának Erdey, maga is szabadul!”*¹⁵¹

Ami ezután következett, végérvényesen megerősítette a testileg-lelkileg agyonnyúzott rabok lappangó gyanúját; *„mégis valami szovjet kényszermunkatáborban ér véget utunk.”*¹⁵² A szűrőben anyaszült meztelenre vetkőztetett rabokat ocsmány szavak és kegyetlen ütlegetések kíséretében elnyűtt, vörös miniumcsíkkal¹⁵³ bemázolt ÁVH-s egyenruhába öltöztették. Amikor mindenki elkészült, újabb hegyibeszéd következett. Bíró Sándor társaival Princz Gyula őrnagy szónoklatát volt kénytelen végighallgatni, aki e szavakkal „búcsúzott”: *„Emberek! Figyeljenek ide! Én Princz őrnagy vagyok, a magyarországi internáló táborok főparancsnoka. Tudom, hogy maguk most meg vannak ijedve, és azt hiszik, hogy kiviszik magukat Szibériába. Én megnyugtatom magukat, hogy nem visszük ki az országból. Maguk kérték, hogy adjuk meg a munkalehetőséget, mert dolgozni szeretnének. Államrendszerünk ma már olyan erős, hogy mi ezt a lehetőséget is tudjuk biztosítani. Kerestünk maguknak megfelelő munkát – ismétlem itt az ország határain belül – és megmutathatják, hogy viszonyulnak a munkához és rendszerünkhöz. Akik jól dolgoznak, kilencven napon belül otthon lesznek a családjaiknál, ezt én garantálom. Most fegyelmezetten viselkedjenek, a gépkocsik már az udvaron várják magukat. Kísérőknek ki van adva: aki gyanúsan viselkedik, és szökni próbál, azt azonnal le kell lőni. Legyenek okosak, jó munkát kívánok.”*¹⁵⁴ A leponyvázott katonai tehergépkocsik egy külső vasútállomásra szállították a halálra rémült embereket. Itt tehervagonokba zsúfolták őket, amelyeket kívülről lezárva elindították a transzportot Gödöllőn, Hatvanon, Kál-Kápolnán és Verpeléten át a Mátra felé.

Több órányi zötykölődés után a vonat Recsk-Parádfürdő állomáson állt meg. Az ávosok ötös sorokba állították az elcsigázott embereket, s Nyeste Zoltán emlékei szerint egy lovon ülő ávos tiszt adta ki az ukázt: *„Nincs mese! Ha valamelyik szökni akar, bele*

---

¹⁵¹ ERDEY: id. mű: 33.

¹⁵² ERDEY: id. mű: 36.

¹⁵³ Erdey azt mondja, hogy *„ilyen széles vörös csíkkal jelölték a Szovjetunióban a hazaárulókat.”* Ld.: ERDEY: id. mű: 35.

¹⁵⁴ Ld.: BÍRÓ: id. mű: 50.

egy sorozatot!”¹⁵⁵ Aztán trágár szavak és a záporozó puskatús-ütések kíséretében elhangzott a „futásban indulj!” vezényszó.¹⁵⁶ Az ordítózó ávosok és eszeveszettül ugató kutyáik gyűrűjében futva indult a transzport, fel az emelkedőn, a Csákánykő felé. Mintegy fél óra alatt tették meg a körülbelül négy kilométeres utat az állomástól a táborig. *„Többen voltak – emlékezik Bíró Sándor az erőltetett menetre - akik már tíz-tizenöt perces futástól teljesen rosszul lettek és az összeesés határára jutottak el. A lemaradókat pedig kíméletlenül ütlegelték az egyenruhások, valami mérhetetlen gyűlölettel. Az ilyen, szemmel is jól látható, nyilván szívproblémásokat átkaroltuk és segítettük. Mi, akik még bírtuk valahogy szusszal, szándékosan lelassítottunk, hogy könnyítsünk bajtársainkon. Itt éreztük talán először az üldözöttek összetartozását és a bajtársi segítségnyújtás miatti ütlegeléseket is inkább elviseltük, mintsem a bajtársak cserbenhagyását.”*¹⁵⁷ A menekülésszerű futás végén *„egy barátságos galambdúcos kapu előtt parancsoltak megállást.”*¹⁵⁸ Számlálás és motozás után az ürgéket elosztották a primitív, 7 x 20 méter alapterületű favázás barakkokba.¹⁵⁹ Kezdődhetett a recski kálvária.

A recski kényszermunkatábor társadalmi összetétele jól mutatja a rendszer despotikus, elnyomó jellegét, amely mindennapi politikájában az „aki nincs velünk, az ellenünk” jól ismert, vészjósló elvét érvényesítette.

Gyakorlatilag mindenki gyanús volt, aki élt, így minden magyar állampolgár potenciális recski rabnak számított. A monolit, egypártrendszerű sztálinista diktatúra a szögesdrótokon belül mutatta meg igazi arcát. A terror legelemibb erővel mégis a Csákánykő tövében felhúzott barakk-városban tombolt. Az itt fogvatartott szerencsétleneket *„mintha összeválogatták volna (...), hogy egyetlen, jellemző tulajdonsággal meghatározható csoport ne maradjon ki.”*¹⁶⁰ A tábor első lakói, a pionír „jobboldali” szociáldemokraták voltak, akik *„általában börtönbe vagy internálótáborba kerültek, a Toloncházból például elsőként vittek 170 szociáldemokrata rabot Recskre.”*¹⁶¹ E „megtévedt” rabok bűneként azt rótták fel, hogy nem helyeselték a

---

¹⁵⁵ BÖSZÖRMÉNYI: id. mű: 39.

¹⁵⁶ Ld.: BÍRÓ: id. mű: 52.

¹⁵⁷ BÍRÓ: id. mű: 52.

¹⁵⁸ NYESTE: id. mű: 21.

¹⁵⁹ Nyeste Zoltán adatai, aki a későbbiekben részt vett néhány barakk építésében. Ő írja erről a kezdetleges építményről, hogy *„a favázat kívülről hosszában kettéhasított gömbfával burkolták, belül egy sor élére állított téglából falat emeltek. (...) Tetejét hevenyészve felrakott cserepek fedték, a réseken beesett az eső, bevilágítottak a csillagok s kiment a meleg. Később (...) padlást építettünk, letapasztottuk, s ettől kezdve legalább bent a barakkban nem kellett áznunk-fáznunk.”* Ld.: NYESTE: id. mű: 22.

¹⁶⁰ SZTÁRAY: id. mű: 85.

¹⁶¹ SZENTIRMAY: id. mű: 64.

kommunistákkal való erőszakos pártfúziót. Ezek a szociáldemokraták - az elsőség címén – hamarosan átvették az irányító szerepet, s a későbbi kistarcsai transzportok tagjaival éreztették is felsőbbrendűségüket. „A szociáldemokraták valamiképp több jogot szorítottak ki maguknak, ami abból is adódhatott, hogy a parancsnokság azzal hitegette őket, ők csak a kényszermunkatáborot építik fel az utánuk következőknek, s ők azután szabadulnak. Persze, ők sem szabadultak, de mindjárt az első időszakban jobb beosztásokba jutva – ők lettek a brigádvezetők, normások, ők szállták meg a műhelyeket -, ezeket (...) végig megtartották és gyakran kegyetlenebbek voltak maguknál az ávos öröknél is. Ők uralták a konyhát, ők osztották az ebédet, vacsorát s így jutottak a többiekhez megrövidítve, több élelemhez.”¹⁶² Ám voltak közöttük is olyanok, akik emberi tartásukkal kitűntek a többiek közül. „Közülük különösen kivált a Faludy Györgyhöz tartozó kis csoport, amelyik a büntető brigádban abszolválta recski esztendeit és magatartásával másoknak is példát mutatott. (...) Kitűntek (...) az idősebb szociáldemokraták, akiknek mintaképük az angol munkáspárt volt és szinte semmiféle közösséget nem vállaltak újszülött párttagjaikkal, akik végül is a kommunista pártban kötöttek ki.”¹⁶³

Raboskodtak Recsken szép számmal szegényparasztok, munkások, de mellettük táborlakókká lettek egykori földbirtokosok, és műszaki vezetők is. Ették a rabkenyeret fél-analfabéták és egyetemi tanárok, horthysta katonatisztek¹⁶⁴ és lebukott államvédelmisesek, „megingathatatlan erkölcsi magatartást tanúsító emberek és mindenre kapható söpredék-népség.”¹⁶⁵ Akik elkerülték Recsket – de valahol máshol fogva tartották őket¹⁶⁶ – azok a magyarországi egyházak papjai, lelkipásztorai, lelkészei voltak.

---

¹⁶² SZTÁRAY: id. mű: 86.

¹⁶³ VARGA József: A recski kényszermunkásokról. In: SZTÁRAY: id. mű: 88.

¹⁶⁴ Ők emberségből jelesre vizsgáztak, amit az ávosok számtalan esetben veréssel, fogdával, büntetőbrigádba sorolással honoráltak. Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 87.

¹⁶⁵ SZTÁRAY: id. mű: 85.

¹⁶⁶ Sokan kerültek a klerikálisok közül a Hortobágyra, ahol 19 zárt, ún. szociális tábort hoztak létre, természetesen szovjet mintára. „A Borsós-tanyai lágerben például karácsonykor a Hangácsról elvitt plébános misézett a katolikusoknak, az éjjeli misét egy minorita atya mondta, s istentiszteletet tartott egy református diakónus is.” – írja Szentirmay László idézett tanulmányában. Ld.: SZENTIRMAY: id. mű: 64., ill. HORVÁTH: id. mű: 34.

Parancsnokok, örök, kápók és vamzerek

„A rossz? Egy csajka ételért szomszédaidat besúgod
s megfeketedik a pofád, mikor zabálsz a babot.”¹⁶⁷

(Faludy György: *Búcsú Recsktől*)

Faludy György emlékezéseiben az alábbi jellemzést adja a recski tábor parancsnokairól: „A táborparancsnok zugüggyvéd főhadnagyot kegyetlen százados váltotta fel, az antiszemita, tolvaj politikai tiszt helyébe pedig, aki dzsenti volt, pökhendi és úrhatnám és szadista izraelitát kaptunk.”¹⁶⁸

A tábor első parancsnoka egy Fórizs Béla nevű ÁVH-s százados volt, aki 1950 nyarától, a tábor megépülésétől kezdve az 1951. májusában bekövetkezett Michnay-féle szökésig töltötte be tisztét. Ő volt az, aki bevezette a gúzsbakötést, ő építette meg a földbe vájt bunkert, és ő állította fel a büntetőbrigádokat is. „Kopaszodó, rosszarcú, rendkívül ostoba ember volt, akitől sohasem hallottunk egy értelmes mondatot, pedig szeretett beszélni.”¹⁶⁹ – emlékezik vissza Fórizsra Nyeste, majd így folytatja: „Ilyeneket mondott, ha összehívott bennünket: »Maguk csak tökölnék, totójásznak, nem akarnak melózni. Elvonom a kaját!« El is vonta, ő vezette be a félkajának nevezett büntetést.”¹⁷⁰

Fórizst egy Csete József nevű ÁVH-s őrnagy¹⁷¹ váltotta, aki a Gyorskocsi utcai katonai ügyészségről került Recskre¹⁷², és aki csak nem egy évig, 1952 tavaszáig állt a recski tábor élén. „A recski kényszermunkatábor négy parancsnoka között a legkegyetlenebb volt.” – állítja Sztáray.¹⁷³ Fórizs leváltása után már ő volt a felelős a Michnayék szökése után a táborban eluralkodott embertelen megszorításokért, ő rendelte el a táborba visszahozott szököttek megkínzását, amelyben – különböző előnyök elérése érdekében - a legaljasabb besúgók és brigádvezetők is tevőlegesen részt vettek. A napi kalóriamennyiség az ő regnálása alatt csökkent le az elégtelenhez közelítő szintre, aminek következtében megnőtt a munkaképtelenek száma és a tábori kórház

---

¹⁶⁷ FALUDY: *Börtönversek*: 70.

¹⁶⁸ FALUDY: id. mű: 391.

¹⁶⁹ NYESTE: id. mű: 61-62.

¹⁷⁰ NYESTE: id. mű: 62.

¹⁷¹ Míg Sztáray szerint a második táborparancsnok, Csete József rangja szerint őrnagy volt, addig Nyeste azt írja; Fórizs után „egy munkáskülsejű, aránylag rokonszenves arcú százados következett.” (Vö.: SZTÁRAY: id. mű: 238. és NYESTE: id. mű: 62.) Hasonlóképpen, Nyeste „kövércs, szatócsképző őrnagy”, Fazekas Péter, Sztáraynál századosi ranggal szerepel a tábor harmadik parancsnokaként. Valamint míg Nyeste Tóth Lajosként idézi meg a negyedik parancsnokot, addig Sztáraynál Tóth Gyulaként tűnik fel a táborfelosztató helytartó. (Vö.: SZTÁRAY: id. mű: uo. és NYESTE: id. mű: uo.)

¹⁷² Ld.: ERDEY: id. mű: 163.

¹⁷³ SZTÁRAY: id. mű: 238.

forgalma. Parancsnoksága alatt szaporodtak el a bolhák is, olyannyira, hogy a kimerítő fizikai munkától holtfáradt emberek még éjszakánként sem pihenhettek rendesen. *„Annak ellenére, hogy csak ritkán láttuk, működési ideje alatt a fegyelmi büntetések sokkal szigorúbbak lettek és a gúzsbakötések ideje is hosszabb volt.”* – írja Csetéről Erdey.¹⁷⁴ Erdey szerint Csete beosztottjai, azaz Pusztai János alhadnagy, Wollner¹⁷⁵ gh. alhadnagy és Nagy Tibor tizedes, gépkocsivezető – egy zűrös ügy miatt voltak kénytelenek befejezni recski ténykedésüket. 1951 őszén az említett ÁVH-sok egy Dodge Weapon gépkocsival Egerbe mentek udvarolni. Hazafelé a leponyvázott gépkocsi hátsó ülésén valami nőügy miatt Pusztai és Wollner összeverekedett. Nagy - aki a volánnál ült gépkocsivezetői minőségben - letért az útról, és megpróbálta szétválasztani a kakaskodó feleket. Közben Pusztai pisztolyt rántott, és lelőtte Wollner elvtársat, aki sebeibe a helyszínen belehalt. Nagy erre a pisztolya felé nyúlt, ám Pusztai belé is eresztett egy golyót. Nagy halálát hatalmas vérvesztése okozta. Ekkorra már többen szemtanúi voltak az esetnek az arra elhaladó gépkocsikból, ők értesítették a rendőrséget. Pusztai szorított helyzetében úgy adta a történetet, hogy *„Wollner és a gépkocsivezető féltékenységből összevesztek, Wollner lelőtte Nagyt és rá is fegyvert fogott. Ő azonban gyorsabb volt és önvédelemből tüzelt Wollnerre, akit halálosan megsebesített.”*¹⁷⁶ Az amatőr és teljesen valószínűtlen érvelést a helyszíni szemle megcáfolta. Pusztait egy katonai bíróság ítélte el, de 1956-ban, a forradalom előtt befolyásos ismerősei segítségével szabadlábra került. Csete százados szerepét az esetben valószínűleg túlértékelték, ám tény, hogy eltűnése és a fenti eset között párhuzam vonható. Minden bizonnyal a recski tábor titkosságát veszélyeztette az érdekes történet, s ezért kellett Csetének mennie. Más kérdés, hogy ezekben a hónapokban már országsszerte suttoztak egy, a Mátra erdeiben létező titkos kényszermunkatáborról.

Szintén csaknem egy évig állott a recski haláltábor élén az az elődjéhez hasonlóan *„brutális képű”*¹⁷⁷ Fazekas Péter, aki ÁVH-s századosként valamelyest enyhített a gyepplő szorításán. 1952-ben az ő helytartósága alatt folytak az ún. revíziós kihallgatások, amelynek során ideiglenesen ugyan, de megszüntették a büntetőbrigád intézményét. A *„kaukázusi postarabló”*¹⁷⁸ 1953-ban bekövetkezett halála után Tóth Gyula, a recski tábor utolsó parancsnoka az újabb szigorítások jegyében visszaállította a

---

¹⁷⁴ Ld.: ERDEY: id. mű: uo.

¹⁷⁵ Erdey nem említi a keresztnévét. (R. Cs.)

¹⁷⁶ Ld.: ERDEY: id. mű: 163-164.

¹⁷⁷ ERDEY: id. mű: 164.

¹⁷⁸ FALUDY: id. mű: 452.

büntetőbrigád. Tóth, aki a „*Belügyminisztérium Büntető Végrehajtás alezredese*”¹⁷⁹ volt, Sztáray szerint „*igyekezett emberségesebb bánásmódot bevezetni, ám ez a még megmaradt régi beosztottak miatt nem mindig sikerült.*”¹⁸⁰ Parancsnoksága alatt a tábor ÁVH-s őreinek egy részét ugyanis leváltották. 1953-ban ő írta alá a szabadulók elbocsátó levelét, amely a recski tábor feloszlását is jelentette.

A táborban szolgálatot teljesítő őrszemélyzet túlnyomó többsége egyébként Nyeste szerint „*buta, gonosz rongyember volt (...)*”¹⁸¹ A recski rab azt írja memoárjában, hogy „*többségük úgy viselkedett, ahogy a szél fúj; ha fent szorítottak a csavaron, jobban kínoztak bennünket, ha enyhébb idők jártak, ők is alábbhagytak a kínzással. Sajnos volt köztük néhány szadista örült, ezek mindig, minden körülmények között embertelenek voltak, mint például Vipla, Csepeli, Piroska s még jónéhányan. Közéjük számíthatom a nyomozók közül a Borzast és a Sísapkást.*”¹⁸²

A Recskről szóló visszaemlékezésekben, tanulmányokban és újságcikkekben többnyire csak ragadványnevekkel találkozhatunk, ha az egykori ÁVH-s örök, tisztek vagy nyomozók kerülnek szóba. Ezeket a csúfneveket azonban mind elfogadták, nyilván még örültek is annak, hogy méltatlan munkakörük kapcsán valódi nevük nem kerül nyilvánosságra. Néhány név azonban mégis napvilágra került. A Makaróninak nevezett, miskolci származású táborparancsnok-helyettes például sovány, magas testalkata miatt kapta becenevét.¹⁸³ A Bíró Sándor szerint „*különösen rosszindulatú*” ember Erdey Sándor szerint a „*tábor rossz szelleme*” volt, s „*látszott, hogy alacsonyabb rendfokozata ellenére is »Makaróni« a tábor igazi parancsnoka.*”¹⁸⁴ Makaróni felbukkanásával egy időben jelentek meg a táborban az operatív tisztek, a nyomozók, akiknek Makaróni volt a parancsnoka. Csoportvezetőjük, a hódmezővásárhelyi származású Fórián István, a Borzas csúfnevet kapta a fogvatartottaktól, „*kegyetlen kinézése*”¹⁸⁵ miatt. A Gyarmathy-Böszörményi-féle dokumentumfilmben a kérdőre vont Fórián nem tudja, vagy nem akarja tudni hajdani becenevét. A szembesítésre – amelyben a kérdező szerepét betöltő Gyarmathy Livia elmondja neki, hogy őt Borzasnak hívták – csak annyit felel: „*Nem tudom. Lehet. Lehet ugye bárkinek bármilyen nevet adni.*”¹⁸⁶

---

¹⁷⁹ SZTÁRAY: id. mű: uo.

¹⁸⁰ SZTÁRAY: id. mű: 239.

¹⁸¹ NYESTE: id. mű: 60.

¹⁸² NYESTE: id. mű: uo.

¹⁸³ ERDEY: id. mű: 58-59.

¹⁸⁴ Ld.: BÍRÓ: id. mű: 59. ill. ERDEY: id. mű: 58. és 59.

¹⁸⁵ ERDEY: id. mű: 59.

¹⁸⁶ Ld.: BÖSZÖRMÉNYI: id. mű: 54.

Borzas segítői a Sísapkásként emlegetett Varga János és a Tanítóként emlegetett Kassai voltak. Előbbi „*télen-nyáron sísapkában járt.*”¹⁸⁷ A Tanító néha-néha olyan emberi tulajdonságokat is tudott produkálni, mint a sajnálat, ám mégis méltó párja volt a Sísapkásnak és Borzasnak. Az ő feladatuk volt a besúgókkal, az ún. vamzerekkel való kapcsolattartás, új besúgók beszerzése, de rendszerint ők dobták be a rémhíreket is az újabb és újabb szabadulásokról.¹⁸⁸ Mindezt azért, hogy elejét vegyék az esetleges szökéseknek, melyek megerősíthették volna az ország gyanúját: valóban létezik a titkos munkatábor a mátrai erdők mélyén.

Az egyik legkegyetlenebb ÁVH-s belső őr Sikala Ferenc volt, akit nikkeltől készült első foga miatt a rabok csak Viplaként emlegettek.¹⁸⁹ Ő „*egymaga több internált halálát idézte elő.*”¹⁹⁰ Sajnálatos eset játszódott le például a táborba való megérkezéskor; a történet főszereplője Vipla és egy idősebb internált. Az érkezést követő „hipis”¹⁹¹ során az örök egy „*keményebb gumicsőszerű valamit*”¹⁹² találtak az említett öregúrnál, aki az odaérkező Vipla kérdésére azt válaszolta, hogy a szóban forgó tárgy egy katéter, ami nélkül ő nem tud rendesen vizelni, mert prosztatagyulladás van. Vipla a katétert eldobta, borzalmas szenvedések elé állítva a továbbiakban ezzel az idős internáltat. „*Tekintettel az áttételes rákos betegségre, az eset a legrosszabbul végződött, mert még a szükséges kellékek hiányában operálni sem lehetett.*”¹⁹³

Egy nagyon csúnya, zömök, vörös hajú fiatalembert Piroskának neveztek, „*aki undorító módon az idősekre specializálta magát, kihívott két öreget a sorból, és minden különösebb ok nélkül megpofozta őket.*”¹⁹⁴ Érdekes eset volt a Számtantanár, aki sohasem tudta elsőre – de sokszor még másodjára, harmadjára sem – megszámolni a létszámolvasáshoz felsorakozott „ürgéket”. Egy bizonyos Tatár főtörzsőrmester volt a legjobb megjelenésű a hajcsárok között, ezért őt a Babaarcú névvel illették. Ennek ellenére a legkegyetlenebb örök sorát gyarapította, „*mert mindig mosolygós arccal kínozza az embereket.*”¹⁹⁵ A Gentleman, polgári nevén Reményi Sándor¹⁹⁶ nevét onnan kapta, hogy elegáns, prémes ÁVH-egyenruhában járt, jó megjelenéséhez pedig ápolt

---

¹⁸⁷ Ld.: BÍRÓ: uo.

¹⁸⁸ Ld.: ERDEY: id. mű: uo.

¹⁸⁹ Faludy György értesülései szerint Vipla fogait még 1945-ben, egy kocsmai verekedés alkalmával verték ki egy szódásüveggel. Ld.: FALUDY: id. mű: 397.

¹⁹⁰ ERDEY: id. mű: 126.

¹⁹¹ Kutatás, motozás a recski szlengszótárban. Ld.: ERDEY: id. mű: 287.

¹⁹² ERDEY: id. mű: 126.

¹⁹³ ERDEY: id. mű: uo.

¹⁹⁴ BÍRÓ: id. mű: uo.

¹⁹⁵ ERDEY: id. mű: 55.

¹⁹⁶ ERDEY: id. mű: 59.

külső is párosult.¹⁹⁷ Amikor átvette az egyik brigádot, úgy kezdte: „*emberek, lehetőleg csinálják meg a normát, nekem is jó, maguknak is jó és ha van valami szóljanak.*”¹⁹⁸ Ám még ő is képes volt kegyetlenül gúzsbakötni embereket. Egy alkalommal ragadványnevét megkérdőjelező kegyetlenséggel a gúzsbakötött mellkasa és karjai közé a Gentleman még begyömösölt egy pokrócot is, melynek köszönhetően a szerencsétlen lélegezni is csak nagy nehézségek árán volt képes. Az eset akár halállal is végződhetett volna.¹⁹⁹

Az embertelen örök között akadt néhány meglepően tisztességes ember is. A Kutvás Szakinak nevezett ör – akit erős testalkata miatt Birkózóként is emlegettek²⁰⁰ - egy alkalommal egy nagy lavór grízes tésztát tett be az egyik kutyaólbába. A jelen lévő internáltak sóvárogva nézték a Recsken ritka csemegét, mire a Kutvás Szaki felfedte, a tésztát nekik hozta, s azért rakta a kutyaólbába, hogy ne legyen feltűnő.²⁰¹ A jó örök közé tartozott még Csendes Bill, Miska és a Foltoszemű Örmester, akik Nyeste szerint „*senkit sem bántottak, még szóval sem.*”²⁰²

Néhány beszédes név még a sok közül: Dücskö²⁰³, Vágottnyakú, Don Pedro, Lovász, Zablás, Kukubenkó, Repetya, Monoklis, Lihegő – „*aki nevét azért kapta, mert állandóan futott, és a kimerültségtől nehezen vett levegőt*”²⁰⁴ - továbbá Mester – aki mindig azt mondta, hogy „*na mester, fogja meg*”²⁰⁵ -, Kulák, Holecz és Pali. Az őrszemélyzet tagjai egyébként a tábor feloszlása után az ország különböző részeibe kerültek – fegyőrnek.²⁰⁶

A táborlakók között voltak olyanok, „*akik egy falat kenyérért, cigarettáért, talán egy pár emberséges szóért vagy a szabadulás reményében elárulták társaikat, hogy ne kelljen a kőbányában dolgozni.*”²⁰⁷ Ezek az emberek továbbra is, a recski táborban is a rendszer igazi, vagy képmutató hívei voltak. Közülük kerültek ki a brigádvezetők, a normások, a kápók, a nacsalnyikok és a vamzerek. Legtöbbjük abban a tévhitben élt – a

---

¹⁹⁷ Ld.: BENKŐ: id. mű: 140.

¹⁹⁸ BÍRÓ: id. mű: uo.

¹⁹⁹ Ld.: BÍRÓ: id. mű: 59-60.

²⁰⁰ ERDEY: id. mű: 60.

²⁰¹ Ld.: BÍRÓ: id. mű: 59.

²⁰² NYESTE: id. mű: 61.

²⁰³ Legtöbb őrtársához hasonlóan Dücskö sem volt egy elmebajnok. Egyszer elkapta Koch Hugót, a Rákosival való országúti afféjéről már ismert, volt Meinel-igazgatót, s megkérdezte a nevét. Mire Koch harmadszorra is megmondta becsületes nevét, Dücskö elveszítette a türelmét, és ordítani kezdett: „*Az istenit a hülye csavargójának! Azt értem, hogy Kohugó, de Kohugó Péter vagy Kohugó János?*” Ld.: NYESTE: id. mű: 67.

²⁰⁴ ERDEY: id. mű: 60.

²⁰⁵ BÍRÓ: id. mű: uo.

²⁰⁶ ERDEY: id. mű: 86.

²⁰⁷ ERDEY: id. mű: 80.

parancsnokság kilátásba is helyezte ezt a lehetőséget -, hogy ha jól végzik a munkájukat, rövidesen szabadulnak. Így válik érthetővé, hogy miért lehettek sokszor az öröknél is kegyetlenebbek saját sorstársaikkal ezek a „beetett” szerencsétlenek. Fizikai munkát ők nem végeztek, de ezzel szemben több ruhához, és bőségesebb ételhez jutottak szolgálataikért cserébe. Rendszerint ezek a gerinctelenek birtokolták a tábor „legjobb” feladat- és munkaköreit: ők voltak a konyhai dolgozók, az ebédhordók, a raktárosok, a küldöncök, de ők takarították az örök szállásait is.

A minden aljasságra képes nacsalnyikok sorába tartozott Pellach Kornél és helyettese, Jeges Sándor; szolgálataik elismeréseként a táborvezetőség külön szálláshellyel ajándékozta meg őket. Emellett Pellach és Jeges az ÁVH-s konyha kosztját elette.²⁰⁸ Tamás Dezső, a szintén közutálatnak örvendő brigádvezető, egykori mérnök, építész *„agyafúrt módon mindent elkövetett, hogy az elvégzendő munka minél nehezebb legyen.”*²⁰⁹ A tábor főszakácsa az első naptól egy Lencsés Ferenc nevű szociáldemokrata lett, aki a raboktól ellopott *„zsírt, cukrot a brigádvezetőkkel és a vamzerekkel megosztotta.”*²¹⁰ A kalóriák ura lett ő, hiszen akivel jóban volt, az ételosztásnál is több ételre számíthatott.

Az önös érdekeik miatt az ÁVH-t kiszolgáló nacsalnyikok rengeteg szenvedést okoztak sorstársaiknak. *„Ha valahol lógási, illetve pihenési lehetőség volt és a figyelő jelezte, hogy valamelyik kápólegény jön, megnyugodtak, amikor látták, hogy csak egy ÁVH-s, nem pedig Pellachék közeledtek.”*²¹¹ Sejteni lehet, hogy Erdey Sándor nem csak a saját nevében szól, amikor azt írja: *„Őket mindig kísérni fogja gyűlöletünk, átkunk, sokkal jobban megszolgálták az egykori, talán majd eljövendő számonkérés következményeit, mint maguk az ÁVH-sok, hiszen ők áruló sorstársaink aljas üzelmekre voltak utalva.”*²¹²

---

²⁰⁸ ERDEY: id. mű: 81.

²⁰⁹ ERDEY: id. mű: 82.

²¹⁰ ERDEY: id. mű: 86.

²¹¹ ERDEY: id. mű: 82.

²¹² ERDEY: id. mű: 80.

Mindennapi élet és munkaviszonyok a magyar „mini-Gulágon”

*„(...) besúgók és hajcsárok
közt éltünk; rúgtak, vertek,
éheztünk s dideregtünk
a meszesgödör mellett,
heti hétnapos munka
és reménytelen holnap –
összenéztünk s azt mondtuk:
te is élőhalott vagy.”²¹³*

(Faludy György: *Búcsú Recsktől*)

Recsken az élet nem volt fenéig tejfel. A tábor lakói, a fogvatartóik által nemes egyszerűséggel „ürgéknek” nevezett szerencsétlenek emberfeletti tempóban, nehéz fizikai munkát végezve, látástól vakulásig dolgozták le az előírt napi 14-16 órát.

Az internáltak jelentős többsége – nem éppen szerencsés körülmények között - Recsken ismerkedett meg a fizikai munka fogalmával, hiszen szép számmal akadtak közöttük tudósok, művészek, irodalmárok és egyetemi tanárok is. A fő munkakör, amely fogvatartás jellegét is adta, a kötörés volt. A rabok közül mindössze talán két ember dolgozott kőbányában recski raboskodása előtt, gyaníthatóan akkor sem olyan körülmények között, mint a magyar Gulágon.²¹⁴ „A kötörés nagyon nehéz munka, amellet hetekig tart, míg az ember megtanulja, hova kell ütni, hogy minél kevesebb fáradtsággal fel lehessen aprózni egy szikladarabot. Én legalább nagyon nehezen tanultam meg – kétkezi munkához szokott embernek bizonyára könnyebben ment -, de azért néhány hét múlva már elég ügyesen csináltam. Csak az erő lett egyre kevesebb. Nem is értük el a normát soha, legfeljebb az a néhány ember, akit engedtek csinálni, hogy mások elé példaképiül lehessen őket állítani. Az elcsigázott emberek egyszerűen nem bírták a munkát, fenyegetés, verés, fogda mitsem használt.” – vall a megpróbáltatásokról Nyeste Zoltán.²¹⁵

A kőbányászáshoz szükséges eszközök Recsken a legrimitívebb követelményeknek sem feleltek meg, a táborvezetőség pedig nem különösebben törte magát, hogy biztosítsa a szükséges szerszámokat. Sztáray Zoltán erről így ír: „szerszámok híján gyakran puszta kézzel végeztünk földmunkálatokat, bontottuk a Csákánykő oldalából a szikla-darabokat. Amikor már szerszámokat kaphattunk, ezek minősége csapnivaló volt,

---

²¹³ FALUDY: *Börtönversek*: 69.

²¹⁴ SZTÁRAY: id. mű: 28.

²¹⁵ NYESTE: id. mű: 29.

az ásók, lapátok, csákányok nyele minduntalan feltörte a kezünket.”²¹⁶ Pedig csak a meddőnek nevezett felső réteg lebányászása után következtek az igazi munkalehetőségek: „a kőfejtés, a nagyolás (8-10 kg-os kalapáccsal kellett a fejtett andezittömböket továbbdarabolni), a kőtörés (kis kalapáccsal kellett a harminc-ötven kilós darabokat aprítani ún. zúzottkő nagyságúra). Mindegyik munkafajta igen nehéz volt és kifejezett ügyesség kellett a megtanulásához. (...) A »nagyolás« nemcsak nagy erőkifejtést igényelt, hanem meg kellett tanulni és ismerni az andezit kőzet hasadó felületeit. Hiába ütötte, vágta valaki óriási erővel a nagykalapácsot a kőhöz, ha nem találta meg a hasadó felületeket, a kőzet, ill. szikladarab egybemaradt. A zúzott kő kikészítése kiskalapáccsal nagyon szaporátlan munka volt.”²¹⁷

1951 elején megérkezett az utolsó kistarcsai csoport, „velük emelkedett a tábor létszáma a hosszú ideig nagyjából állandó ezerháromszázra.”²¹⁸ Ebben az időben, még a téli hónapokban történt a kőbánya tényleges megnyitása. A történelem előtti időkre emlékeztető eszközök, amelyekkel az internáltak dolgozni kényszerültek a csákány, a feszítővas, a lapát, a kapa és az ásó voltak.²¹⁹ Az egyetlen szállítóeszköz a recski zsargonban csak tróglként emlegetett hordsaroglya volt, amellyel a megtört követ szállították a rendeltetési helyére. Ez az alkalmatosság „két hosszú faágra keresztben rászegelt gallyakból állt, üresen is nehéz volt felemelni, hát még ha megrakatták kővel vagy földdel.”²²⁰ Általában két embernek kellett tróglizni, „az ÁVH-sok legnagyobb szomorúságára, mert ha négy kezünk lett volna, ebben az esetben biztosan egy emberrel cipeltették volna a terhet.”²²¹

A végzendő munka jellege mellett a természet sem szegődött a fogvatartottak társául. A mátrai tél sokszor metsző mínuszokkal tetézte a rabok kínszenvedéseit, s a csontig hatoló szélben, hiányos öltözékben kezdetleges kalapácsaikkal követ verő élőhalottak egész nap fagyoskodtak. Az „ürgék” azonban a legnagyobb hóviharban sem mentesültek a munkavégzés alól, s még ekkor is kora hajnaltól sötétedésig tartott a „műszak”.²²² Ezért állítják sokan a volt recski rabok közül azt, hogy Recsk „elsősorban fenyítő,

---

²¹⁶ SZTÁRAY: id. mű: uo.

²¹⁷ BÍRÓ: id. mű: 61.

²¹⁸ NYESTE: id. mű: uo.

²¹⁹ Ld.: ERDEY: id. mű: 94.

²²⁰ NYESTE: id. mű: uo.

²²¹ ERDEY: id. mű: uo.

²²² SZTÁRAY: id. mű: 29.

*büntető, megfélemlítő intézmény volt, ahol nem a munkateljesítmény, hanem a munkát végzők szenvedése volt az igazi cél.*²²³

A lélekölő munka öt-hat fős brigádokban folyt, és olyan normákat kellett napról napra teljesíteni, amelyek elérésére még rendes táplálkozás mellett sem lett volna túl sok esély. A kilátástalan helyzetről írja Faludy György, hogy *„a dilemma megoldhatatlannak tűnt. Ahhoz, hogy úgy dolgozzunk, ahogyan megkövetelték, nem kaptunk elég enivalót; ha pedig guggoláson, ácsorgáson kaptak, megverték, és levittek a fogdának használt bunkerbe, melyben térdig állt a víz, és ahol három-négy napig nem adtak enivalót. Így hát az volt a kérdés: éhen halunk, vagy szabotálunk?”*²²⁴ Ebben a reménytelen helyzetben a szabotázs az egyetlen kiút, a túlélés eszköze, *„természetes reflex”, „a józan ész parancsa”*²²⁵ lett. Mindenki, mindenkor, mindenhol csalta a normát, hiszen *„ahhoz, hogy valaki elérje a kitűzött egy-egy egész kéttized köbméteres normát, megállás nélkül napi tíz-tizenkét órán keresztül kellett verni, ütni a köveket.”*²²⁶ A normacsaláshoz mindazonáltal rendkívüli leleményesség és bátorság kellett, hiszen *„az nyilvánvaló volt, hogy semmiféle »ügyeskedés« nem tarthat örökké, de mi mindig a mának élünk és minden perc aranyat ért, melyben nem kellett inunk szakadtáig robotolnunk.”*²²⁷ *„Némelyek művészetté tökéletesítették: Aykler Zsigmond és Varga József üres hordsaroglyával is úgy tudtak jönni-menni a bányában, hogy az ávosok mindig azt hitték, ezek épp csak leborították róla a követ, s most újabb rakományért igyekeznek.”*²²⁸ A mérnöki munkára beosztottak is ott és úgy segítettek, ahol és ahogyan csak tudtak. A már említett „Kohugó” Koch Hugó és Rásonyi Papp István például számításaikkal folyton becsapták az iskolázatlan öröket.²²⁹

Az ÁVH-sok természetesen küzdöttek a felfedezett normacsalások ellen, és a munkateljesítmény növelése érdekében különböző módszereket vezettek be. Aki nem végezte el napi normáját, az csupán a fél ételadagját kapta meg. Ez volt a már említett „félkaja” vagy „félkoszt” büntetés, amelyet Főríz Béla első táborparancsnok vezetett be. Felismerve, hogy a táplálék megvonásával csak még jobban romlik a munkateljesítmény, a táborvezetőség felfüggesztette ezt a büntetést, helyette bevezette a fogdabüntetést. A gyenge teljesítményt nyújtó rabokat éjjelre a fogdába zárták, kínozták,

---

²²³ SZTÁRAY: id. mű: 28.

²²⁴ FALUDY: id. mű: 357.

²²⁵ FALUDY: id. mű: 363.

²²⁶ BÍRÓ: id. mű: uo.

²²⁷ ERDEY: id. mű: 206.

²²⁸ NYESTE: id. mű: 65.

²²⁹ NYESTE: id. mű: uo.

nem hagyták aludni őket. Ezek a másnap holtfáradtan, kialvatlanul munkára vonuló szerencsétlenek aztán még azt a teljesítményt sem hozták, amiért a büntetést kapták.

Egy nap a parancsnokság kihirdette, hogy aki egy nap alatt megtöri a megszabott normát, az papírt és ceruzát kap, és írhat szeretteinek, hozzátartozóinak. Voltak olyan naiv, hiszékeny – „*de általában megvetett*”²³⁰ - emberek, akik örült munkába kezdtek a hír hallatán, s a nap végére emberfelettit produkálva hozták a normát. Ezek aztán valóban kaptak íróeszközöket a levélíráshoz, ám a megírt leveleket sohasem juttatták el a címzettekhez.²³¹

1951-ben, egy napon a táborparancsnok kihirdette, hogy a tábor minden lakója ettől kezdve „*szabad munkavállaló*”.²³² Mint kiderült, az ÁVH keretében életre hívtak egy Közérdekű Munkák Igazgatósága (KÖMI) névre hallgató vállalatot, amely „*kifejezetten a rabok dolgoztatására jött létre*.”²³³ A vállalat egy köbméter megtört kőért 13 forint 50 fillért fizetett. A recski rabok – akik „*valamennyien egy betűből és egy számból álló egyéni jelet*”²³⁴ kaptak - napi normája másfél köbméter volt, így akár napi 20 forint is üthette volna a markukat – elvileg. Az adott élelmezési viszonyok azonban még arra sem voltak elégségesek, hogy megközelítsék a normát, így a valóságban alig pár forintot kerestek a recski bánya „szabad” bányamunkásai. Sőt, a kereset összegéből – az ellátás és az őrzés címén – még további húsz százalékot is levontak. Nyeste Zoltán ezen így morfondírozik: „*Pénzt persze sose láttunk, a hónap végén felolvasták annak a néhány embernek a nevét, akinek maradt valami pénze s felírták, hogy mit akar vásárolni. Az első spájzolásakor csak vegyes gyümölcsíz és krumplicukor volt a listán, a kommunista közgazdaság szakértői talán meg tudnák mondani az okát. (...) Egy másik spájzolásakor céklát lehetett rendelni, megint nem tudom, miért éppen azt. (...) A lista később kibővült: lehetett írtni kenyeret, kristálycukrot, étolajat, dohányt, cigarettapapírt, sőt WC-papírt is. (Ebbe is lehetett cigarettát sodorni.)*”²³⁵

---

²³⁰ SZTÁRAY: id. mű: 30.

²³¹ Ld. ehhez: ERDEY: id. mű: 95.

²³² NYESTE: id. mű: 36.

²³³ NYESTE: id. mű: uo.

²³⁴ SZTÁRAY: id. mű: uo.

²³⁵ NYESTE: id. mű: 36-37.

Élelmezés, kalóriák, egészségügyi viszonyok

„Gyomrom, mint a nagy malmok
őrlői, megemésztett
mindent: vargányát nyersen,
rügyet, mohát, fakérget,
a boróka bogyóit
meg az encián édes
gyökerét (...)”²³⁶

(Faludy György: *Búcsú Recsktől*)

A Recsken megkövetelt emberfeletti munka a tábor fennállásának három esztendeje alatt sohasem közelítette meg a munka jellegéhez szükséges értéket, azaz a legalább 3000 kalóriát.²³⁷ Az elképesztő élelmezési viszonyokról árulkodnak Sztáray szavai, aki arról vall, hogy *„Recsken nem voltunk éhesek, ami végeredményben elviselhető jelenség, hanem éhezünk. Már nem a gyomrunk követelte az ételt, hanem a kegyetlen munkával kiszípolyozott sejteink ordítottak a nap huszonnégy órájában az élelemért.”*²³⁸

Recsken az egy főre jutó napi kalóriamennyiség megszabott értéke mindössze 1200 kalória volt. Ám még ehhez az értékhez sem jutottak hozzá a fogvatartottak, az élelmiszerkészletet ugyanis az ÁVH-sokon kívül a konyhai dolgozók is megdézsmálták. Szolgálatukért viszonzásképpen az élelem legjavát azok a normások, kápók, brigádvezetők, nacsalnyikok és vamzerek kapták, akik minden falat kenyérért a legaljasabb gaztettekre voltak képesek. *„Gyakran még az étel kiosztása során is megrövidítettek bennünket – idézi fel Sztáray a helyzetet -: a kiosztásnál jelen lévő brigádvezető, hogy némelyeknek kedvezzen, avagy a nagyobb munkateljesítményért jutalmazzon, ráparancsolt az osztó szakácsra, hogy szűken mérjen, a kiosztás végén még maradjon a kondérban étel. Amit azután a kiváltságosak duplaporciónként kaptak meg.”*²³⁹ De milyen ételek alkották a tábori étlapot?

A reggeli gyenge minőségű, ízetlen feketekávé volt, kis cukorral. Közel félliternyi mennyiségben mérgezhette vele a gyomrát minden „ürge”. Reggelihez kapta meg az egész brigád a napi kenyéradagot – egészben. Ezt a feketekenyeret nagyon pontosan kellett szétosztani, mert a kés a tiltott dolgok listáján szerepelt, így rendelkezésre sem

---

²³⁶ FALUDY: *Börtönversek*: 68.

²³⁷ SZTÁRAY: id. mű: 39.

²³⁸ SZTÁRAY: id. mű: uo.

²³⁹ SZTÁRAY: id. mű: 40.

állhatott. „Már egy deka differencia is gyengítette a túlélés esélyeit.”²⁴⁰ Ráadásul az, hogy reggelihez kapták meg az egész napra szóló kenyéradagot sokak számára hatalmas lelki megterhelés volt, „hiszen állandó éhségérzettel küszködve igen nagy önuralom kellett ahhoz, hogy az egész kenyeret ne mindjárt a reggelihez együk meg. Ahogy múlt az idő (...) bizony egyre többen lemondtak a beosztásról és már a reggelihez felfalták a napi adagot.”²⁴¹ Aki ilyenfajta erkölcsi gyengeségről tett tanúbizonyságot, „az rákényszerült vagy a másoktól való darizásra, ami az ottani körülmények között a legnagyobb bajtársiatlanságnak számított, vagy korgó gyomorral nézte, hogy a többiek a félrerakott kenyérporciót beaprítják a híg főzelékbe.”²⁴²

Délben fél liter főzelékféle volt a menü, amiben nagyon ritkán húscsapatokat lehetett felfedezni. Terítéken volt a sárgaborsó-főzelék, a babfőzelék is, de legtöbbször főzeléknek nevezett híg lötytöt készítettek a tábori szakácsok a káposztából és a borsóból is. Az ebédet – amelyet Lencsés főszakács és kuktái osztottak - rendszerint kondérokban vitték ki a bányába, ahol a rendelkezésre álló szűkös húsz-harminc perc alatt, a szabad ég alatt étkeztek a rabok. Sajátos része volt a tábori étlapnak a „nylonkrumplinak” nevezett étel, amely átlátszóan vékonyra volt szárítva. „Egyik alkalommal láttuk, hogy a konyha elé nagy fahordókat görgettek. Felirata: »Belga káposzta«. Nagyon megörültünk, hogy valami nyugati csemegét kapunk, képzeljék megrökönyödésünket, amikor kiderült, hogy a belga káposzta nem más, mint közönséges marharépa, apróra felszeletelve.”²⁴³ Sokszor volt „betonfőzelék” ebédre, ami darált borsófőzeléket jelentett, s amelyet azért neveztek így, mert „szinte megkötött a gyomrunkban, mint a beton.”²⁴⁴ A vacsorát már a barakkokba szervírozták, amely a déli, vagy az előző napi maradék volt – felhígítva. Egyesek „desszertet” készítettek: felmorzsolgatták megtakarított kenyérüket, és a vasárnaponként hideg vacsora gyanánt kapott, vízzel hígított hat-nyolc deka lekvárhoz keverték a morzsákat. Később, a Globus konzervgyár államosítása után a külföldről visszacapott, megromlott konzerveket a forgalomból kivonták, és a magyarországi büntetés-végrehajtó intézetekben sínylő rabok élelmezésére fordították. Így került sor Recsken is a koszt „feljavítására”, aminek következtében az internáltak „ínyencfalatokhoz” jutottak. Délben általában - többek

---

²⁴⁰ BÍRÓ: id. mű: 72.

²⁴¹ BÍRÓ: id. mű: uo.

²⁴² ERDEY: id. mű: 66.

²⁴³ ERDEY: id. mű: 67.

²⁴⁴ BÍRÓ: id. mű: 73.

között marhapörköltet, disznómájat tartalmazó - félliteres konzervet adtak mindenkinek, amelynek tartalmát a leleményes rabok felvizezték, hogy több legyen.²⁴⁵

A csonttá és bőrré soványodó emberek – Faludy György saját bevallása szerint korábbi, állandó testsúlyának, a mintegy 63 kilónak az egyharmadát veszítette el Recskén²⁴⁶ - az elégtelen koszt mellett úgy enyhítettek éhségükön, ahogyan csak tudtak. A fő tápláléknak számító kenyér mellé gyakran került az éhes gyomorba sóska, madársóska, zöld, vagy félig érett kökény, vadkörte, madárberkenye, bükkmakk, C-vitaminban gazdag fenyőtű de még a vadrózsa éretlen gyümölcse is. Volt, aki összetévesztette a tábor területén található különféle gombákat, s a gombamérgezésbe belehalt,²⁴⁷ de akadtak olyanok is, akik sült mókushúsrá vetemedtek.²⁴⁸ Megint mások a sertések moslékját, vagy a lovak abrakját lopkodták. Egyesek odáig alacsonyodtak, hogy a szemétdombon turkálva ehető hulladék után kutattak.²⁴⁹ „Egy időben a kalapács feltörte kezünk gyógyítására marhafaggyút osztottak, nem törődtünk a sebes kezünkkel, ezt is megettük. Később homokkal keverték, hogy ezt ne tehessük, de akkor is megettük.”²⁵⁰ Faludy arról vall, hogy „a csipkerózsák hosszúkás, vörös bogyóit letéptük, hogy vitaminszükségletünket fedezzük, a páfrányok gyökerét kihúztuk, mert édes volt, mint a szaharin.”²⁵¹

Érdekes idézni, hogy miként vélekedett – egy Faludy Györggyel folytatott beszélgetésben - az internáltak kilátásairól Ács László doktor, a recski tábor „Mengeléje”, aki „csak a saját érdekeit nézte és csak az ÁVH-t szolgálta ki”²⁵²: „A prognózis egyszerű, mint a pofon. A jelenlegi fejadagot, munkafeltételeket véve számításba, valamint a meglevő pszichikai kondíciókat, a tábor lakói egy éven belül éhen halnak. (...) A tábor lakóinak 95 százaléka tizenkét hónap múlva nem él. Értsd, ahogy mondom: tizenkét hónap a végső terminus. Már hat hónap múlva is lesz halottunk; kilenc hónapon belül úgy hullunk, mint ősszel a legyek. (...) Biológus vagyok, és tudom, meddig képes az emberi szervezet napi tizenkét-tizennégy órai munkát végezni 1200 kalória táplálékon. Az állati fehérje és a cukor majdnem teljes hiánya mellett. A cukor talán nem számít, mert a szervezet keményítóból készít cukrot; de a hús, zsír, olaj,

---

²⁴⁵ FALUDY: id. mű: 441.

²⁴⁶ FALUDY: id. mű: 419.

²⁴⁷ Ld.: BÍRÓ: id. mű: uo.

²⁴⁸ Ld.: FALUDY: id. mű: 386.

²⁴⁹ SZTÁRAY: id. mű: 40-41.

²⁵⁰ Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 41.

²⁵¹ FALUDY: id. mű: 360.

²⁵² ERDEY: id. mű: 87.

tej és tojás hosszabb időre pótolhatatlan; és az olaj meg a hús, amit kapunk, nem számít.”²⁵³

Az élelmezési viszonyok ismeretében sejthető, hogy Recsken bizony az egészségügyi ellátás minősége sem ütötte meg a civilizált világban szokásos szintet. A szögesdróton belül a legegységibb felszerelések, eszközök és gyógyszerek is hiányoztak, pedig számtalan esetben történtek kisebb-nagyobb üzemi balesetek. Szinte minden internált testén kisebb-nagyobb kőszilánk ütötte sérülés volt. *„Alig akadt valaki a kötőrők közül, akinek kezét, karját, arcát ne érte volna a szerteszét repülő kőszilánk, ami ellen alig lehetett védekezni.*”²⁵⁴ Sztáray Zoltán is egy alkalommal csúnya szemsérülést szenvedett, amelyet egy kirepülő kőszilánk okozott. Egy mellette robotoló szomszédja olyan szerencsétlenül sújtott le az andezittömbre, hogy egy aprócska körepsz Sztáray szemébe csapódva átfúrta a szaruhártyáját. Négy napig maradt iszonyú fájdalmak közepette a barakkjában, csak Faludy György gondoskodott róla, cserélte szemén a vizes ruhát. A tábori kórházban tehetetlenül álltak az eset előtt, csupán fájdalomcsillapítót tudtak a szenvedő Sztáraynak adni. Csak az ötödik napon érkezett egy szemész-szakorvos a váci fegyház kórházából, ő már antibiotikumokat is hozott magával. Ahogy valamicskét rendbe jött Sztáray sérült szeme, mehetett is ki a bányába, követ törni. Szerencséjére jellemző, hogy akadt olyan is, aki hasonló módon fél szemét veszítette el.

Ami a gyógyszerállományt illeti: nos, Recsken ilyen nem volt, nem is illett volna a tábor és a benne végzett munka jellegéhez. Legfeljebb aszpirinhez lehetett hozzájutni.

Tisztálkodási lehetőség sem nagyon volt a táborban, a talpraesettebbek azonban megtalálták még a fogpucolás módját is: *„Valahányszor borókafenyők közelében dolgoztunk, teletömtem zsebeimet bogyóval. Amíg a készlet tartott, reggelenként három-három szemet osztottam ki barátaim között, mert ezzel pucoltunk fogat.*”²⁵⁵ Sztárayék egészen más oldalról közelítették meg a problémát: *„Kísérleteztünk azzal, hogy egy faág végét kővel szétzúztuk, hogy sörte-jellegű legyen, de ez meg felsértette a sorvadó fogínyünket.*”²⁵⁶

Az örkutyák közreműködésével a táborban a bolhák egy időben mérhetetlenül elszaporodtak. Ez hatalmas próbatételt jelentett nemcsak a rabok, de az ÁVH-s őrszemélyzet számára is. A pihentagyú táborvezetőség erre találta ki, hogy minden ezer

---

²⁵³ FALUDY: id. mű: 367.

²⁵⁴ SZTÁRAY: id. mű: 44.

²⁵⁵ FALUDY: id. mű: 360.

²⁵⁶ SZTÁRAY: id. mű: 43.

megfogott és bizonyíthatóan elpusztított bolháért adnak egy csajka ételt. „Szomorú látvány volt, amikor tisztességben megőszült, komoly társaink közül is számosan fogdosták a bolhákat és ragasztották szép rendben, egy darabka papírra, hogy megolvashatók legyenek.”²⁵⁷ A táborban uralkodó élelmezési és közegészségügyi helyzetnek köszönhetően Recsken, a kényszermunkatábor fennállásának három éve alatt mintegy 130-150 fő pusztult el, ami a mindenkori létszám 10-12 százaléka.²⁵⁸ Ez talán nem tűnik nagyon soknak, de „ha meggondoljuk, Recskre az életerős, egészséges, fiatalabb letartóztatottakat vitte az Államvédelmi Hatóság, ez az arány igen jelentős.”²⁵⁹

---

²⁵⁷ SZTÁRAY: id. mű: 45.

²⁵⁸ Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 45. és GYARMATI György: A recski kényszermunkatábor. In: *Rubicon*, 13. (2002) 6-7. sz. 28.

²⁵⁹ SZTÁRAY: id. mű: 46.

Kulturális élet Recsken

„Mit kívántok? Plátóról, Erasmusról beszéljek?
Einsteinről szóljon Nyeste? Plótinosz istenét
Mutassam be, az Egyet? Melyik tudja betéve
Jónás könyvét? A Toldit? Mindegy, hogy ki beszél.”²⁶⁰

(Faludy György: *Recski est*)

A recski kényszermunkatábor embertelen körülmények között munkára fogott rabjainak napi kálváriája a kora reggeli munkába vonulástól egészen sötétedésig, a „műszak” végéig tartott. A megpróbáltatások azonban sokszor éjjelre sem értek véget. A szolgálatban lévő, unatkozó ÁVH-sok két-háromóránként megújuló kegyetlenkedései, a fűt(het)etlen barakk, a hevenyészve összeeszkábált, kényelmetlen fekhely, de még a hihetetlen mértékben elszaporodott bolhák is mind-mind a recski szenvedés részét képezték. A napi munkától elcsigázott emberek fáradtságukkal mit sem törődve az esti pihenés helyett a kultúra, a művelődés világát választották. Éjszakánként, takarodó után, egymás priccseire telepedve, szinte tudományos szekciókat alkotva zajlottak a tudományos előadások a legkülönbözőbb diszciplínákban. A lehető legnagyobb csendben és érdeklődés mellett referátumok hangzottak el a magyar irodalom és a világirodalom egy-egy fejezetéről²⁶¹, az atomfizika perspektíváiról, de volt, aki matematikai vagy filozófiai tudását adta át lelkes hallgatóságának.²⁶² „Ilyenkor – írja a beszélgetések egyik állandó résztvevője, Sztáray - *lehullott rólunk a rabruha, az őreink, brigádvezetőink pondrókká zsugorodtak, lepattant a lakat, kinyílt az ajtó, leomlottak a szögesdrótkerítések és mi szárnyaltunk a magasba, túl a Máttra gerincén, a felhők fölé, a szellem világába.*” Született egy hozzávetőleg 150 versből álló antológia, Czebe Valér²⁶³ zenei lexikont „állított össze”, Boldog Gyula szintézist „készített” a bizánci császárság történetéről, Nyeste Zoltán pedig „tanulmányt” írt a modern fizika világképéről. Egy Rainprecht Antal nevű internált – volt veszprémi főispán - egész Shakespeare-drámákat mondott el, egyformán játszi könnyedséggel angolul és magyarul.²⁶⁴ Faludy György,

---

²⁶⁰ FALUDY: *Börtönversek*: 41.

²⁶¹ A saját elmondása szerint 1500 magyar verset fejből tudó Egri György a magyar irodalom specialistája volt, Görgey Guidó, Görgey Artúr kései leszármazottja pedig a világirodalmi előadások minőségéért felelt. Ld.: BÖSZÖRMÉNYI: id. mű: 145.

²⁶² SZTÁRAY: id. mű: 54.

²⁶³ Czebe – Nyeste visszaemlékezései szerint -, kivételes zenei képességének birtokában egész Mozart-operákat fűtyült végig társai legnagyobb örömeire. Ld.: BÖSZÖRMÉNYI: id. mű: 144.

²⁶⁴ NYESTE: id. mű: 56.

Recsk költője²⁶⁵ „fejben csinált” verseit adta elő a barakk közönségének. Saját bevallása szerint börtönverseket már az Andrássy út 60-ban és Kistarcsán is „csinált”, de sok született közülük Recskben is. *„Ha az első négy sort elkészítettem – mondja a versek születéséről – elmondtam magamnak nyolcszor-tízszer; a következő négy sorral ugyanezt tettem, aztán a nyolcat ismételttem ötször-hatször, és így tovább, míg a napi, átlagos 40 sor penzummal elkészültem. Reggelenként felmondtam magamnak mindazt, amit addig írtam: száz sort, ötszázat, ezret. Közben megelégedéssel nyugtáztam, hogy börtöncellában, de kivált sötétzárkában vizuális fantáziám legalább kétszer akkorára nőtt, mint amilyen a szabad életben volt. (...) Halálfélelmem hozzásegített, hogy a tőlem megszokottnál túrhetőbb verseket csináljak.”*²⁶⁶ Bár Recskben a bestiális bánásmód és az embertelen munka miatt nem volt könnyű verset magolni, Faludy legjobb barátai, vállalva a hírnök szerepét, szabadulásuk sorrendjében, megtanulva, magát a költőt is megelőzve, fejben vitték ki a szabad világba Faludy verseit.

A külvilágtól hermetikusan elzárt, titkos táborban lakó fogvatartottak betű- és információéhségük csillapítására az ÁVH-sok latrinájából halásztak ki újságfoszlányokat. Ezeket – az örök és a vamzerek éber szeme elől elbújva – gondosan megtisztították, megszáritották, majd vigyázva kézzel-kézre adták. Előfordult, hogy valaki egész újságoldalra bukkant az erdő aljnövényzetében. Ezeket a papírdarabokat a rabok kincsként kezelték, *„és voltak olyanok, akik éjszakánként a latrinán (ahol mindig égett a villany) másolták a »könyveket«, mint a középkori szerzetesek.”*²⁶⁷ Sztáray Zoltán még arra is vállalkozott, hogy napközben újságcikkeket tanult meg, amelyeket éjszaka, a priccsén a külső reflektor fényénél cigarettapapírra másolt „a műszaki irodáról lopott tollal és tussal”.²⁶⁸ A parányi lapokat aztán cérnával kicsiny könyvecskékbe fűzte, s így született meg a tábor sajtója, a cementeszák-papír borítójú „Recski Újság”. A „lap” hét számot ért meg, az utolsót valakinél megtalálták, aki elárulta a „főszerkesztőt”. Sztárayból azonban még kínzással sem lehetett kiverni, hogy ki adta neki az újságkivágásokat. A „Recski Újság” első számát Földváry-Boér Elemér, az 1956-os forradalomban a Rádió ostrománál hősi halált halt volt recski fogoly megmentette, és azt a gyakori motozások ellenére a táborból kicsempészve visszajuttatta szerkesztőjéhez.²⁶⁹

---

²⁶⁵ Faludy, Egri György elmondása szerint *„a legnagyobb mesélő (...) volt, aki nemcsak példátlan tudású volt és legalább öt tudományágban messze egyetemi előadói szint fölött állott, hanem csodálatos meséket tudott mondani utazásairól a világ minden részében.”* Ld.: BÖSZÖRMÉNYI: id. mű: 145.

²⁶⁶ FALUDY: *Börtönversek*: 91-92.

²⁶⁷ NYESTE: id. mű: uo.

²⁶⁸ NYESTE: id. mű: 68.

²⁶⁹ Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 55. ill. NYESTE: id. mű: 68-69.

A szellemi élet szórakoztató jellege mellett létkérdés is volt Recsken. „*Recsk legnagyobb tanulsága számomra az – vallja Nyeste Zoltán -, hogy nem a fizikum, hanem a lélek tartja életben az embereket. Példákat tudnék felhozni arra, hogy nem szükségképpen az erősek, az izmosak maradnak meg olyan körülmények között, hanem azok, akik szomszédjuknak verseket mondanak, irodalomról, művészetről, tudományról, vallásról, filozófiáról beszélnek, vagy akár ponyvaregényt mesélnek; akik ilyen vagy olyan színvonalon de felülemelkednek az éhezés állati problémáján, akik emberek tudnak maradni az embertelenségben.*”²⁷⁰

---

²⁷⁰ NYESTE: id. mű: 55.

A szökések és következményeik

*„Ha majdnem minden elveszett s nincs örömed, se
kenyered,
s a zsarnok állam megkötött: annyi hatalmad és jogod
mindig marad, hogy szabadon választhass jó és rossz
között.”²⁷¹*

(Faludy György: *Búcsú Recsktől*)

A tábor három éves fennállása alatt két szökés történt. Az első egyéni akció volt, és Dobó József volt csendőr főhadnagy²⁷² nevéhez fűződik, aki még a kettős szögesdrótkerítés tökéletes kiépítése előtt kísérelte meg az illegális eltávozást. A második, csoportos szökés 1951. május 20-án történt, Michnay Gyula tervei alapján és vezetésével. Ekkor nyolc rab szökött meg a szigorúan őrzött táborból, kalandos körülmények között, az ÁVH-s öröklet mesterien kijátszva. Közülük csak maga Michnay jutott ki hosszas bujkálást követően Nyugatra, ahol nagy nehézségek árán tudta elhíttetni a művelt világgal: nyolc évvel az auschwitzi koncentrációs tábor felszabadítása után szigorúan titkos kényszermunkatábor létezik Magyarországon erdeiben. A Recsk raboskodók hozzátartozói a Szabad Európa Rádióból értesültek szerettük hollétéről, miután Michnay páratlan memóriával több száz internált társának nevét olvasta be.

Dobó József szökése, melyet egyedül vitt véghez, nem előre kitervelt, nem alaposan átgondolt cselekedet, hanem a pillanat nyújtotta lehetőség megragadása, gyors latolgatás után meghozott döntés eredménye volt.

Az ún. első szökés még a tábor életének első hónapjaiban történt, akkor, amikor a kettős szögesdrótkerítés kiépítése még nem fejeződött be. Egy szép napon egy Konkoly-Thege Miklós nevű internált – az emberfeletti erőfeszítést igénylő „tróglizás” alternatívájaként – „*azt ajánlotta a tábor parancsnokságának, hogy csúszdát kellene építeni.*”²⁷³ Meglepő módon Konkoly-Thege tervét a vezetőség elfogadta, s őt bízták meg a munkálatok végrehajtásának irányításával. A kivitelezésen dolgozó csoportban ott robotolt Dobó is. Kerítés még nem lévén, a brigád géppisztollyal hadonászó ÁVH-s martalócok gyűrűjében végezte munkáját. Egy óvatlan pillanatban, amikor őrzői figyelme néhány másodpercre kihagyott, Dobó pillanatnyi habozást követően hirtelen a bokrok közé vetette magát, és eltűnt az erdőben. Ő maga így emlékszik a szökésére

---

²⁷¹ FALUDY: *Börtönversek*: 70.

²⁷² Ld.: ERDEY: id. mű: 61.

²⁷³ ERDEY: id. mű: uo.

megelőző pillanatokra: „(...) észrevettem, hogy vannak olyan pillanatok, amikor az örök engem nem láthatnak. Úgy esett, hogy amikor az egyik jókora lombos ágat vittem a csomóhoz, az egyik őr valakivel el volt foglalva, egy másik pedig nem figyelt felém. Itt a kedvező pillanat, gondoltam. Néhány másodpercig váraoztam, hogy meggyőződhessek, egyik őr sem vett észre, hogy a gallyrakás mögött maradtam. Majd egy kisebb mélyedést kihasználva, a munkahelytől ellentétes irányba osontam az első, nagyobb takarást adó bokrokig, fákig. Elértem a kerítést, szétfeszítettem a szögesdrótot, átbújtam rajta, jó néhány méternyi futás után bevettem magam az erdőbe. Szabad voltam!”²⁷⁴

A szökést csak este fedezték fel, amikor a Számtantanárnak nevezett őr többszöri, nehézkes átszámolás után sem a helyes végeredményt kapta. Ekkorra azonban Dobó már „valahol Mátraballa környékén” járt.²⁷⁵ A táborban maradtak súlyos retorziók elé néztek. A csúszda-építő csoport tagjait az Andrassy út 60-ban megszokott módszerek segítségével hallgatták ki, Konkoly-Thegét pedig bunkerbe zárták, ahol öt éjszakát töltött. Az ötödik után fel kellett hozni őt a gödörből, mert a lába csúnyán bedagadt. Konkoly-Thegét „két önfeláldozó internált orvos, dr. Hoyos János és dr. Kánya Tibor a juhakolban egy ajtólapon megoperálta. Ennek köszönhető, hogy Miklós lábát nem kellett amputálni.”²⁷⁶

Dobó eközben kalandos körülmények között, erdön, mezőn, szőlőföldön át, olykor gyalogolva, néha kilométereket futva Csehszlovákiába jutott. Itt azonban híret vette, hogy a szökése nyomán megindult hajtóvadászatban az ÁVH-sok Recskre szállították édesapját és vejét is. Dobó ennek hallatán a következő lépésre szánta el magát: „(...) elhatároztam, hogy bármi is történjék velem, önként jelentkezem a magyar rendőrségnél.”²⁷⁷ Jelentkezett is, talán ő volt az egyetlen recski internált, akit kétszer szállítottak az Andrassy út 60-ból a mátrai Gulágra.

Megkerülése után az ÁVH, adott szava ellenére sem engedte szabadon Dobó apját és vejét. Utóbbi „ott halt meg, nem bírta a verést és az éhezést.”²⁷⁸ Dobót kézi- és lábbilincsben vitték Recskre, ahol a bunkerbe vetették, majd az adott napi műszak végén a felsorakoztatott bajtársak elé állították. Egy politikai tiszt hegyi beszédében Dobót, illetve szökési kísérletét okolta a közelmúlt retorzióiért. Az ÁVH-s ezután egy 150 főből

---

²⁷⁴ DOBÓ József: Megszöktem Recskről. In: SZTÁRAY: id. mű: 97-108. (a továbbiakban: DOBÓ)

²⁷⁵ DOBÓ: id. mű: 101.

²⁷⁶ ERDEY: id. mű: 62.

²⁷⁷ DOBÓ: id. mű: 104.

²⁷⁸ ERDEY: id. mű: 63.

álló sorfal felállítását rendelte el, s Dobó megkezdte a vesszőfutást, amelynek végén „*vértócsában fetregő húscsapat lett belőle.*”²⁷⁹

A szökevény némi recski „utókezelést” követően előbb a Mosonyi utcai toloncházba, majd a Markó utcai fogházat is érintve Vácra került, ahol megkezdte Recskről való szökéséért egy munkabíróság által kiszabott két év tíz hónapos börtönbüntetésének letöltését. Vácott egyébként – ahonnan mindössze két hetes raboskodás után a Gyűjtőfogházba szállították – egy cellába került „*a később Recskről megszököttek*” közül kettővel, akik „*felismerték, és élénken emlékeztek rá.*”²⁸⁰ Erdey Sándor szerint 1956 októberében, saját maga szerint már 1953. július 30-án szabadult.²⁸¹

A második szökés – amely előre kitervelt, tudatosan végrehajtott és zseniálisan kivitelezett, többé-kevésbé sikeres szabadulás volt – Michnay Gyula, a „*tisztviskolát végzett rokonszenves fiatalember*”²⁸² nevéhez fűződik, akit nem is akármilyen francia rokonsága miatt mindenki csak „Julesnek” szólított a táborban.²⁸³

A hét utolsó napja még a szocialista nevelőtáborban is, valamiféle megkülönböztetett szerepnek örvendett. Ekkor a rabok „csak” ún. hatósági munkát végeztek, vagyis az ÁVH-soknak dolgoztak. A kinti, szabad világban munkaszüneti napnak számító vasárnapokon rendszerint követ hordtak, amelyek az örök körletében rabszolgamunkával megépített utak, járdák, terek alapanyagát adták. Ahogyan Nyeste visszaemlékszik, „*általában vasárnap egy kicsit rendszertelenebbül ment minden. Nem dolgoztak együtt az egy brigádba tartozók, kevesebb volt az ávós.*”²⁸⁴ Ráadásul ezen a napon rendszerint csak 3-4 órás volt a műszak. Egy ilyen napot szemeltek ki Michnayék a jó előre eltervezett, és minden részletében alaposan kidolgozott szökés véghezvitelére. Michnay, a szökés kiagyalója és értelmi szerzője egyébként már vén motorosnak számított a „szakmában”, hiszen „*ő már a Buda-Déli Internálótáborban (...) megkísérelte a szökést. (...) Ő nemcsak az észlény volt a szervezésben, de a kivitelezés terhe is az ő vállán nyugodott.*”²⁸⁵ Jules Recsken sem maradt nyugton, és az általános közvélekedéssel ellentétben, miszerint Recskről lehetetlenség megszökni, már az első naptól a szökés módozatain törte a fejét. Szabadulási ösztönét csak még jobban tette sarkallta a felismerés, amely rögeszméjévé vált: „*ebben a táborban biztos a*

---

²⁷⁹ ERDEY: id. mű: 63.

²⁸⁰ DOBÓ: id. mű: 107.

²⁸¹ Vö.: ERDEY: id. mű: 63. és DOBÓ: id. mű: 107.

²⁸² Faludy „y” helyett „i”-vel írja Michnay vezetéknevét. Ld.: FALUDY: id. mű: 392.

²⁸³ Párizsban lakó nagynénje a hajdani francia miniszterelnök, Georges Clemenceau fiának az özvegye volt. Ld.: FALUDY: id. mű: 438.

²⁸⁴ NYESTE: id. mű: 38.

²⁸⁵ ERDEY: id. mű: 101-102.

pusztulás.”²⁸⁶ Ahogyan ő vall kétségbeeséséről: „*Törtem a fejem, meddig húzhatjuk még ki az adott körülmények között? Legfeljebb hónapokig, de semmivel sem tovább, mint egy félesztendő, állapítottam meg. Elevenen voltunk itt eltemetve, hozzátartozóinkról semmit sem tudtunk, ahogy kiderült később, ők sem rólunk. Így jutottam el azután ahhoz a gondolathoz, hogy valahogyan ebből a pokolból meg kell szabaduljak. (...) Rögeszmém volt, hogy nincs olyan börtön, amelyből ne lehetne megszökni.*”²⁸⁷

A szabadulásról szőtt tervébe Michnay később másokat is bevont, miután kipuhatolta társai véleményét a szökés lehetőségéről. Ez veszélyes játék volt, mert a táborparancsnokság éppen a szökések megelőzésének céljával tömte a vamzereket duplaporcciókkal, s azzal a hazug ígérettel, miszerint szerint ha rendesen látják el besúgói feladatukat, akkor rövidesen kiszabadulnak. Jules azonban így is megtalálta hasonlóan gondolkodó társait, akik a következményeket vállalva követték Michnayt. Mózes Mihály, a szökés egyik résztvevője, így idézi fel a történeteket: „*Nyolcan voltunk: Michnay, Lócsey [Géza], Stern Mendel, Stern Pali, Kihut Jóska, Kertész Géza és jómagam.*”²⁸⁸ *Megtárgyaltuk, és elhatároztuk, hogy innét, mivel kilátástalan a helyzet (...) megszökünk. Első volt az a terv, hogy egy erőszakos szökést*²⁸⁹ *fogunk megkísérelni, de ezt aztán elvetették (...). Végül elhatároztuk, hogy cselvetéssel fogunk innét megszabadulni.*”²⁹⁰ Először is egy Lócsey termetére passzoló ÁVH-s rabruhát szereztek a raktárból, majd ezt a legnagyobb titokban úgy szabták át a szabóműhelyben, hogy a vörös míniumcsíkok eltűnjenek a ruha hátáról és a nadrágszárakról. Stern Pál vállalta magára az ÁVH-s tenyérsapka elkészítését, amelynek „*ellenzője befestett kartonpapírból, szalagja és a vállpánt a zubbonyon egy kék alsónadrágból volt varrva.*”²⁹¹ Az ÁVH-s egyenruha egyik nélkülözhetetlen részéhez, a derékszíjhoz Michnaynak két csajka babról kellett lemondania. A legnagyobb problémát mégis a géppisztoly elkészítése okozta. A puskatust Kihut József faragta ki a fűrészüzemben, amelyet a továbbiakban, cipőkrémmel mázolt és olajjal pácolt be. A puszkacső elkészítése Stern Pál feladata volt, aki egy feketére festett, nagyjából egyenes kötőrő

---

²⁸⁶ MICHNAY Gyula: A szökés. In: SZTÁRAY: id. mű: 109-139. (a továbbiakban: MICHNAY)

²⁸⁷ MICHNAY: id. mű: 111.

²⁸⁸ Michnay egy Haraszti József nevű társuk nevét is a konspirátorok között említi, miután Mózes csak hét nevet sorol az idézett interjúrészletben. Ld.: MICHNAY: id. mű: 115.

²⁸⁹ Az erőszakos kitérősről egyébként negatívan vélekedik Faludy György is, aki azt írja, hogy „*minden kitérés kísérlet beláthatatlan nehézségekbe ütközött. (...) Még ha két-három géppisztolyt zsákmányoltunk volna, és lefegyverezzük az ávósainkat, sem megyünk semmire, minthogy a figyelőtornyokból minden mozdulatunkat szemmel tartották, míg a kapuknál lángszórók álltak készenlétben.*” Ld.: FALUDY: id. mű: 392.

²⁹⁰ BÖSZÖRMÉNYI: id. mű: 90.

²⁹¹ ERDEY: id. mű: 102.

kalapács-nyéllel helyettesítette azt. A szíj bőrvövből készült, míg a dobtárat Erdey Sándor külső segítőként egy üres paradicsomos konzervdobozból készítette. *„Az elkészült utánzat szinte tökéletes mása volt a 72 lövetű orosz géppisztolynak, a »davajgitárnak«, ami az ÁVH-nál rendszeresítve volt.»*²⁹²

Aztán eljött a nagy nap, a szabadulás napja. Az említett szokatlanságán és rendszertelenségén kívül a vasárnapi időpont mellett szólt az is, hogy ekkor a tábor belső őrségének jelentős része kimenőn tartózkodott, a külső őrség pedig gyakran változott.²⁹³ Michnayék tehát a kilenc órai őrségváltás előttre beszéltek meg a gyülekezést, amelyet természetesen a legnagyobb feltűnés nélkül hajtottak végre. Lőcsey magára öltötte a konfekcionált ÁVH-s mundért, majd társait felsorakoztatva, egy valódi őr gesztusait mímelve a robbanóanyag-raktár felé kísérte őket. Tudnunk kell, hogy *„a tábortól nyugatra (...) robbanóanyag-raktár épült, s hogy ehhez kerülő nélkül el lehessen jutni, az ávósok átvágták a szögesdrótokat ott, ahol a raktárhoz vezető legrövidebb út a kerítést érte. Ők nyitották ki s zárták be újra – visszaakasztva a drótokat – ezt a nem hivatalos kaput, valahányszor munkásokat kísérték ki a raktárhoz, vagy vissza a táborba.»*²⁹⁴ A kifogástalan látszat érdekében a Haraszi-Kertész, valamint a Stern Pál-Stern Mendel páros tróglifogatot alkotott, és az alaposan megterhelt hordasároglákat valódi küszködéssel tolták maguk előtt. Kihut József és Mózes Mihály vállukon szerszámokat vittek, míg Michnay egy jókora követ cipelt a hóna alatt. A kerítéshez közeledve érdekes, de nem kevésbé izgalmas jelenet játszódott le. Mesélje el ezt a Michnay: *„(...) föltűnt előttünk a kerítés. Lopva Lőcsey Gézára néztem, aki olyan unalommal kísért bennünket, hogy meghazudtolta bármelyik, a vasárnapi szolgálat miatt kesergő őriünket. Közeledtünk a kerítés felé és talán csak húsz méter lehetett hátra, amikor a bal oldali őr ránk villantotta a tekintetét, majd más irányba fordult. A jobboldali közömbösen nézte a csoportunkat. Már majdnem elértük a kerítést, amikor Lőcsey a szájában tartott cigarettájából még húzott egy mély slukkot, majd széles ívben messzire dobta a cigarettavéget. Ekkor Kihut József, vállán a szerszámokkal, a csikk után ugrott. Jó pár métert kellett megtennie, amíg elérte a ritka kincset. A bennünket eddig közömbösen figyelő őr tekintete ösztönösen a sorból kiugró emberre villant és érdeklődéssel nézte, hogyan keresi meg Kihut az alacsony gaz között a cigarettavéget.*

---

²⁹² ERDEY: id. mű: 102-103.

²⁹³ Ld.: ERDEY: id. mű: 103.

²⁹⁴ NYESTE: id. mű: 38.

*Mindezt előre megbeszéltük, sőt le is játszottuk.*²⁹⁵ Ahogy végül szerencsésen a kerítésen kívülre kerültek, azonnal eldobálták szerszámaikat és az idővel harcolva futásnak eredtek. Kint azonban a továbbiakról már eltérő vélemények, tervek fogalmazódtak meg. Az egyik variáció szerint a két Stern Lócseyvel Csehszlovákiába szökött volna. Michnay ötlete viszont az volt, hogy az országutat elérve a géppisztolynak látszó tárgy segítségével állítsanak meg egy gépkocsit, s annak vezetőjét túszként magukkal cipelve meg se álljanak a nyugati határig. Az átélt izgalmak hatására azonban *„az erdőben pánikba estek, két csoportra szakadtak és két különböző irányba szétrohantak.*”²⁹⁶ A két Stern, valamint Kertész Harasztival és Kihuttal délnek mentek, míg Michnay, Lócsey és Mózes észak felé folytatták útjukat. A szökést mintegy nyolc órával később, délután öt óra tájban fedezték fel a táborban.²⁹⁷ Klébl Márton így emlékszik erre: *„Kiderült, hogy nyolcan kimentek dolgozni, de nem jöttek be. Az ávósok nem hittek a szökésben, nem tudták elképzelni, hogy meg lehet szökni a táborból, de hát lehetett.*”²⁹⁸

A motozások, verések és a várható retorziók ellenére a tábor lakói meglepedéssel konstatálták az akció sikerét. *„Elsősorban annak örültünk – írja Faludy -, hogy nyolc társunk (akikkel tökéletesen azonosítottuk magunkat, annyira, hogy érdemeiket sajátunkénak tekintettük) bolonddá tette az ÁVÓ-t, minden elővigyázatosságával, szervezettségével, hatalmával, fényszóróival, fegyvereivel és drótsövényeivel együtt. (...) Ha arra gondoltunk, hogy tán még az éjjel ránk gyűjtják a barakkokat, és géppuskával kaszálnak le, még nagyobb nevetnéünk támadt. Kínzóink ellen érzett gyűlöletünk nagyobb volt, mint ragaszkodásunk az élethez.*”²⁹⁹

Az erdőn-mezőn bolyongó szökevények kézre kerítésére országos hajtóvadászatot indított az ÁVH. Közülük kalandos körülmények között csak a szökés kiagyaloja, Michnay Jules jutott Ausztrián át nyugatra, Frankfurtba, ahol jelentkezett a CIA-nél.³⁰⁰

---

²⁹⁵ MICHNAY: id. mű: 118.

²⁹⁶ ERDEY: id. mű: 106.

²⁹⁷ Ld.: FALUDY: id. mű: 392.

²⁹⁸ BÖSZÖRMÉNYI: id. mű: 102.

²⁹⁹ FALUDY: id. mű: 393.

³⁰⁰ A többieket elfogásuk után visszaszállították Recskre, ahol a tábor nacsalnyikjai és besúgói az ÁVH-sok parancsára kegyetlenül megtorolták „felelőtlenségüket”. Nagy András volt rab így idézi fel a szörnyű jelenetet: *„(...) fel kellett mennünk a pajta elé, hogy megnézzük a szerencsétlen, elfogott társainkat. (...) Nem, nem lehet elfelejteni ezeket az órákat. Nekem földbe gyökerezett a lábam. (...) Előbb senki sem mozdult a sorból, azután néhányan kiléptek. Ezeket az embereket sem lehet elfelejteni: Lencsés Ferenc, a táborigazgató; Ircsik Károly, egy volt államvédelmi, Tallián László, az egyik legvadabb és legkegyetlenebb brigádvezető; Golda Győző, egy tatabányai fickó; mind a tábor söpredékei. Ezek az elvetemült csirkefogók nekiestek szerencsétlen visszahozott társainknak és az ávósok röheje, biztatása*

Miután meghallgatták előadását a magyar Gulágról, az amerikaiak, mint szélhámost letartóztatták, s közel fél évig tartották börtönben. Michnay csak az említett befolyásos, párizsi nagynéni közreműködésével szabadulhatott. Ezután olvasta be fejből a mintegy hatszáz nevet a Szabad Európa Rádióban. Michnayék történetét „Szökés” címmel az 1990-es években filmesítette meg a Recsket szintén megjárta, a közelmúltban elhunyt Böszörményi Géza filmrendező, és felesége Gyarmathy Livia.

Hősies megmenekülésével Michnay megfizethetetlen szolgálatokat tett a táborban maradottaknak. Ahogyan Erdey véli: *„Mi, az akkori internáltak, a rajtunk esett megtorlástól függetlenül hálásak lehetünk Michnaynak, mert az ő szökése tette lehetővé, hogy mi is szabadok lehettünk és nem kerültünk a Katynhoz hasonló tömegsírba.”*³⁰¹

---

mellett agyba-főbe verték őket. Ám a többség ott maradt a sorban és vártuk, hogy most majd nekünk esnek. De az ávosok nem mozdultak...” Idézi: NYESTE: id. mű: 43-44.

³⁰¹ ERDEY: id. mű: 113.

ÁVH-s kínzások és gaztettek

*„(...) a bőröm kőkemény lett,
és zsibbadoztak benne
az idegvégződések,
ha gúzsba kötve ültem,
ha talpaltak, ha vertek,
ötven kilónyi húsom
kis bunkerében beljebb
csúsztam s fájdalomam tompább
lett (...)”³⁰²*

(Faludy György: *Búcsú Recsktől*)

A recski poklot megjárt egykori internáltak egybehangzó véleménye szerint a mátrai munkatábor egyben büntetőintézmény volt. A megfélemlítés funkcióját is betöltő „szocialista nevelőtábor” őrszemélyzete kezdettől fogva kín és szenvedés korlátlan ura volt, s a mindenkori táborparancsnokság a kisujját sem mozdította a kegyetlenkedések, túlkapások megakadályozására. A középkori spanyol inkvizíció is megirigyelhette volna azokat a válogatott kínzási módszereket, amelyeket a magyar állambiztonság recski martalócai agyaltak ki. A társadalom legalsóbb rétegeiből verbuvált ÁVH-s keretlegények - akik között „*írni-olvasni alig tudó nyírségi béreslegény*” éppúgy akadt, mint „*a főváros peremkerületeiből való lumpenproletár*”³⁰³ – korlátlan lehetőséghez jutottak szadista hajlamaik kiéléséhez.

A legkegyetlenebb büntetési forma az ún. döntött gúzsba-kötés volt, amelynek alkalmával a renitens fogvatartott a legnagyobb kínok között szenvedett több órán keresztül. A döntött gúzs úgy nézett ki, hogy az internált kezeit csuklójánál vastag spárgával összecsomózták. Már a húsbba vágó zsinag is őrzítő fájdalmat okozott, amelyet azonban még lehetett fokozni. Ezután leültették a szerencsétlent, mégpedig úgy, hogy összezárt térdei a szorosan összekötözött karjai közé kerüljenek. A lábait a bokánál szintén jól összehurkolták. A befejező fázis az volt, hogy egy erre a célra rendszeresített seprű- vagy kalapácsnyelet dugtak a térdhajlat és a karok közé, majd oldalára döntötték az illetőt. A hatás nem maradt el; „*a csuklókat szorosan összekötő zsinag (...) elszorította az ereket, a felhúzott térdeket rögzítő kalapácsnyéltől pedig az egész alsótest elzsibbadt. Leírhatatlan szenvedés következett be, mindenki már tizenöt perc után levegőért kapkodott, majd rendszerint eszméletlen ájulás következett. Ezt az*

---

³⁰² FALUDY: *Börtönversek*: 68.

³⁰³ SZTÁRAY: id. mű: 47.

önkívületlenségbe esést nem tűrték a kegyetlen őnök, egy vödör vízzel visszakényszerítették az áldozatot a szomorú valóságba és kezdődött minden elölről.”³⁰⁴ A több gúzsbakötésen átesett Erdey Sándor még évtizedek múltán is így dühöng: *„Hogy kinek az ördögi agyában született meg ez a gondolat, nem tudjuk, de édesanya nem szülhet olyan gonosztevőt, aki azon töri a fejét, hogyan lehetne embertársai szenvedését fokozni. De ezen nem csodálkozhatunk: ők egyszerűen ÁVH-sok voltak.*”³⁰⁵ El lehet képzelni, micsoda szenvedést okoztak az idősebb uraknak - akik még korukra hivatkozva sem kerülhették el a büntetést – a gúzsba kötött órák. Általában ugyanis *„két óra időtartamra szóltak a bekötési parancsok, de előfordult (...), hogy szándékosan elfeledkeztek a két óra utáni kioldásról.*”³⁰⁶ Arra azonban volt gondjuk, hogy félóránként ellenőrizzék a kötések szorosságát a csuklókon és a lábakon.³⁰⁷ Néha a szerencse a szerencsétlenek mellé szegődött, így a hosszú kezű és lábú internáltak, akik adottságaik birtokában képesek voltak elérni és ki tudták oldani saját kötéseiket, végigmentek a szenvedőkön és mindenkinek meglazították a kötéseit. Egy alkalommal azonban tragédiába torkollott a kegyetlenkedés.

Egy napon Kiss Dánielt valamelyik besúgó feljelentésére – miszerint a nemdohányzó Kiss kenyéradagját cigarettára cserélte – gúzsbakötésre ítélték. Az ítéletet többedmagával hajtották végre rajta. Kiss egy izzó dobkályha mellett szenvedte el büntetését, ám tehetetlen testhelyzetében egy óvatlan pillanatban túl közel került a jól megrakott kályhához. A szerencsétlen ekkor bátorságot vett, és könyörögve mondta: *„Tizedes úr, ég a kezem, húzzon el a kályhától.»* A válasz *leírhatatlan volt, a magyar szókincsben lévő legocsmányabb és legádázabb szavakkal ostromozta szegény bajtársunkat, kinek perzselődő húsú kezével végig kellett ülnie a két órás döntött gúzsst.*” Mint reggel kiderült, a szolgálatos őr Vipla volt. Kiss Dánielt - keze miatt, amely a recski körülmények között sehogyan sem akart gyógyulni -, két ízben is a budapesti rabkórházba szállították, ahol kezét csonkolni kellett.³⁰⁸

A gúzsbakötés mellett számtalan egyéb fenyítési és büntetési módszer volt használatban Recsken. Sok esetben az unatkozó ÁVH-sok maguk találtak ki újabb és újabb kínzási módozatokat. Volt, hogy versenyt hirdettek egymás között: ki tudja az

---

³⁰⁴ ERDEY: id. mű: 92.

³⁰⁵ ERDEY: id. mű: uo.

³⁰⁶ BÍRÓ: id. mű: 71.

³⁰⁷ ERDEY: id. mű: uo.

³⁰⁸ ERDEY: id. mű: 151-152.

áldozatot egyetlen pofonnal leteríteni?³⁰⁹ Máskor az ÁVH-sok az éjszaka kellős közepén rontottak be a barakkokba, s a holtfáradt embereket felkeltve csuklózttatást, vagy a barakk körüli békaügetést rendeltek el.

Érdeemes idézni Bálint János, volt ÁVH-s keretlegény primitív válaszait, amelyeket a Gyarmathy-Böszörményi-féle dokumentunfilmben a büntetéseket firtató kérdésekre adott:

„- *Milyen volt a verembüntetés?*

- *Arról nem tudok.*
- *Gumibotról sem tud?*
- *Nem. Arról sem, mert nem is volt gumibotja egyáltalán senkinek.*
- *Nem volt? Nem tud arról, hogy itt Recsken büntetőtábor volt?*
- *Hogyne tudnék. Tudok, tudok...”³¹⁰*

---

³⁰⁹ SZTÁRAY: id. mű: 49.

³¹⁰ Ld.: BÖSZÖRMÉNYI: id. mű: 50.

Recsk és a külföld

„(...) a hamis képzet,
hogy van reményünk, mert a
Nyugat nem rohadt még meg (...)”³¹¹

(Faludy György: *Búcsú Recsktől*)

1951. március 19-én – amikor a recski tábor már javában működött – Genfben életre hívták az Ideiglenes Kényszermunka Bizottságot.³¹² A bizottság elnöke, Ramaswami Mudaliar a világszerte elterjedt kényszermunka megszüntetése érdekében látott munkához. Aztán 1951. október 8-27-e között a bizottság megtartotta első ülését. Egy itt hozott megállapodás alapján Magyarország is kapott egy kérdőívet arról, hogy alkalmaz-e kényszermunkásokat a területén? Abból következően, hogy hazánk nem tagja az ENSZ-nek, a magyar Külügyminisztérium a kérdésre választ sohasem adott. Ugyanígy tett a szintén nem ENSZ-tagállam Románia és Bulgária is, akik hozzánk hasonlóan el sem ismerték a bizottság létét. Csehszlovákia és Lengyelország, bár előbb kétségbe vonva az ENSZ bizottságának jogosultságát, elutasították a kérdőívek megválaszolását, később – minden bizonnyal a Szovjetunió „baráti” tanácsára – nemleges választ adtak a kérdőív fő kérdésére. „*Ez a tény azért is figyelemre méltó, mert (...) az ENSZ-bizottság birtokában volt a fennálló táborok jegyzékének.*”³¹³

A felszólításra beérkezett kérdőíveket a bizottság a New Yorkban, 1952. június 2. és július 1. között megtartott második ülésén elemezte.³¹⁴ Az ülésnek magyar képvisellete is volt, hiszen Ramaswami Mudaliar meghívta a New Yorkban székelő Magyar Nemzeti Bizottmányt is, amelynek képviselőjében Eckhardt Tibor a bizottság elé terjesztette a magyarországi kényszermunkatáborokra vonatkozó leglényegesebb adatokat. A bizottság ekkor jutott birtokába a Recskről sikeresen megszökött Michnay Gyula által írt beszámolóknak, amely a mátrai táborban uralkodó embertelen viszonyokról árulkodott. Az 1952. október 14-e és november 22-e között, Genfben megtartott harmadik bizottsági ülés legfőbb feladata a kért adatok feldolgozásában merült ki, ám a negyedik – 1953. április 17-e és május 27-e között, Genfben megrendezésre kerülő – ülés meghozta határozatát: „*igenis, a szóban forgó országokban kényszermunkatáborok*

---

³¹¹ FALUDY: *Börtönversek*: 67.

³¹² SZTÁRAY: id. mű: 158.

³¹³ SZTÁRAY: id. mű: 159.

³¹⁴ SZTÁRAY: id. mű: uo.

léteznek, ezekben emberek törvénytelenül sínylődnek.”³¹⁵ A határozatot a bizottság a megkapott kérdőívek és az érdekelt országok képviselőinek meghallgatása alapján hozta, s Magyarországot elmarasztalta. Egyszersmind megállapította, hogy Magyarországon két ok miatt alkalmaznak kényszermunkát: a rendszerellenesek és a lakosság megfélemlítésére, valamint az irracionális gazdasági tervek végrehajtásához szükséges munkaerő biztosítása miatt.³¹⁶

A Rákosi országlása alatt létező recski tábor szerencsétlen lakói nem remélhették, hogy külföldi segítséggel dőlnek le a tábor szögesdrótkerítései és őrtornyai. Mivel hazánk ekkor még nem volt tagja az Egyesült Nemzetek Szervezetének (csak 1955-ben szereztük meg tagságunkat), Rákosiék nem tartották kompetensnek a világszervezetet magyar belpolitikai kérdésekben dönteni. Ezekben az években ráadásul olyan, hogy önálló magyar külpolitika, nem is létezett, fent északon, moszkvai irodájában a Nagy Testvér tologatta a képzeletbeli sakktábla bábuit. Sztáray Zoltán mégis azt állítja, hogy *„a Bizottság tevékenysége kezdeményezés jellegű volt és a Sztálin halálával bekövetkezett politikai változásokkal nagyban hozzájárult a kelet-európai kényszermunka-táborok felszámolásához.*”³¹⁷

---

³¹⁵ SZTÁRAY: id. mű: 159-160.

³¹⁶ SZTÁRAY: id. mű: 160.

³¹⁷ SZTÁRAY: id. mű: 163.

A tábor megszűnése. Utóreggések. Élet Recsk után

„Felejtsük el, mert Recsk letűnt. De tanuljunk belőle: jobb lett az ország, ha ugyan mi jobbak lettünk tőle.”³¹⁸

(Faludy György: *Búcsú Recsktől*)

Minden akkor kezdődött – vagy kezdett végződni? –, amikor 1953. március 5-én Joszif Visszárionovics Sztálin elvtárs, a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke, az SZKP Központi Bizottságának főtitkára, a „kis népek nagy barátja” távozott az élők sorából. Rá három napra, március 8-án a magyar törvényhozás megalkotta a szánalmas 1953. évi I. tv-t, amely „(...) Sztálin elvtárs emlékéért, a magyar nép felszabadítása, a magyar nemzet függetlenségének kivívása és biztosítása, a magyar dolgozók politikai, kulturális felemelkedése körül szerzett elévülhetetlen érdemeiért, a magyar nép el nem múló hálójának tanúbizonyságául”³¹⁹ törvénybe iktatta. Másnap, a „nagy Kán”³²⁰ temetésén magyar párt- és kormányküldöttség hullajtott ügyetlen krokodilkönnyeket, talán csak a delegációt vezető Rákosi megilletődöttsége tűnt eredetinek. Közben Pesten, a Hősök terén gyászünnepséget tartottak, több százezer néma ember részvételével, a Gondolatrendőrség nem győzte volna a munkát... Recskben is értesültek a nagy hírről: „(...) Pesten, Sztálin döglése napján, negyedmillió ember vonult fel. Gyászfátyolos, vörös lobogók alatt. Mindenki zsebkendőjét tartott orra elé és röhögött.”³²¹

A „kaukázusi postarabló” halálát követő általános olvadás a Mátra fái között megbújó barakk-város életében is érezte hatását. A nyár eleji, moszkvai szovjet-magyar pártközi tárgyaláson aztán Rákosiék feje a porba hullott, és megnyílt az út Nagy Imre reformpolitikája előtt. Miniszterelnöki expozéjában Nagy az első tennivalók között nevezte meg az internálótáborok felszámolásának szükségességét. A nagy enyhülést így eleveníti fel Bíró Sándor: „1953. áprilisától megszüntették a mindennapos feszített munkát és vasárnaponként lehetett pihenni is. (...) Májusban a táboron belül

---

³¹⁸ FALUDY: *Börtönversek*: 72.

³¹⁹ GLATZ: id. mű: 7.

³²⁰ Reviczky Gyula 19. századi magyar költő versét Egri György internált kissé átköltve imígyen szavalta, mikor a táborban is elterjedt Sztálin halálának híre: „*Meghalt a nagy Kán, a nagy Kán halott.*” Ld.: FALUDY: id. mű: 452.

³²¹ FALUDY: id. mű: uo.

medencét³²² készítettünk abból a célból, hogy vasárnaponként úszni és strandolni lehessen. (...) A sok bab-, lencse- és borsófőzeléktől kezdtünk gömbölyödni.”³²³

Sztálin halála után három nappal máris 120 „ürge” hagyhatta el a tábort. Ezekkel az emberekkel azonban egy kötelezvényt íratott alá az Államvédelmi Hatóság, amelyben a volt internáltak megígérik, hogy szabadulásuk után, a kinti világban is hallgatnak Recskről, mint a sír. Az ÁVH utolsó hadállásait is körömszakadtáig védte.³²⁴

Mások nem emlékeznek ilyen derűsen a Sztálin halála utáni hetekre, hónapokra. Erdey szerint a helyzetük egyre rosszabb lett és az ÁVH-s örök egyenesen megvadultak.³²⁵ Március 31-én este a táborvezetőség össznépi sorakozót rendelt el, s az izgatott táborlakók biztosra vették, hogy a parancsnok kezében lévő papiros a szabadulók névsorát tartalmazza. A listán azonban „meggyőződéses vad antikommunisták” nevei szerepeltek, a többi között Faludy, Benkő, Erdey, Földváry-Boér, Gábori, Görgey, Kéri, Rainprecht stb. Utolsó dühét kiadva az ÁVH-s táborparancsnok elrendelte az ún. második büntetőbrigád felállítását.³²⁶ Első hallásra talán abszurd egy büntetőtáborban büntetőbrigádot felállítani. Nos, maga a helyzet is abszurd volt. „A büntetőbrigád tagjai senkivel sem érintkezhetnek, elkülönítve fognak lakni, külön munkahelyen, külön normával, a legszigorúbb ellenőrzés mellett kell dolgozniuk.”³²⁷ – szövege az ukáz. Ha a tábor területén más internáltakkal találkoztak, azonnal hasra kellett magukat vágni, és – sár ide, pocsolya oda - arccal a föld felé kellett bevárni, amíg a többiek elhaladtak. A fetrengő szerencsétlenek mellett elhaladó másik brigádnak is csak az ellentétes irányba fordított fejjel volt szabad elvonulni mellettük.³²⁸

A tábor végleges felszámolásának útjába az utolsó kegyetlenkedések sem állhattak; 1953 tavaszától megindultak, és folyamatosan zajlottak a szabadulások. Sztáray elmondása szerint, a vége felé, szeptember-október környékén már olyan is előfordult, hogy „(...) az ávosok idétlenkedve igyekeztek barátkozni velünk. Egyikük, aki engem több alkalommal megvert, ekként kedélyeskedett: »Azért én nem voltam olyan rossz magukhoz.«”³²⁹ Az igazságtalanságok burkoltan még itt is jelen voltak, mert „elsőnek

---

³²² Faludy memoárjában a táborparancsnok rövid szónoklatot tartott a medencének nevezett gödörnél, amelyet eleinte mindenki tömegsírnak gondolt: „Arra a kurta időre, melyet még itt töltöttek, szeretném, ha minél jobban éreznék magukat. Ezt a gödröt alakítsák át uszodává, lapátolják ki a meszet, hogy mielőbb élvezhessék a fürdés örömeit. Az ugródeszkát már megrendeltem.” Ld.: FALUDY: id. mű: 455.

³²³ BÍRÓ: id. mű: 83.

³²⁴ SZTÁRAY: id. mű: 166-167.

³²⁵ ERDEY: id. mű: 229.

³²⁶ ERDEY: id. mű: 229-230.

³²⁷ ERDEY: id. mű: 230.

³²⁸ Vö.: ERDEY: id. mű: uo. és NYESTE: id. mű: 68.

³²⁹ SZTÁRAY: id. mű: 167.

Vojacsek Tónit, a kasszafúrót engedték ki, a közbűnözőket és a csempészeket, aztán a politikailag semleges, jelentéktelen rabokat. Aztán a besúgókat és a kápokat, azaz azokat a rabtársainkat, akik kínzásunkban együttműködtek az ávóval; így Tamás Dezsőt, a »főinternáltat«, akinek legalább két tucat politikai fogoly élete szárad a lelkén.”³³⁰ Naponta kisebb-nagyobb csoportokban szabadultak az emberek, akiket a tábor ruharaktárából szedett-vedett módon civilbe öltöztettek, s ha volt a KÖMI-nek köszönhetően kisebb keresete, azt kifizették. „Akadt olyan is, aki három évi munkával, átlag 130 százalékos teljesítménnyel 200 forintot (fél kiló kávé ára) keresett.”³³¹ A tábort elhagyó volt internáltakat a parancsnoksági épület előtt egy őrnagy fogadta, aki kezét nyújtva, ünnepélyesen az alábbi szavakat intézte valamennyiükhöz, egyenként: „A Magyar Népköztársaság nevében bocsánatot kérek öntől azért az igazságtalanságért és méltatlanságért, melyet el kellett szenvednie.”³³² Kéznyújtását többször visszautasították, ezért az őrnagy a későbbiekben már csak biccentést mellékel mondandójához. Természetesen minden alkalommal a tábort elhagyók lelkére kötötték, hogy ha lehet, ne nagyon beszéljenek arról, hogy merre jártak az elmúlt esztendőben. Egyben figyelmeztették a szabad világba készülőket, hogy „a törvény hatévi fegyházbüntetést ír elő”, amennyiben a rabság körülményeiről, helyéről, okairól bármit is elárulnak.³³³ Sokaknak a bányamester – bár maga is sejthette, hogy jelentkező nem nagyon lesz - három évre szóló szerződéssel, szállás biztosításával munkalehetőséget ajánlott; szabad emberként dolgozhattak volna az azt elfogadók – a recski, esetleg a somoskőújfalusi kőbányában.³³⁴

A tábort maguk mögött hagyva a volt internáltak, az egykori „ürgék” egy része szabadon bocsáttatott. Sokukat a kistarcsai internálótáborba szállították, ahol „egy oda sebtiben kihelyezett »bíróság« – hogy legalizálják a fogvatartást -, utólag elítélte őket.”³³⁵ Akiket azonban a legnagyobb igyekezettel és a legnagyobb justizmordok elkövetésével sem tudtak elítélni, azokat rendőrhatalósági felügyelet, azaz REF alá helyezték, amely még évekig további kötelezettségeket írt elő a számukra az államvédelemmel szemben. A volt internáltak csak nagy nehézségek árán, és – ha volt ilyen - a legjobb kapcsolataikat felhasználva juthattak munkához, de a bélyeget, azt, hogy ők, vétve az államrend ellen egykor internálva voltak, a szocialistának nevezett

---

³³⁰ FALUDY: id. mű: 456.

³³¹ FALUDY: id. mű: 461.

³³² FALUDY: id. mű: uo.

³³³ Ld.: FALUDY: id. mű: uo.

³³⁴ Vö.: FALUDY: id. mű: uo. és BÍRÓ: id. mű: 84.

³³⁵ BENKŐ: id. mű: 157.

kommunista rendszer kimúlásáig viselniük kellett.³³⁶ A szerencsésebbek közé tartoztak azok, akik technikai előképzettségük birtokában a tervutasításos gazdasági szektorban el tudtak helyezkedni. „Ők csak egy kicsit voltak bélpoklosok.”³³⁷

Recsk még évtizedek múltán is kísértette egykori rabjait, s itt nem csak az ott szerzett, maradandó testi és lelki sérüléseket és a vissza-visszatérő rémálmokat³³⁸ kell említeni. A nyugdíjkorhatárt elérve az egykori internáltak feje fölé ismét a múlt sötét árnyéka vetült. A recski kőbányában végigrobotolt éveket a Belügyminisztériumhoz benyújtott sorozatos kérelmek ellenére a magyar hatóságok nem ismerték el munkában eltöltött időnek. Az elutasított kérelmek indoklásában, a legtöbb esetben ez a három szó állt: „Kérése nem teljesíthető.”³³⁹ Bíró Sándor, aki a többiekhez hasonlóan szintén nem kapott kedvező eljárást, így méltatlankodik: „*Anyagilag szinte jelentéktelen kis összeget jelentett volna az időbeszámítás, kettő százalékot, de megint csak az bántott, hogy hiába dolgoztam, alkottam, vezettem és elég sokat tettem a magyar államnak internálásom megszüntetése óta, még a nyugdíjazásnál is megkülönböztetett állampolgárként kezeltek.*”³⁴⁰

1981. november 12-én Sztáray Zoltán az Egyesült Államokban megalakította a Recski Kényszermunkatábor Volt Rabjainak Nemzetközi Képviselőt, azaz a Recski Szövetséget. Sztáray – aki a Szövetség első ügyvezetője volt – egy 1989. februárjában, a Szabad Európa Rádióban elhangzott interjúban egy mondatban ismertette a Recski Szövetség feladatait, célkitűzését: „*a Recski Szövetség feladata, hogy a magyar hatóságok által korábban tagadott kényszermunkatábor egykori létét bizonyítsa, ennek adatait összegyűjtse, ezeket dokumentációs jelleggel publikálja, s hogy az annakidején minden előzetes bírósági eljárás és ítélet nélkül a világtól hermetikusan elzárva, törvénytelenül fogva tartott, az andezitbányában rabszolgamunkára fogott, agyonéheztetett tagjait igazolással lássa el, s végül, de nem utolsó sorban szorgalmazza, hogy a kőbányában ledolgozott esztendőket a magyar hivatalos szervek munkában töltött, tehát a nyugdíjba beszámító időnek elismerjék.*”³⁴¹ Az interjúból az is kiderül, hogy érdekes és jellemző módon a külföldre elszármazott volt internáltak és recski rabok részére, a Recski Szövetség által kiállított igazolást a külföldi munkaadók

---

³³⁶ „(...) akik politikai okok miatt bárhol őrizet alatt voltak, országos nyilvántartásban szerepeltek, mindenhol csak másodrendű állampolgár szerepét tölthették be.” Ld.: ERDEY: id. mű: 252.

³³⁷ SZTÁRAY: id. mű: 174.

³³⁸ Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 184-193.

³³⁹ Ld.: BÍRÓ: id. mű: 98.

³⁴⁰ BÍRÓ: id. mű: uo.

³⁴¹ Ld.: SZTÁRAY: id. mű: 220.

elfogadták, s a nyugdíjba még a Recsket megelőző, internálásban töltött éveket is beszámították.³⁴²

1988. szeptember 16-án, Budapesten alakult meg a Recski Kényszermunkatábor Volt Rabjainak Érdekképviselője, amely szintén a külföldi elődhez hasonló célok keresztülvitelét tartja elsődleges feladatának. A Zimányi Tibor volt recski rab főtitkársága alatt működő érdekképviselői szervezet – a választások előtt az MDF-fel megkötött megállapodás eredményeképpen - a rendszerváltás utáni parlamentáris demokrácia első törvényhozásába két képviselőt delegált.³⁴³

Az egykori kényszermunkatábor helyén ma emlékpark áll. A Recski Szövetség az erjedő politikai légkörben, a rendszerváltás előestéjén, 1989-ben bérlet formájában megszerezte a volt tábor rab-oldalát. Ezirányú jogosultsága 99 évre érvényes. Az első szabadon választott kormány alatt, 1992-ben méltó emlékművet emeltek a recski rabok szenvedéseinek emlékére, amelyet Antall József miniszterelnök avatott fel. Két évvel később újabb lépés történt a feledhetetlen bűnök feledésének megakadályozására. 1994-ben Szabó Iván akkori pénzügyminiszter kezdeményezésére költségvetési maradékból sikerült megépíteni a ma is látogatható Recski Nemzeti Emlékparkot, amely mementóként figyelmeztet a közelmúlt embertelenségeire. A parkot Göncz Árpád akkori köztársasági elnök, és az a Tabódy István avatta fel, aki az egykori recski fogvatartottak közül a legtöbbet, mintegy 18 és fél évet volt kénytelen rácsok és szögesdrótok mögött tölteni.

---

³⁴² Ld.: SZTÁRAY: uo.

³⁴³ Ld.: „Recski Szövetség” szócikk. In: *Magyar Nagylexikon*, 15. kötet, Budapest, 2002. 349.

Epilógus

A második világháború borzalmai után néhány évvel Magyarországon szigorúan titkos kényszermunkatábor működött. A szovjet légervilág mintájára konstruált és megvalósított magyar Gulág az ország északi részén, a Mátra erdeiben húzódott meg. A tábor létéről még az amerikai CIA sem tudott, holott az *„Magyarország két neves pontjáról, a Galyatetőről és a Kékesről szabad szemmel látható volt.”*³⁴⁴

Az elhurcolt és ott évekig törvénytelenül fogva tartott internáltak jelentős része tudós, művész, irodalmár, mérnök, egyszóval entellektüel volt. Közülük sokan hivatottnak bizonyultak arra, hogy szabadulásukat követően, mint Recsk „önjelölt krónikásai” papírra vessék élményeiket. Elsősorban nekik köszönhetően számos szépirodalmi értékű könyv, memoár, visszaemlékezés, és sok újságcikk gazdagítja Recsk mai szakirodalmát. A tudományos igénnyel megírt, nagyobb lélegzetvételű művel azonban még ma is adós a magyar történettudomány; aki a recski kényszermunkatábor történetének tanulmányozására fordítja idejét és erejét, az elsősorban ezzel a hiányossággal találja majd szemben magát, de meglepéssel fogja konstatálni, hogy a forrásértékű, és gyakran életrajzi indíttatással megírt memoárok – a kor félelemmel telt mindennapjait hűen tükrözve – magukban rejtik egy átfogó szintézis elkészítésének lehetőségét.

Jelen tanulmány szerzője azt a célt tűzte maga elé, hogy - elsősorban a Recsket megjártak személyes visszaemlékezéseire támaszkodva - kísérletet tegyen a büntető céllal létrehozott mátrai barakk-város történetének bemutatására. Ha csak a kommunista ideológia szolgálatában elkövetett elvülhetetlen bűnök, és az emberi aljasság feneketlen mélységeinek ábrázolása sikerült volna – a tanulmány akkor is elérte szerzője által megfogalmazott célját.

Szolgáljon e munka mementóként, a „soha többet” kívánalmaként az eljövendő generációk számára!

---

³⁴⁴ FALUDY: id. mű: 438.

Irodalomjegyzék

- BENKŐ Zoltán: *Történelmi keresztutak (1941-1956)*. Miskolc, Felsőmagyarország, 2000.
- BIHARI Mihály: *Demokratikus út a szabadsághoz*. Budapest, Gondolat, 1990.
- BIHARI Mihály: *Magyar politika 1945-1995*. Budapest, Korona, 1996.
- BÍRÓ Sándor: *A „mátrai lovagrend”. Egy recski fogoly emlékezései*. 2. kiad. Budapest, Püski, 1998.
- BÖSZÖRMÉNYI Géza: *Recsk 1950-1953*. Budapest, Interart, 1990.
- CZÉH Zoltán: Gulág. A sztálini lágerbirodalom. In: *Rubicon*, 10. (1999) 3. sz. 50-55.
- CSEH Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlat, 1945-1990. In: *A Történeti Hivatal Évkönyve, 1999*. Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.
- ERDEY Sándor: *A recski tábor rabjai*. H. n., Reform, 1989.
- FALUDY György: *Börtönversek 1950-1953*. H. n., Magyar Világ, 1989.
- FALUDY György: *Pokolbéli víg napjaim*. H. n., Magyar Világ, 1989.
- FARKAS Vladimír: *Nincs mentség, Az ÁVH alezredese voltam*. Budapest, Interart Stúdió, 1990.
- GLATZ Ferenc: Az 1953. év krónikája. In: *História*, 26. (2004) 1. sz. 14.
- GYARMATI György: A politika rendőrsége a Rákosi-korszakban. In: *Rubicon*, 12. (2001) 3. sz. 4-11.
- GYARMATI György: A recski kényszermunkatábor. In: *Rubicon*, 13. (2002) 6-7. sz. 28.
- HORVÁTH Attila: GULAG-ok. A sztálinizmus és a büntetésvégrehajtás. In: *Rubicon*, 7. (1996) 6. sz. 32-34.
- KAJÁRI Erzsébet: Az ÁVH felszámolása, 1953-57. In: *História*, 26. (2002) 7. sz. 13-16.
- KISZELY Gábor: *ÁVH. Egy terrorszervezet története*. Budapest, Korona, 2000.
- *A Nagy Imre-vonal. Dokumentumválogatás*. Szerk.: KOVÁCS Lajos Péter. H. n., Reform, 1989.

- *GULAG. A szovjet táborrendszer története.* Szerk.: KRAUSZ Tamás. [Budapest], Pannonica, 2001.
- *Alkotmánytan.* Szerk.: KUKORELLI István. 5. kiad. Budapest, Osiris, 2000.
- „Recski Szövetség” szócikk. In: *Magyar Nagylexikon*, 15. kötet, Budapest, 2002. 349.
- *Magyar alkotmánytörténet.* Szerk.: MEZEY Barna. 3. kiad. Budapest, Osiris, 1999.
- *Magyar jogtörténet.* Szerk.: MEZEY Barna. 2. kiad. Budapest, Osiris, 1999.
- MINDSZENTY József: *Emlékirataim.* 4. kiad. Budapest, Szent István Társulat, 1989.
- NYESTE Zoltán: *Recsk. Emberek az embertelenségben.* Budapest, Püski, 1989.
- ORWELL, George: *1984.* Budapest, Európa, 1989.
- RÉV István: Miért győzött oly elviselhetetlenül könnyen a kommunizmus Magyarországon? In: *Rubicon*, 4. (1993) 7. sz. 4-6.
- ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, Osiris, 1999.
- RÓZSÁS János: *GULAG lexikon.* Budapest, Püski, 2000.
- SINDELYES Dóra: Kísért a múlt. Kétes hírnevű községek. In: *Heti Világgazdaság*, 26. (2004. március 27.) 13. 58-60.
- *Ferenc Jóskától – Antall Jóskáig. Politikai viccek, anekdoták, karikatúrák (1848-1994).* Szerk.: SZENES Imre, Cascade, 1997.
- SZENTIRMAY László: „Mindenki gyanús nekem, aki él”. In: *História*, 11. (1989) 1-2. sz. 63-64.
- SZOLZSENYICIN, Alekszandr: *A Gulag-szigetcsoport 1918-1956. I-II.* H. n., k. n., 1989.
- SZOLZSENYICIN, Alekszandr: *Ivan Gyeniszovics egy napja.* Budapest, Európa, 1994.
- SZTÁRAY Zoltán: *Csákánykő. A recski kényszermunkatábor.* Budapest, Püski, 1997.
- WERTH, Nicolas: Deportálás, Gulag, éhínségek. A Szovjetunió, avagy a terror uralma. In: *Rubicon*, 12. (2001) 4-5. sz. 17-20.
- ZINNER Tibor: Az ÁVH-s vezetők sorsa. In: *História*, 26. (1996) 3. sz. 22-25.